

KAD JŪS SUGEBĖTUMĖT VISUS SUBURTI PRIE SAVO “VARPŲ”!

Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

**LITERATŪROS
ALMANACHAS
'33**

Vyriausiasis redaktorius
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė
SILVIJA PELECKIENĖ

Dailininkas
BRONISLOVAS RUDYS

Redakcijos kolegija:
VIKTORIJA DAUJOTYTĖ
ALGIRDAS GLUODAS
DONALDAS KAJOKAS
VYTAUTAS MARTINKUS

PAGRINDINIAI RĖMĖJAI:

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą „Kultūros, meno, mokslo procesų atspindėjimas ir analizė „Varpų“ almanache“. Remiamos rubrikos: Mūzos, „Varpų“ svetainė, Mokslas. Kritika, Asmenybės, Kūryba ir gyvenimas, Proza, Publicistika, Debiutai, Epistolinis palikimas, Kultūros istorija, Pasaulio literatūros pulsas. Paramos suma 2015 metais – 6000 Eur.

RĖMĖJAI:

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO narys Valerijus Simulik
UAB „RŪTA“ (valdybos pirmininkas Rimantas Gluodas, direktorius Rolandas Pridotkas)
UAB „Sabalin“ (direktorė Regina Arcišauskaitė)

© VARPAI, 2015 (33)

Almanachas sumanytas 1942 metais
Leidžiamas nuo 1943 metų
„Varpų“ sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917-1992)
Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906-1996)
Sprendimas atnaujinti „Varpų“ leidybą priimtas 1988 m. rugsėjo 14 d.
Pirmasis atnaujintų „Varpų“ numeris išleistas 1989 metais

KAZYS BRADŪNAS	4	Kai mudu pereisime slėnį. <i>Senųjų „Varpų“ skambesys</i>
PATRICIJA DROBLYTĖ	5	Apie tikėjamą tiesą ir gyvenimą širdimi. <i>Esė</i>
LAIMA PETRAUSKIENĖ, JOLANTA SEREIKAITĖ	16	Du apsakymai
MICHEL QUOIST	43	Du eilėraščiai. <i>Pasaulio literatūros pulsas</i> Iš prancūzų kalbos vertė <i>Albinas Šmulskštys (Jotvingis)</i>
PÄR LAGERKVIST, ROBERT FLAHERTY, KATE ROBERTS, WILLIAM SAROYAN	47	Keturi apsakymai. Iš anglų kalbos vertė <i>Kazimieras Barėnas</i>
EDITA PUSKUNIGYTĖ	73	<i>Debiutai</i>
VYTAUTAS MARTINKUS	79	Literatūros almanacho „Varpai“ epitektas: autorių laiškai. <i>Mokslas. Kritika</i>
THOMAS F. BRODEN	91	Pirmosios A. J. Greimo publikacijos „Varpuose“: istorija, individas, menas
JUDITA VAIČIŪNAITĖ, JONAS JUŠKAITIS	96	Laiškai Aušrai Marijai Sluckaitei. <i>Epistolinis palikimas</i>
LEONAS PELECKIS- KAKTAVIČIUS	102	Lietuvanis sugrįžta, arba trys Liudvikai. <i>Kultūros istorija</i>
	148	Kronika

KAZYS BRADŪNAS

Kai mudu pereisime slėnį

Kai mudu pereisime slėnį
 Ir pažiūrėsime atgalios,
 Bus vakarai žvaigždės pakėlę,
 Žvaigždėlė grįžti, grįžt vilios.

O mirs kadais toli sodinta
 Rožė palangėje žalia.
 Ir tau žydėti bus užginta,
 Ir man dainuoti nevalia.

Tik amžinajai saulei tekant
 Eisim sutikti ją vieni,
 Eisim laimingi gal kaip niekad,
 Rankoje viską nešini.

Varpai-1943

PATRICIJA DROBLYTĖ

APIE TIKĖJIMĄ TIESA IR GYVENIMĄ ŠIRDIMI

Mums tiesa reikalinga kaip oras. Tiesa – dalykas, teikiantis tikrumo jausmą. Tai gali būti įsitikinimų apie tikrovę sistema, įvedanti ir palaikanti tam tikrą tvarką mūsų sąmonėje, o sykiu sauganti ją nuo visa niokojančio chaoso. Daugybė tiesų yra savaime suprantamos. Tai tiesos apie materialaus pasaulio tvarką, žmonių bendrabūvio sąlygas.

Kai tiesa ima skilti, dalytis – kitaip tariant, tolti nuo pradinio tikrumo, tuomet atsiranda poreikis

primesti savo tiesą kitam ar kovoti su svetima tiesa.

Keista girdėti, kai vienas tiesos ieškotojas sako kitam: “Mūsų paradigmos radikaliai skiriasi”. Tarytumei tarp mūsų žiojėtų neįveikiamos prarajos. Šiaip jau tokį pasakymą galima vertinti kaip atitolimo nuo tiesos diagnozę. Jei mano tiesa [galbūt net man pačiai netikėtai] plykstelį priešišku kitokiam tikrovės suvokimo modeliui kito mano gyvenimo pakeleivio galvoje, galiu pagrįstai įtarti, kad joje esama netiesos priemaišų. Jau pats priešpriešinimo faktas sufleruoja, kad pilnos tiesos nesugriebėm. Juk čia kalbame ne apie tokio tipo tiesos modelius, kurie visai objektyviai gali skirtis – požiūrį į materialaus pasaulio reiškinius, kokius nors techninių problemų sprendimo būdus ir pan. Skirtumai šioje plotmėje visai suprantami. Mūsų patirtis ir sukauptos žinios – teorinės ir praktinės – nuteikia vienokiam arba kitokiam požiūriui į tai, kaip turėtų būti tvarkomas pasaulis ar tam tikros mus dominančios sritys. Tai vadinama daliniu žinojimu ir dalinėmis tiesomis. Bet net ir čia pasirengimas ginti savo tiesą kaip aukščiausią ir priešiškus kitokiam požiūriui nėra išmintingiausia pozicija. Net

ir čia „dalinumas“ nėra galutinė tiesa. Nepilna tiesa yra tokia, kurią aš daugiau „reprezentuoju“ nei įkūniuju. Ieškau tiesos filologinėse tekstų subtilybėse. Filologinė arba nominalistinė tiesos samprata sufleruoja: „Jei gerai įvaldžiau diskursą apie tiesą, vadinasi, įvaldžiau ir tiesą“. Tarytumei tiesa būtų „geri pamokymai“... Gerus pamokymus kiekvienas supranta pagal savo pagedimo laipsnį.

Mes dažnai darome vieną psichologinę klaidą – pakylėjame tiesą į abstrakcijos lygmenį, o prireikus įrodyti, kad ji slypi būtent ten - į pagalbą pasitelkiame prasčiausių savo būdo bruožų arsenalą. Taip nutinka, kai tiesos šaltinio ieškome kitapus savęs, o vidinį patyrimą subordinuojame interpretacijai iš šalies. Vos tik mano dėmesys nuslysta kur nors į šalį ir jį pasiglemžia tiesos koncepcija, „tiesa“ man tampa veikiau tikėjimo nei išgyvenimo objektu. O tikėjimą, suformuotą išorinio šaltinio poveikio, reikia ginti – kaip, beje, ir kiekvieną dalyką, kurį jaučiuosi „turinti“.

Norint kažką ginti, tenka griebtis ginklų. Ginklas iš esmės – žudymo įrankis, nors gali būti naudojamas ir kaip atgrasymo ar įbauginimo priemonė. Tačiau prireikus juo

galima ir ką nors nudobti. Kovodami proto lygmenyje pasitelkiame kalbines strėles. „Žodis žudo“ – tikra tiesa. Žodžiu galima sužeisti ir palaužti nebudrų priešininką. Šiaip ar taip, žodinės strėlės sminga į snaudžiančią – neapsaugotą – mūsų sielos dalį. Jei skausmingai reaguojau į žodžius, vadinasi, jie turi man galią. Tiksliau, jie pataiko į mano silpnąsias vietas. Kartūs žodžiai man gali sukelti daug įvairių jausmų – nuo gėdos iki pykčio. Tačiau visų šių reakcijų pamate slypi kažkoks silpnumas. Gal geriau tiktų sakyti – tamsumas? Ūmi reakcija į priešininko žodžius mane pačią paverčia agresore. Iš pirmo žvilgsnio agresoriaus silpnu nepavadinsi. Tačiau agresija kuria man niūrią vidinę tikrovę. Kaskart, kai užstringu ties priešišku kito asmens atžvilgiu, mano sieloje atsiranda tamsi dėmė, kurią nuo tol aš savyje imu nešiotis. Tai savotiški spąstai, kuriuos paspendžiu pati sau. Tamsi dėmė – tai dvasinės tuštumos erdvė. Kol aš tikiu priežastimi, sukėlusia man priešišumą – tiksliau, nesąmoningai priskiriu jai objektyvią galią mane paveikti, - tol dėmės nepanaikinsiu ir tol pozityvi jėga iš gyvybingosios mano esybės dalies negalės į ją prasiskverbti. Šitaip ilginiui ji mane susilpnins.

Tiesa nėra kažkur toli – ten, įmantrių tekstų puslapiuose ar pinklaus diskurso vingrybėse. Ji yra čia pat, mumyse ir tarp mūsų. Nes tiesa – tai ne idėja, o pats gyvenimas, pati būtis. Tiesa – ne sąvoka, nors apie ją ir galima kalbėti sąvokomis. Apskritai kalbėti galima apie viską, kas sudaro mūsų patyrimo turinį, bet tai nereiškia, kad aptarimo objektas mums dėl to tampa aiškus. Yra dalykų, kurie tegali būti suvokti kaip sąvokos, nes jų nėra mūsų patyrimo lauke.

Šiaip ar taip, kai mąstome apie tiesą ar ginčijamės dėl jos pavidalo, visada turime galvoje tam tikrą pirmą pradę būseną kaip visa ko pagrindą. Jei ginčijuosi su kuo nors dėl to, kaip ji turėtų atrodyti, vadinasi, savo nuojautą ar įžvalgą laikau pranašesne. Mat ji neinkorporuoja tos, kurią gina mano priešininkas.

Bet kodėl gi aš su juo apskritai ginčijuosi? Kodėl man svarbu įrodyti savo tiesą? Ginčą visada kursto kokia nors aistra, tebūnie tai aistra tiesai kaip tokiai. Iš esmės ginčytis nėra blogai, nes ginčo metu vyksta savotiška tikrovės kūryba, kuri sykiu yra artėjimas prie branduolio, prie esmės. Tačiau jeigu ginčijuosi dėl tikrovės pamatų, akivaizdu, kad pati prie jų dar iki

galo neprisikasiau. Nes ginčas – tegu tai bus ir itin rafinuotas disputas – visuminio vaizdo neapėpia. Jeigu aprėptų, ginčas negalėtų išsiplėkti, nes niekam nekiltų poreikis „tempti paklodę“ į savo pusę – tai yra įrodinėti aplinkiniams savo tiesą. Kol mūsų protus veikia dalinės tiesos, tol mus valdo ir aistra įrodinėti savo. Ir atvirkščiai, kai kuo nors įsitikrinu, man dingsta poreikis dėl to ginčytis. Todėl, kad **įsitikrinimas – ne samprotavimo proceso rezultatas. Tiksliau sakant, samprotavimo nepakanka tikrumui pasiekti. Įsitikrinimas – tai patyrimas, kurį galima apibūdinti kaip galutinį nusiramimą tam tikros temos ar objekto atžvilgiu, kai rūpimas klausimas pasiekia mano sielos dugną ir pažadina joje pirmą pradę džiaugsmą, o šio patyrimo paveikta siela išsiplėčia, tarytum susigražinusi kažkokią svarbią savo dalį. Kiekvienas tikras suvokimas visų pirma yra dvasinis patyrimas.**

Kol ieškau atsakymo į klausimą, kuris man egzistenciškai svarbus, tol nerandu ramybės, tarytum kažkoks nematomas apvalkalas lyg šarvai būtų įkalinęs mano sielą ir neleistų prasiveržti. Štai tokioje būsenoje gimsta aistringos diskusijos. Įdomu

pastebėti, kad įkalinta šiuo atveju esti ne visa siela, o tik jos dalis. Laisvoji dalis suteikia jėgos likusiai daliai grumtis už laisvę, todėl ši ir grumiasi „aistringai“.

Jeigu kas nuoširdžiai pasidomės, aš pamėginsiu nusakyti savo patyrimą, pasidalinsiu savo atradimais su džiaugsmu, bet nė už ką nesistengsiu užgožti kito savo atrasta tiesa. Nes ne prievarta tiesos atrandamos. **Tiesos atradimas susijęs su grįžimu į save kaip į namus – t.y. į tą savasties dalį, kurios nepasiekia nerimas.** Čia vyrauja ramybė, kurią sudrumsti – pozityviaja prasme – gali tik nuostaba, atriedanti iki jos su kiekviena įsitikrinimo banga.

Filosofinis požiūris negali atverti tikrovės pamatų, bet gali tapti tiltu – savotiška susisiekiimo priemone tik tol, kol yra kur riedėti – kol dar yra koks nors atstumas. Taigi filosofavimas tėra artėjimas, o ne galutinus. Tai nuolatinis minties tikslinimas, savotiška mąstymo higiena, tačiau galutinės tikrovės atžvilgiu filosofija visada liks filologijos vietoje. Žinoma, tai nereiškia, kad filosofija su pamatiniais dalykais nesusisiekiama – anaipatol, ji padeda išgryninti tų dalykų suvokimą. Tačiau be patyrimo medžiagos ji tampa

bejėgė, o jeigu atkakliai laikosi savo, nesiremdama kažkuo daugiau nei ji pati – dargi klaidinanti. **Ginčydamiesi dėl galutinės tiesos statuso filosofai tampa filologais, nes jie pastato vežėčias priešais arklį.** Jei tik užmirštu ar užmerkiu akis prieš savo tikrąją padėtį, iš filosofės virstu filologe. Tikras filosofavimas negali būti ginčas, jei pastarąjį suprasime kaip konfliktinį protų susirėmimą. Kai mano protas įsiaistrina, jis tučtuojau praranda ryšį su savastimi ir nuklysta į lankas ar, kitaip tariant, atsiskiria nuo tikrovės ir pradeda prieš ją maištauti.

Taigi kas yra tikras filosofavimas? Jei filosofavimą suprasime kaip judėjimą pamatinio tikrumo link, tai sėkmingai šio proceso raidai bus naudinga visa, kas didins tikrumą ar, tiksliau – tikrumo suvokimą. Kiekviena sąmonė į bendrą paiešką atsineša po savo dalį. **Mes negalėtume filosofuoti, jei būtume iki ausų paskendę tamsoje.** Jeigu taip būtų, apie suvokimo plėtotę nebūtų nė kalbos. Tuomet tik judėtume ratais aplink savo ašį be galimybės išsiveržti į kitą sąmonės plotmę. Tad jeigu tiesa mums abiems egzistenciškai rūpi, vadinasi, sąmonės šviesos esama abejose „barikadų“ pusėse.

Tik nežinia, kaip ją pasverti. Man gali atrodyti, kad aš išmanau daugiau už savo oponentą. Galbūt taip ir yra, o galbūt ir ne. Visgi ne tiek svarbi lyginamoji suvokimo vertė, kiek mano pačios santykis su tuo, kas suvokta. Taigi **norėdama įsitikinti suvokto dalyko tikrumu, turiu kreipti dėmesį ne į kito žodžių turinį ir formą, o į savo pačios santykį su aptariamu objektu bei reakciją į tai, kas sakoma.** Ką nors tikrai suvokiu tuomet, kai suvokimas persmelkia mane visą – iki pat tamsiausių mano esybės užkaborių. Jeigu jaučiu, kad manyje liko neapšviestų vietų, vadinasi, jis dar nepilnas. O mano priešiškus tam, kas sakoma, ir polinkis kovoti žodžiais kaip tik ir gimsta tose vietose.

Visai kas kita, jei į tiesos paieškų kelią stoju su entuziazmu. Entuziazmas – tai sielos kibirkštis – džiaugsmingo įkvėpimo sėkla. Jei nesutinka kliūčių ir gauna palaikymą, jis energingai plečiasi po visą mano esybės plotą, apimdamas vis naujus regionus. Entuziazmas gali atverti tokias mano vidinio pasaulio erdves, apie kurias nė nesapnavau. Apimta entuziazmo aš auginu savo suvokimo galią, nes joje, taip pat kaip sėkloje, glūdi visos plėtotės galimybės nuo pat pradžių.

Lygiai tas pats pasakytina ir apie tiesos paieškas bendromis pastangomis. **Vaisingas dialogas gimsta tik iš abipusio entuziazmo – tyro nusiteikimo tikslo atžvilgiu.** Mano širdyje neturi likti kliūčių atvirumui. Mudviejų su partneriu entuziazmas kursto vienas kitą ir mes atsiduriame viename sąmonės lauke. Čia nebelieka kokybinių skirtumų tarp mūsų dalyvavimo formų. Nėra taip, kad vienas lieja pagiežą, o kitas tuo tarpu dalinasi tyru pažinimo džiaugsmu. Ne, toks tokį skatina. Tai reiškia, kad mumyse sąveikauja vienodi elementai ir kuria bendrą tikrovę. Priešybės neranda bendros kalbos – jos leidžia į pasaulį skirtingas tiesas. Šiuo atveju suvokimo galią mes brandiname drauge – bendromis pastangomis. Kiekvienoje iš tų sėklų slypi potencialas, siekiantis visatos ribą. Taigi tiesos daigas iš įkvėpimo sėklos skverbiasi į sąmonės paviršių per šiuos du intakus – mano ir tavo. **Mūsų bendras praregėjimas kaip šio proceso rezultatas – tegu tai bus tik viena iš daugelio tarpinių stotelių pakeliui į nedalomą tiesą – mus suvienija kur kas giliau nei intelektualus sutarimas dėl idėjų.** Tarp mūsų atsiranda gyvybingas bendrystės tiltas, kuriuo drauge galime keliauti be galo. Tai kažkas

daugiau nei „santykiai“, jei šią sąvoką suprasime kaip baigtinių esybių sąveiką, sudarytą iš simpatijų ir antipatijų, konfliktų ir kompromisų. Pastaroji apima visą spektrą santykių galimybių, bet sklaidosi kažkur paviršiuje ir neužkabina sėklos, kuri bręsta pati ir skatina brendimą kituose. Šią sąveikos formą galima pavadinti „santykiais“ tik su išlyga, nes ne santykiniai dalykai mus sieja. Santykiuose mes tarytum trypčiojame nuo vienos kojos ant kitos, nes esame veikiami vienas kito reakcijų tai iš palankiosios, tai iš priešiškosios esybės dalies. Santykiai pagrįsti sielos nuotaikų kaita, todėl vargiai gali išvesti mus į kokybiškai naują bendravimo lygmenį. Taip, būtent *bendravimo*. Ši sąvoka kur kas labiau tinka nusakyti tokiais „santykių“ formai, kuri turi abipusiai brandinančią ir kuriančią galią. Šiuo atveju tarp mūsų sąveikauja ne priešiški elementai, o *giminiai*, kurie gali skirtis tik laipsniu. Vienus dalykus aš geriau suvokiu, kitus – tu, bet dviese mes padedame vienas kitam pasiekti suvokimo lygsvarą. Mes dalinamės šviesa, kuri yra nenutrūkstama tiesos gradacija.

Taigi jei tiesa aprėpia tave ir mane ir netgi mūsų amžinus santykius, tai

ji turi būti vientisa - jos branduolyje negali būti konflikto. Kai kas nors bando įteigti man savo tiesas iš aukšto arba įbrukti kontrabanda, galiu būti tikra – tuokart jis su tiesa prasilenkia.

Apie nepriekaištingos filosofijos galimybę

Kartais tenka išgirsti sakant: „Mūsų filosofija – nepriekaištinga“. Ką tai reiškia? Nepriekaištinga logiškai? Galimas daiktas. Tačiau tai nereiškia, kad ji tapati tiesai arba būčiai kaip tokiai.

Klausimas, ar filosofija, esanti klausinėjimo ir nuostabos padėtyje, apskritai gali būti tobula? **Tobula yra būtis, atsiverianti stebėtojo žvilgsniui. Tačiau puikybėje skendintis intelektas tą tobulumą bando pasisavinti, stengdamasis aprašyti sąvokomis. Tarytum jis būtų pasiekiamas sąvokoms... Iš čia ir kyla polinkis garbinti raštus. Nes intelektas tiesą priskiria sau ir laiko savo paties savybę. Jis atima iš jos savarankiškumą, paslaptinę ir neaprepiamą didybę.**

„Netobula“ filosofija, kupina klausimų ir nutylėjimų, galimas daiktas, kur kas glaudžiau susiliečia su būtimi, nei ta, kuri prisistato kaip nepriekaištinga. Instrumentas gali būti nepriekaištingas, bet tuo pat metu – nelabai tinkamas konkrečiai

užduočiai atlikti. Tam atvejui kur kas geriau tiktų paprastesnis. Lygiai taip pat ir „tobula“ filosofija gali prasilenkti su autentiška būtimi, o tas vietas, kur būtis apčiuopti nepavyksta, užpildyti konceptualiai nepriekaištinga argumentacija. Intelektas, atsiskyręs nuo būties – pats sau ponas ir nieko daugiau jam nereikia. Bet kokį reiškinį, pasitaikantį pakeliui, jis pasirengęs sau pajungti.

„Tobulos filosofijos“ samprata yra *contradictio in adjecto* – t.y. prieštaravimas tarp pažyminio ir pažymimojo žodžio. Nes ji mane anksčiau laiko nukelia į paieškų pabaigą – pažinimo kelionės finišą, kai pakanka žinoti ir nebereikia mąstyti. Klausimas, žinoma, ar apskritai galima tokia padėtis? Jeigu taip, tai ji žymi ir filosofijos misijos pabaigą. Šiuo atveju tikrovė man nebežadina nuostabos, nes aš esą jau viską žinau, taigi ir filosofija man nebereikalinga.

Beje, nuostaba – anaipol nebūtinai teigiama ar, tiksliau, maloni patirtis, todėl jos nereikėtų tapatinti su pasigėrėjimu. Tačiau nereikėtų ir jam priešpriešinti. Nuostaba kyla tuomet, kai tikrovė man atsiveria kaip savotiškas likimo uždavinys – mįslė, kurią turiu įminti, kažkoks netikėtumas,

pribloškiantis mane naujomis patyrimo spalvomis. Toks patyrimas ne tik duoda peno intelektui, bet – visų pirma – užgauna mano širdies stygas ar, kitaip tariant, sujaudina mane egzistenciškai. Susiduriu su reiškiniu, kurio anksčiau nebuvau patyrusi. Tai gali būti ir nauja, dar nepažinta žmogaus esybės briauna, komunikacijos aspektas, netikėta giluminės bendrystės atodanga. Nuostaba kyla tuomet, kai viename reiškinyje susiduria gyvenimo priešybės – vidinis ir išorinis matmuo, širdis ir protas, meilė ir charakteris. Sukrečiantis patyrimas įžiebja suvokimo žibintą, o šis pažadina mąstymą filosofiniu klausimu: tai kur gi čia yra tiesa?

Tiesa – ne konkretus sprendimas, o atvirumo nuostata galimų sprendimų atžvilgiu, kuriuose ji – tegu tik iš dalies – galėtų atpažinti save pačią. Šiaip jau mano nuostata priklauso nuo to, kokiais vidinio pasaulio komponentais aš kontaktuoju su tikrove ir kiek jų esu integravusi. Kokia ji yra iš tikrųjų, parodo mano reakcija į tikrovės iššūkius, kuomet ir pasitaiko proga pademonstruoti savo laikyseną vieno ar kito reiškinio atžvilgiu. Niekas negali geriau matyti, kas ir kaip manyje reaguoja, nei aš pati.

Apie absoliučią tiesą

Aš nesu manoji paradigma. Aš esu aš. Aš daug svarbesnė už bet kokią paradigmą – pirmesnė svarbos prasme. Aš – tai gryna sąmonė, plūduriuojanti pati savyje. Mano sąmonė – mano grynoji būtis – yra mano namai – galutinė mano patyrimo stotelė. Jokia paradigma negali jos savavališkai nuvairuoti į vieną ar į kitą pusę. **Paradigma kaip ramstis man teikia stiprybės; ji kaip žibintas apšviečia man kelią – tik tol, kol „aš“ nepajėgia pasiremti ir pasišviesti pats savimi.** O nepajėgia tol, kol nepasiekia vientisumo – kol jam kažko trūksta. Atrodo, kad tai, ko trūksta, yra kažkur kitur, ne jame pačiame. Tiesa ta, kad jis abejoja savo vidine šviesa – netiki ja visa širdimi. Kol „aš“ abejoju ar mano sielos troškimai vertingi, teisėti ir ar apskritai turi kokią nors reikšmę, tol negaliu tapti vientisa.

Ar tiesa yra konceptualiai perteikiamas dalykas? Žinoma, mums reikalingi orientyrai ir paaiškinimai. Tačiau nė vienas toks paaiškinimas negali atverti galutinės tiesos – tai yra tokios, kuri mus patenkintų. Mes galime prisitaikyti prie tiesų, kurias mums siūlo aplinka, siekdami išvengti konflikto, arba susitaikyti su jomis iš baimės. Galimas daiktas, mums apskritai

nerūpi „tiesa“ kaip idealas, veikiau kaip paranki priemonė gyvenimo patogumams išsirūpinti. Esti ir tokia žmogaus būklė... Gal širdies žibintas dar neįsiziėbė taip ryškiai, kad pats sau taptų orientyru, o gal tiesiog apmaurojo nuo nešvarių atspindžių ir prigeso? Kas ten žino? **Kai širdis nubunda, jai ima vertis vidinio ir išorinio patyrimo kontrastai.**

Taigi jei išgirsite kažką skelbiant: „štai absoliuti tiesa“, būkite budrūs. Tas, kuris taip sako, siekia absoliučios galios. Ką reiškia „absoliuti tiesa“? Galima numanyti, kad tokia disponuoja tik absoliutas. Baigtinės būtybės negali nei turėti absoliutaus žinojimo, nei išreikšti jo baigtinėmis kategorijomis. Vienintelė joms prieinama absoliučios tiesos išraiška tėra tautologija „absoliutas yra absoliutas“, kurios turinio neįmanoma išskleisti. Tai tas atvejis, kai pasakymo forma nubrėžia absoliučią pasakymo semantinę ribą. Absoliutų žinojimą turėsiu tik tada, kai susijungsiu su Absoliutu. Baigtinei būtybei jokios žinios neturi absoliučios vertės, tik sąlyginę.

Žinios reikalingos, bet ne tam, kad atitrauktų mane nuo gyvenimo ir priverstų atsisakyti savo raidos uždavinių, o tikrovę perkeltų į

žinijos – tai yra raštų – plotmę. Ne, jos reikalingos tam, kad maitintų mano sielą, kurstytų jos liepsną kaip pakuros.

Jei noriu gyventi tikrą gyvenimą, aš turiu ieškoti kelio, kuris mane įkvėptų, pakylėtų, skatintų išsiskleisti mano esybę. Kaip svarbu rasti tą vedančią giją! Ieškodama šios gyvybiškai svarbios gijos turiu būti labai budri. Man siūlysis ne vienas kelias. Kaskart girdėsiu daug įtikinamų, išaukštintų kalbų. Turiu stebėti, kaip jos mane veikia, kur link pastūmėja. Neturėčiau atsisakyti savo raidos kelio vardan to, kuris skatina kaip nors sudėti rankas, atsisakyti sielos šauksmo ir nugramzdina į liūdesį. Tegu jis žada amžiną gyvenimą kaip atpildą už atsidavimą...

Liūdesys – tai ženklas, verčiantis suklusti. Nejaugi pasaulis sukurtas kitaip, nei mano sielai norisi? Kartus gyvenimo patyrimas kaskart taikosi įpiršti šią mintį, todėl ji atrodo vis labiau įtikinama. Ir vis dėlto, ar ji tikrai teisinga? Ar nemeluodama pati sau aš galėčiau sutikti, kad mano širdies troškimai ydingi ir kad neigiamas pasaulio atsakas į juos autoritetingai tai patvirtina?

Jei iš esmės sutinku, kad taip ir yra, tai leidžiu pasauliui triumfuoti, o sykiu pasirašau sau simbolinį

mirties nuosprendį. Tiesa, fizinis mano gyvenimas tęsiasi, bet vidinei esybei, kuri suteikia gyvybinių jėgų fizinei egzistencijai bei ją įprasmina, jis tam tikra prasme baigiasi. Žinoma, nesibaigia absoliučiai, nes vidinė esybė pati savaime nemari, - tik jos gyvybinė veikla nutrūksta. Mano vidinė esybė, kitaip nei išorinė, turi unikalią savybę – gebėjimą palaikyti gyvybę nepriklausomai nuo savo gyvybinės veiklos (t.y. gyvybinio aktyvumo) statuso. Paradoksas: ji gali būti gyva ir mirusi tuo pat metu. Tuomet gal tiksliau būtų sakyti, kad ji būna „apmirusi“? Apmirimas – tai sąstingio būseną, kurioje nelieka jokių gyvybės požymių.

Šiaip jau už gyvybinės veiklos palaikymą atsakinga širdis, nes būtent ji yra mano vidinio gyvenimo variklis. Kalbu apie širdį ne kaip apie fizinį organą, o kaip apie dvasinės energijos centrą. Kaip fizinė širdis varinėja kraują gyslomis, taip dvasinė širdis – subtiliuosius syvus po mano esybę. Kai širdies veikla sustoja, siela apmiršta. Sustojus širdžiai mano dvasinis gyvenimas susitraukia. Nelieka gyvybingos vidinės erdvės, kurioje išorinis patyrimas įgauna ypatingą prasmę.

Apmirimas, apie kurį kalbu,

apima atsitraukimą nuo visų širdies reikalų. Jei galima įsivaizduoti dvasinės mirties būseną, tai neviltis, pradanginanti širdies organą tamsos akivare, yra būtent tokia. Širdis – gyvybės šaltinis. Ji visas mano gyvenimo sritis aprūpina savotišku kuru – subtiliąja energija, iš kurios semiuosi jėgų, įkvėpimo, palaimos. Užgniaužiu širdį – ir gyvenimas sustoja.

Gyvenimą mes esame linę tapatinti su fizine egzistencija, bet patirtis rodo, kad yra kitaip. Sustojus dvasinės širdies veiklai, kūno gyvenimas – tiksliau, gyvenimo džiaugsmo dalis, kurią patiriame per kūną – taip pat nunyksta. Visos gyvenimo sritys veikia sinchroniškai. **Pilnai galiu įsivaizduoti gyvenimą ir be kūno, bet štai be širdies – neįsivaizduoju. Be jos tegaliu egzistuoti...**

Gyvenimas širdimi – tai dinamiška kūrybinė būseną, įtraukianti mane visą. Tiesą sakant, tai vienintelė buvimo forma, kuriai mano esybė be atodairos gali pritarti. Nieko nuostabaus – juk širdis suteikia

gyvenimo skonį visoms mano esybės dalims – visoms iš karto. **Kai gyvenimas vyksta iš širdies, nė vienas mano esybės komponentas nelieta atstumtas, niekas nesiveržia į priekį, bandydamas atimti dalį džiaugsmo iš kito, bet visi bendradarbiauja palaikomi malonės iš centro. O tai ir yra tikros laimės sąlyga.**

Laimę reikia kurti toje vietoje ir tais instrumentais, kuriuos likimas skiria. Nors pasitaiko, kad atitekusi vieta ir instrumentai pasirodo esantys skirti ne laimei, o atsižadėjimui. Ar tuomet taip pat turiu likti toje vietoje? Pirmas klausimas – ar galiu laisvai ją palikti? Jei į kurią nors vietą jaučiuosi lyg netyčia užklydusi, galiu iš jos ir pasišalinti. Manęs nesaisto vidinių įsitikinimų jėga, o aplinkybės pernelyg nevaržo judesių. Beje, tai nereiškia, kad aš viską kuo puikiausiai išmanau. Tai tiesiog reiškia, kad likimas dar nenutvėrė manęs už rankovės... Galimas daiktas, dar nespėjo to padaryti arba tiesiog nusprendė kol kas neatskleisti savo planų

ir dangstosi „atsitiktinių“ įvykių mantijomis. Tačiau jei nuspręsi pasirodyti, nevaržomumo pojūtis dings. Tai pats pirmasis dalykas, kurį pajusiu. Aplinkybės klostysis taip, kad vieta, kurioje esu, nieku gyvu nenorės manęs paleisti. Antra vertus, aplinkui nesišvies jokios patikimos išeitys, kuriomis galėčiau pasinaudoti. Manote, taip nebūna? O išečių visada galima rasti? Taip, tikrai, bet nelygu kokių. Teorinių išečių visada esama ir jos atrodo labai įtikinamos. Tokį įspūdį sudaro „geri pamokymai“ – bendri nurodymai, kaip dera kurti gyvenimą. Sveikas protas laisvai žarstosi patarimais, snaudžia „nekaltybės“ būsenoje ir labai savimi pasitiki – bet tik tol, kol nesusiduria su kur kas stipresnėmis jėgomis artimiausioje aplinkoje.

Tačiau pasitaiko situacijų, kai visos praktinės išeitys atrodo visiškai nepraktiškos ar net galimai katastrofiškos. Jaučiu, kad jos kažkokios netikros, nes remiasi tik mano nenoru likti nepakenčiamoje vietoje arba deginančiu troškimu

realizuoti kokią nors sielos aistrą, o pačios lyg ir niekur neveda. Tai protas – mano amžinas draugas ir priešas – kuria gyvenimo scenarijus. Jis nuolat darbuojasi, o ypač aktyviai – kritinėmis aplinkybėmis, kai gyvenimas ima slėgti, todėl kyla noras jo atsikratyti kaip pakenčiamos naštos. Kitaip tariant, tampa akivaizdu, kad su savo esamu asmenybės bagažu į jokią kitą vietą negaliu persikraustyti. Kažkas viduje turi subręsti ir pasikeisti, o tuomet pamažu nutiesti laisvės kelius ir išorėje. Neverta siekti dezertyro likimo, nes liūdnei baigsis – laisvė nesuteiks laimės tokios, apie kurią svajoju, o tikriausiai ir prislėgs papildoma našta. **Savavališkai, be pasitarimo su likimą kuriančiomis jėgomis nukakusi į trokštamą ateitį aš ne tik nerealizuosiu savo troškimų, bet ir sugriaušiu galimybę kada nors juos realizuoti, o sykiu įgyvendinsiu pesimistinį savo gyvenimo scenarijų.**

Patricija DROBLYTĖ

DU APSAKYMAI

LAIMA PETRAUSKIENĖ

IŽULĖLIS

Tokiu, ne itin gražiu vardu, pavadinsiu žmogų, kuris man nepadarė nieko blogo. Atvirkščiai, su juo buvo labai įdomu ir malonu bendrauti; bet, kai išaiškės, kad jis turi daugybę vardų, ryškiausiai mano atmintyje išliks būtent tas negražusis, pats pirmasis, mano pačios ekspromtu sukurtas, susidūrus mums abiems akis į akį.

O dabar, 1980-aisiais, kai dar nežinau nė vieno jo vardo – nei mano pačios sukurto, nei jo tikrojo, nei jo sumeluoto – taigi dabar trumpam susikerta mūsų keliai, susikerta tarp dviejų didelių mokslo institutų, išsidėsčiusių net keliuose pastatuose. Darbuotojams šitokia plati pastatų geografija kartais būna kiek nepatogi, o kartais ir visai linksmai naudinga. Ypač linksma, kai priartėja Naujieji metai. Tuomet mes, biologai, turime pilną teisę ruošti šventinį balių Fizikos institute ir šokti jų šokių salėje, nes fizikų pastate yra prisiglaudusi dalis mūsų instituto laboratorijų.

Sakiau ir sakysiu, kad įdomiausi vyrai – fizikai ir biofizikai. Joks kvailys šių mokslų nebaigs, nes jiems reikia daug smegenų. O kur daug smegenų, ten telpa

viskas, ne vien tik tikslieji mokslai. Ir literatūra, ir filosofija, ir psichologija, ir kas tik nori. Apie viską su jais gali kalbėtis ir bus labai įdomu. Ir apskritai jie turi kažkokio nepaaiškinamo žavesio.

Mūsų naujametinis, tiksliau – priešnaujametinis vakaras prasideda vienoje erdvioje laboratorijoje. Pasirodo, kad turime visokių talentų – mimų, pasakorių, dainininkų ir netgi iliuzionistų. Gerokai išlinksminę nutariame, kad jau laikas eiti į šokių salę. Klegėdami kylame laiptais į viršų. Priešprieša žemyn leidžiasi vyriškis. Jis labai įdėmiai apžiūri mane. Per daug įdėmiai.

„Ižulėlis“, – pagalvoju. Ir nedraugiškai dėbelėjusi į jį, nuplasnoju į šokių salę. Nueinant pagalvoju, kad bruožai kažkur lyg ir matyti. Bet maža ką, Vilniuje visi vienas kitą esame bent kartą matę.

Neilgai trukus Ižulėlis kviečia šokiui. O po kelių taktų klausia:

– Ar jūs kartais manęs neprisimenat?

Įsiziūriu. Taip! Bet jis labai pasikeitęs, labai. Tikrai nebūčiau pažinusi, jei būtų nepaklausęs. Nors tik keliolika metų praėjo po mokyklos baigimo, bet jis gerokai kitoks. Žinoma, suvyriškėjęs, bet ne vien tik tai. Kažkiek ir senstelijęs.

– Jūs iš Vičiūnų, – sakau kiek nustebusi, kad nepažinau iškart, kai prasilenkėme ant laiptų.

– Tai aš nieko daugiau negaliu pridurti, – sako jis kažkaip labai galantiškai ir šypsosi patenkintas, kad pažinau. Ir dar kartą, lyg priedainį, pakartoja tą patį, vis besišypsodamas: – Tai aš nieko daugiau negaliu pridurti.

O man kažkiek nepatogu, nes aš irgi nieko daugiau negaliu pridurti, nes nežinau net jo vardo. Visus juos, iš Vičiūnų, greta mūsų esančio Pakaunės kaimelio, ir besimokančius mūsų mokykloje, žinojau vardais ir pavardėmis, net jų visų gyvenimo istorijas galiu papasakoti. O apie jį – ničnieko. Tikriausiai dėl to, kad buvo metais ar dviem už mane jaunesnis. Jaunesniais, kaip ir pridera moksleiviškam amžiui, visai nesidomėjau.

– Gediminas, – lyg atspėdamas mano mintis, prisistato.

Į mokyklą tiek vyčiūniškiams, tiek mums reikėdavo eiti keletą kilometrų. Kelias nebuvo labai malonus, ypač jei tekdavo grįžti vakare, iš popietinės pamainos. Reikėdavo praeiti kapinaites, krūmelių guotą, miškelį. Gediminas visuomet eidavo su broliu ir jiems, žinoma, nebūdavo baisu. Abu pasirodydavo kelyje labai nelauktai, staigiai pralendavo mane ir pradingdavo. Greitai, greitai, kaip prisukti kareivėliai. Niekuomet nepasižiūrėdavo į mane, aplenkėdavo lyg kokį negyvą daiktą, stulpą ar ką. Niekuomet nepasakė „labas“. Kažkokie labai nedraugiški. Visi vyčiūniškiai sveikindavosi, o jie niekuomet. Bet nepaisant to, kol jie šmėžuodavo šitame kelyje, eiti būdavo drąsiau. „Galėtų taip ir nelėkti, – atsimenu, esu net keletą kartų pagalvojusi. – Galėtų eiti lėčiau“.

Kažkodėl dabar jam nepasakau, kad eiti būdavo drąsiau, kai jie su broliu šmėžuodavo kelyje. Tikriausiai būtų patenkintas tai išgirdęs. Nežinau, kodėl nepasakau. Tikriausiai dėl to, kad neiškęščiau ir paklausčiau: „O kodėl jūs niekad

nepasižiūrėdavot į mane ir nepasisveikindavot?” Lyg ir kvaila dabar klausinėti, kodėl kažkas, būdamas keliolikos, nepasižiūrėjo į mane, kai aš irgi buvau keliolikos. Ypač pažinties pradžioje. Todėl nieko ir nepasakau.

Mes šokame ir šokame. Atrodo, jog su jokia kitu fiziku šįvakar man pašokti neteks. Ir, atrodo, kad dabar atsikalbėsime už visus nekalbėtus keliolika metų ir už tuos mokyklinius metus, kai jis aplenkdamas mane kaip stulpą. Gediminui labai rūpi kai kuo pasigirti, ir jis giriasi vėlgi elegantiškai. Lyg ir kukliai, lyg ir ne. Labai meistriškai išlaiko gyrimosi svarstyklės savo rankose. Čia tokia gerokai pavojinga sritis, kurioje reikia subtiliai išbalansuoti puikybę ir kuklumą. Jei padauginsi, atrodysi kvailys ir pagyrūnas. O jei nepadauginsi, būsi moteriai tikrai įdomus. Kai vyras giriasi saikingai, truputį glosto savimeilę – juk pučiasi tai prieš tave, ir visaip sklaido savo plunksnas irgi prieš tave. Jis viską išbalansuoja meistriškai, su fizikams būdingu preciziškumu. Ir man tikrai įdomu. O pasigirti turi kuo. Mokslai labai sekėsi, todėl ir buvo išsiųstas tęsti studijų į Jugoslaviją. Ir visokių istorijų apie Jugoslaviją jis man pripasakoja. Įtariu, kad jam svarbu pasigirti dar ir dėl to, kad mokykloje mano rangas buvo aukštesnis. Buvau „kiaura“ pirmūnė ir mano portretas kabėdavo garbės lentose. O dabar, štai, prašom – aš jokioj Jugoslavijoje nebuvau, o jis buvo.

Jam dar kyla mintis pratęsti vakarą netoliese esančiame aspirantų bendrabutyje, pas jo draugą. Nubildame ten. Draugas pavadina jį Rimu.

– Tu turi du vardus? – paklausiu nustebusi.

– Taip, – atsako jis.

Matau, kaip jie susivedžioja akimis. Ir man tai visai nepatinka. Ir ne tik kad nepatinka, bet kažkaip be galo kvaila. Suprantu, kad vardą jis sumelavo. Meluoti savo vardą, kai tau per trisdešimt? Ir dar vyrui? Ne tik kvaila, bet netgi visai vaikiška. O jis visai nepanašus į vaikišką vyrą. Keista...

Pas jo draugą ilgai neužsibūname. Bet atrodo, kad šito ilgo vakaro programa dar nesibaigia. Jam kyla noras nusibelsti į kitą miesto galą – į Aukštuosius Panerius, kur yra Radiologinė laboratorija, ir ten švenčia kita dalis Fizikos instituto fizikų.

Oho! Seniai taip naktinėjam!

Radiologinėje vaizdelis jau ne koks. Sienų ramstymas. Kai kurie garbūs fizikai ramsto sienas taip smarkiai, kad geriau būčiau nemačiusi. Mes truputį pašokame, jis pakalba su vienu, antru, ketvirtu. Visiems pristato mane. Gal kiek ir per reikšmingai pristato, bet tiek to, jau nelabai panašu, kad tas reikšmes kas nors suprastų šitame visuotiniame svaigulyje. Gan greitai tiek jis, tiek aš užsinorime namo. Ir kai vėl švilpiame atgal su taksi į miestą, kažkodėl pagalvoju, kad mes atvažiavome čia tik todėl, jog jam norėjosi pasirodyti su dama. Galbūt su ne visai bjauria dama. Keista, pagalvoju, vėl kažkokie vaikiškumai. O jis atrodo toks subrendęs. Gerokai vyresnis už mane.

Gediminas man skiria pasimatymą rytoj. Tai yra šiandien, nes jau gerokai po vidurnakčio.

„Ko jis taip skuba? – pagalvoju. – Juk dar reikės nulėkti į darbą, ir aš būsiu beveik nemiegojusi“. Bet jis man patinka, ir aš sutinku. Pasimatymo vietą paskiriu aš.

– Prie Konservatorijos, – sakau.

Konservatorija Vilniuje – tai tas pats, kas centrinis paštas Kaune. Čia dažniausiai skiriami pasimatymai. Prie Konservatorijos susibėga transportas iš visų keturių miesto pusių, be to, ir Konservatorijos durys visuomet atviros. Jei šalta ar lyja, gali užbėgti į vidų.

– Valio! – net strykteli iš džiaugsmo mano mažoji draugė Aušra sekančią dieną, kai pasigiriu, kad eisiu į pasimatymą. – Pagaliau!

Tik dabar suprantu, kaip jai nusibodo mano skyrybų istorijos. Ji norėtų išgirsti ką nors linksmesnio, labiau tinkančio jos amžiui.

Mes labai skirtingos. Ji labai mažytė, aš didelė. Ji labai smarki ir energinga, o aš lėtapėdė. Ji žymiai jaunesnė už mane, neseniai atėjusi dirbti į mūsų laboratoriją. Mes iš visai skirtingų pasaulių. Net keista, kad tokie pasauliai ima ir susidraugauja. Tikriausiai tik tuomet, kai būna priversti būti vienoje erdvėje ir viename laike. Mane žavi Aušros valiūkiškumas ir energija. Kai mano mama pirmą kartą pamato Aušrą, ji irgi pasako:

– Ji tokia energinga, kad man atrodo, jog yra didelė, o ne mažytė.

Aušrai toks apibūdinimas labai patinka.

Tačiau aš tuoj pasigailiu, kad tokiai jauniklei kažką pasigyriau, nes jos galvoj gimsta tikrai vaikiška mintis:

– Aš eisiu kartu su tavimi ir jį apžiūrėsiu.

– Klausyk, spirguti, – sakau aš, – jei tu dar neišaugai iš pionieriško amžiaus, kai dviese vaikštoma į pasimatymus, tai aš tikrai išaugau.

– Nieko nežinau, aš eisiu ir apžiūrėsiu, – tvirtai pareiškia, jau iš anksto džiaugdama būsimo nuotykiu. – Na, aš tik praeisiu pro šalį ir pasižiūrėsiu. Tik praeisiu pro šalį ir viskas.

Tuščias reikalas su ja ginčytis, aš jau labai gerai tai žinau. Nebent mirtinai susipyktum. Bet susipykt mirtinai nenoriu. Tiek to. Gal nenužiūrės.

Išlipu prie Konservatorijos, paduodu jam ranką. Kai sveikinamės, Aušra, nutaisiusi medinę veido išraišką, pračiuožia mums pro šoną.

– N-n-nieko, – sako Aušra kitą dieną, diplomatiškai slėpdama savo nusivylimą. Ir greitomis priduria: – Bet jis kažkoks... truputį vargšas.

Aušra iš aukštuomenės. Ten vargšai nevaikšto, ir ją tas trikdo. Manęs netrikdo nė kiek. Gal netgi atvirkščiai. Veidai, kuriuose nėra nė trupučio kančios, man visai neįdomūs. Jie tarsi besieliai. Arba kokie išpopinti mamųčių sūneliai.

Kai mes su Gediminu sveikinamės prie Konservatorijos, pagalvoju: „Jis kažkodėl labai sukaustytas. Net keista. Visai ne tas pasitikintis savimi galantiškas kavalierius, koks buvo vakar. Stovi įtraukęs galvą į pečius, tarsi boksininkas, laukiantis smūgio“.

Mes einame Lenino prospektu, praeiname ilgą saugumo pastatą, traukiame link „Dainavos“ restorano. Gedimino susikaustymas kažkaip keistai vis didėja ir didėja, tas susikaustymas persiduoda ir man. Aš kažką taršku, kažką, bet ką, kad tik nebūtų tylos tarpų, nes jie man atrodo labai nejaukiai lediniai. Man atrodo, kad mes abu kažką tiesiog tarškam. Nekalbam, bet tarškam, abu užmušinėjam tuos ledinius tylos tarpus.

Bet „Dainavoje“ viskas nublūgsta. Atgyja galantiškas kavalierius. Ir mes jau netarškame. Mes kalbamės, ir įdomiai kalbamės. Oho, mes net nusivarome toli toli į žmonijos priešaušrį ir prieiname bendros išvados, kad žmogaus prigimtis per begalinę daugybę metų nepasikeitė. Keitėsi tik daiktai aplink žmogų. Bet prigimtis nė kiek.

Mums abiems įdomu psichologija. Mes net išokame į tokią psichologinę raizgalynę kaip vyro ir moters santykiai. O kad aš drąsiai išoku į tokias džiungles, tai visai nereikia, kad aš drąsi. Viso labo tai tereikia, kad nesugebu numatyti įvykių eigos bent keletui ar keliolikai minučių į priekį. Išmintinga moteris nuo šitokios temos būtų apdairiai išsisukusi. Nes čia vyrai ir moterys vargu ar kada nors prieis bendrų išvadų. Bet kadangi išminties nėra, tai drąsiai neriū ir į šitą sritį. Ir rezultatų ilgai laukti netenka.

– Moteriškos moterys nenori būti savarankiškos, – sako jįsai labai kategoriškai. Jis tarsi išsauna tą sakinį, išsauna iš kažkur labai giliai. Ir kažkaip labai skaudžiai jį pasako. Sakinys lyg šūvis lekia tiesiai į mane ir labai įžeidžia, netgi sužeidžia.

Kad jįsai žinotų, kaip aš noriu būti savarankiška! Būtent dabar, būtent šioje savo gyvenimo atkarpoje aš siaubingai noriu būti savarankiška. Kad žinotų, tai tikriausiai nebūtų to sakęs.

Bet ir moteriška noriu būti labai. Ypač, kai sėdžiu šalia fiziko.

– Klausyk, turiu grandiozinių *pletkų*, – įsiveržia į mano kambarį Aušra, žaižaruodama akimis ir juokdamasi.

– Na?

– Važiuoju vakar autobusu iš darbo, girdžiu dvi moteriškes kalba apie tave. Aš po truputį, po truputį prisistūmiau arčiau ir klausausi.

– Ir ką gi? – jau ir man pasidaro smalsu.

– Šiaip jau apie tave kalbėjo labai gerai. Ir kad tu protinga, ir kad disertaciją parašei labai gerą. – Aušra net demonstratyviai pasipučia kad ji turi tokią protingą draugę. – Bet po to pradėjo narstyti tavo asmeninį gyvenimą. Ir žinai, ką jos pasakė?

– ?..

– Jos pasakė, kad tu išsiskyrusi, bet, atrodo, kad jūs su vyru vėl gyvenate kartu, – Aušra springsta juokais.

– Aha, duomenų nėra, tai kurkime mokslinį folklorą, – sakau irgi juokdamasi.

Mūsų institute neseniai nugriaudėjo šiek tiek kitokios skyrybos. Su publikai matomais cirkais ir su skundais iki LKP CK. Visiems buvo daug „dvasinio peno“. O iš mano skyrybų peno jokio. Dėl to aš galiu padaryti malonią išvadą, kad mano draugės ne plepės. Aušra žino, kaip aš gyvenu, ir kaip man labai „linksma“ gyventi; ir visas buto keitimo istorijas ji žino. Bet šitai žino labai nedaug kas, nes tai ne instituto reikalas. Ir jau tikrai ne LKP CK.

Dieве mano, kad Gediminas žinotų, kaip aš noriu būti savarankiška ir išnykti kur nors iš to prakeikto buto. Bet esu ne visai savarankiška. Gyvenu bendrame bute su kaimynu už sienos.

„Nusiramink, – sakau pati sau. – Jis juk nežino tavo gyvenimo istorijų. Ir visai ne tau jis taikė tą sakinį. Aiškių aiškiausiai jį įžeidė kažkokia labai savarankiška moteris. Didžiai įžeidė jo vyriškas ambicijas. Manyk, kad jis tau lyg ir pasiguodė, taip skaudžiai iššaudamas tą sakinį. Nusiramink“.

Taip, nusiramint galima. Bet kurį laiką šnekėtis nesinori. Geriau būtų pašokti. Mes šokame, po to vėl kalbamės, kalbamės ir šokame. Ir daugiau aštrių kampų mūsų pokalbiuose neatsiranda.

„Dainava“ užsidaro. Bet jis dar nenori manęs paleisti.

Oho, čia jau kvepia mano mylimu Remarku! Iš restorano į restoraną! Mes atsiduriame „Palangos“ bare.

Tik „Palangoje“ pagaliau pradrištu ir, kai jis dar kartą pradeda kalbėti apie Jugoslaviją, paklausiu:

– Tikriausiai ir kokią nors gražią jugoslavę buvai įsimylėjęs?

Jis giliai įkvepia, po to iškvepia ir pasako:

– Ne.

Ir ryžtingai suka pokalbio vairą tolyn nuo Jugoslavijos. Aiškių aiškiausiai meluoja, bet ir gerai, tegul sau meluoja. Visai netrokštu, kad pultų pasakoti apie savo gražuoles, pati nežinau, kodėl paklausiau. Puikiausiai žinau, kad buvo įsimylėjęs. Kada gi daugiau įsimylėti, jei ne studijų metais? Žinau, kiek rusių žmonių atsivežė tie, kurie studijavo Maskvoje. Ir kaip buvo su tais, kurie neatsivežė. Lietuva maža šalis, visi vienas apie kitą per daug žinom. Maskvoje taip pat daug lietuvių, kurie irgi vienas apie kitą per daug žino.

Kažkodėl po mano klausimo prie Jugoslavijos temos jis nebegrįžta, tačiau to ir nereikia, mums ir taip užtenka kalbos. O kai susiginčijame dėl kažkokių detalių, kalbėdami apie literatūrą, jis išmeta nenuginčijamą argumentą:

– Šitą tai aš prisimenu labai gerai, nes „Idiotą“ perskaičiau tris kartus.

Man jau visai visai ant liežuvio galo klausimas: „Gal kalėjime sėdėjai, kad tris kartus skaitei „Idiotą?“ Bet kažkodėl pačiu paskutiniu momentu tą klausimą spėju nuryti; ir pačiai pasidaro keista, kad klausimą nuryju. O kad pasidaro keista, tai imu

ir „prityrusios“ kriminalistės žvilgsniu patyrinėjimo veidą. Aha, kančios šiame veide žymiai daugiau, nei paviršutiniškai žvelgiant. Ir dar kažko yra, kažko labai giliai užslėpto, sunkiai suvokiamo; ir tas kažkas, sunkiai suvokiamas, šiek tiek gąsdina. Bet ne, ne! Jeigu jau sėdėjo kalėjime, tai tik už politiką, skubiai nusprendžiu. „Ir sekasi man su disidentais“, – pasidarau sau išvadą.

Bet visa tai juokais. Juokais vos nepaklausiu, juokais patyrinėjimo veidą, juokais padarau išvadą. Ir tuoj pat pamirštu. Aš sėdžiu su fiziku, mes įdomiai kalbamės ir visokios kvailos mintys apie kalėjimus negrįžtamai išgaruoja iš galvos.

Galop užsidaro ir „Palanga“. Kai keliaujame namo, jis paklausia manęs, kur sutiksiu Naujuosius. Nustembu – kodėl klausia, kodėl nepasiūlo sutikti kartu su juo, jei antrą vakarą iš eilės niekaip nenori su manimi išsiskirti? Nepanašus į nedrausulį. O Naujieji metai jau po dienos. Pasakau, jog sutiksiu Kaune, pas mamą. Ir nuo to momento pajuntu, kad kažkokia nematoma siena pradeda augti tarp mūsų. Ji vis didėja ir didėja artėjant prie mūsų išsiskyrimo taško. Mes vėl pradėdame ne kalbėtis, o barškėti. Beprasmiškai barškėti.

Kai paduodu ranką atsisveikinimui, žiūriu jam į akis, ir jis sako, kad po Naujųjų metų man paskambins, aš kažkiek jau nujaučiu, kad, ko gero, jis man nebepaskambins.

„Kas yra, – galvoju, – įsižeidė, kad nepuoliau į glėbį? Ar kas nors kita? Ar ką nors ne taip pasakiau? Bet ne, kažkas kita. Kažkas, ko aš nesuprantu“.

Jis paduoda ranką, žiūri į akis ir sako, kad paskambins po Naujųjų metų. Bet žino, labai gerai žino, kad nebepaskambins. Ir tas jo žinojimas kažkokiu būdu – per ranką ar per akis, tikriausiai, kad per akis – persiduoda ir man.

Mes tuoj tuoj išsiskirsime. Ir niekada daugiau nebesusitiksime. Keista, bet niekada. Juk Lietuva tokia mažytė. O gal kada nors ir susitiksime, bet vėl vienas kito nebepažinsime, gal... Kas žino?

Kiek vėliau, galvodama apie atsisveikinimo epizodą, pasakysiu sau: „Jis nebuvo talentingas melagis, nes galima buvo nujausti, kad meluoja“. Net ir šioje vietoje padėsiu šiojį tokį pliusiuką.

Kvaišos tos moterys. Jei vyras patinka, tai ims ir pasakys, kad jai patiko, netgi ir tai, kaip jis melavo.

Tikriausiai, kad kvaišos. Bet gal ir ne. Gal ne visai kvaišos. Gal žiūri į vyrišką melą palyginamuoju aspektu. Biologai labai daug ką tyrinėja palyginamuoju aspektu.

O dabar aš galiu palyginamuoju aspektu palyginti vyrišką melą.

Nes man teko talentingas melagis. O tiksliau – genialus.

Aš žiūriu į savo vyro akis. Į be galo mane mylinčias akis. Taip mylinčias ir taip sakančias teisybę, kad nors imk ir nusišauk. Nes jau pradėdau maišytis. Nes jau tikriausiai yra teisybė, ką sako jisai, o ne tai, ką žinau aš. Gerai žinau. Pagaliau žinau ir kvaiša aš. Bet ne, tikriausiai, ką aš žinau, vis dėlto yra neteisybė. O teisybė yra tik tai, ką sako jisai. Ir žiūri į mane tokiomis be galo mylinčiomis ir atsidavusiomis

akimis. Neįmanoma įsivaizduoti, kad taip galima meluoti. Neįmanoma! Viešpatie, kaip galima šitaip meluoti? Ir tas melas šimtą kartų baisnis už tai, ką aš žinau. Ir nuo tokio melo pradeda važiuoti stogas...

– Žinok, yra tokių, kurie tiki tuo, ką meluoja, – sako draugė.

Taip, ji teisi. Taip meluoti galima tik tuomet, kai tiki tuo, ką meluoja. Kitaip sveikas protas neišneša, kad galima šitaip meluoti. Neįsivaizduojamai tobulas melavimo menas.

Dieve mano, bet kaip galima tikėti, tuo, ką meluoja? Kaip? Kaip?

O pagalvojus ir paanalizavus... Turbūt ir galima. Kai esi priverstas meluoti pats sau. Nes elgiesi visai ne taip, o atvirkščiai, nei tave auklėjo ir mokė. Ir tiesiog kalte įkalė mama, bažnyčia ir dar daug kas. Kalte įkalė. O tu gal esi visiškai kitaip sutvertas, nei tos normos, kurias tau įkalė. Įkalė giliai, giliai, taip giliai, kad net pačiam sau baisu prisipažinti, kad tavo prigimtis ėmė ir padarė kažką tokio, kas tavo paties sąmonėje tau visai nepatinka, o tavo sąmonė ėmė ir padarė. Padarė ir tiek, tavęs net neklausdama, ir tu nuėjai, kaip belaisvis paskui ją. O kai atsipeikėjai, nusprendei apsimesti, kad tu nieko nepadarei, nes labai nenorėjai padaryti tai, ką padarei. Labai nenorėjai, todėl ir nepadarei. Štai taip. Paprasta. Aš nieko nepadariau, ir viskas.

Dabar, kai aš labai gerai žinau savo vyro temperamentą ir jo prigimtį, tikriausiai galiu suprasti, kad jis visai nesutvertas teisybei. Visiškai nesutvertas. Ir tikriausiai galiu suprasti jo tobulo melavimo priežastis. Ir tikriausiai galiu suprasti, kad mes abu vargšai. Vargšas jis, besiblašantis tarp savęs tikro ir savęs netikro, tarp savo prigimties ir savo auklėjimo. Vargšė aš, norėjusi teisybės, o gavusi melą, tobulą melą, begaliniai tobulą melą.

Dabar aš žinau, deja, tik dabar žinau ir tikrąją prasmę posakių, pasakytų gerokai anksčiau. Kai būsimasis mano vyras sakė: „Aš neįsivaizduoju, aš nematau prasmės gyventi kartu ir vienas kitam meluoti“. Ir pataikė į dešimtuką. Nes to paties noriu ir aš. Dieve mano, kaip aš noriu to paties! Ir ko jie ten gyvena, tūkstančių tūkstančiai taip gyvena? Aš nenoriu taip gyventi! Aš noriu gyventi kitaip. Nematau tokio gyvenimo prasmės. Visai nematau prasmės gyventi kartu ir meluoti vienas kitam. Galima gyventi atskirai ir nemeluoti.

Niekas man iki jo taip nepasakė. Kad nori to paties, ko noriu ir aš. O jis ėmė ir pasakė. Ir pataikė į dešimtuką.

Bet dabar aš žinau, kad net ir tada jis melavo. Galbūt nesąmoningai, bet melavo. Nes, taip sakydamas, jis norėjo tik vieno – kad būsimoji žmona jam nemeluotų. Ir nors žmona jam nemelavo, jis buvo pavydus, labai pavydus. O kodėl jis buvo toks pavydus? Todėl, kad pats velniai žino, ką galvojo. Ir matavo pasaulį pagal savo nosį. Ir galvojo, kad visi kiti aplink jį irgi velniai žino kaip nori elgtis.

– Tu norėjai per daug, – sako man mano gyvenimas. – Man nepatinka, kai iš

manęs nori per daug. Iš tokių, norinčių per daug, aš imu ir pasityčioju. Tu norėjai nepaprasto ir nestandartinio vyro? Tu juk būtent tokį ir turi, ar ne? Ko nesidžiaugi šituo nepaprastu ir nestandartiniu? Na, ko gi nesidžiaugi, sakyk?

Ak, tu norėjai teisybės, tik teisybės? Štai, prašom, tau dovanėlė nuo manęs – tobuloje teisybės pakuotėje slypintis tobulas melas. Imk, jis tavo. Imk. Čia viskas tobula.

Aš dundu traukiniu į Kauną.

Laiko į valias ir galiu apmąstyti tai, kas buvo.

Štai ir vėl kažkas nestandartinio. Tau juk patinka, vis tiek patinka viskas, kas nestandartiška. Nepaisant visko, po velniais, tau vis tiek patinka viskas, kas nestandartiška. Kuprotą tik grabas ištiesins. Bet, atrodo, kad ir grabas neištiesins. Nėra jokios vilties, kad ištiesins. Štai tau du nestandartiniai vakarai. Gali manyti, kad gavai gražią naujametinę dovanėlę – tuos du vakarus. O dabar gali juos išnarstyti papunkčiui, kol spoksai pro langą į daugybę kartų matytus vaizdus; nes traukinys Vilnius–Kaunas jau beveik kaip ir dalis tavo namų, labai jau dažnai jame sėdi.

Taigi. Panarstyk Gediminą. Gal irgi ką nors išpeši aiškaus iš tos istorijos, kuri tau atrodo romantiška. O gal ji visai neromantiška?

Prisimink, kaip buvo iš pat pradžių. Ar viskas taip buvo, kaip tu pati sau papasakojai? O gal kiek kitaip?

N-n-n-a taip... pačios pradžios niuansai kiek kitokie.

Aha! O nuo pradžių viskas ir prasideda.

Kai mes lipome visa, kiek linksmoka, kompanija į viršų, į šokių salę, jis leidosi laiptais žemyn ir net stabtelėjo mane pamatęs. Ir apžiūrėjo mane taip, kaip aš labai nemėgstu. Nuo galvos iki kojų ir nuo kojų iki galvos. Kitaip sakant – nušukavo. Ir netgi kelis kartus nušukavo. Kai į mane šitaip žiūri, aš įsiuntu, o kai aš įsiuntu, tai galiu būti visokia, netgi tokia, kokia nesu. Galiu būti įžūli. O kadangi jau buvau truputį linksmutė, tai man suvaidinti įžūlią buvo visai nesudėtinga. Pasižiūrėjau į jo akis dar įžūliau. Tiesiog smeigte prismeigiau jį savo akimis prie tos sienos ant laiptų ir praėjau pro šalį dar grakščiau. Pasilinguodama, kaip manekenė. Ir pasakiau, žinoma, savo mintyse: „Nematei, tai ir pasižiūrėk“.

Viešpatie, Viešpatie! Na, atsistok tu į jo vietą, ten, ant tų laiptų. Ir pamąstyk. Pamąstyk, ką jis galėjo apie tave pagalvoti? Ar jis koks aiškiaregis, kad suprastų tą tavo „nematei, tai ir pasižiūrėk“? Ar gali kas nors su normalia vaizduote suprasti, kad taip į jį žiūrinti ir taip pro jį praeinanti moteris nėra įžūli? Ką? Kokios vaizduotės reikia, kad galvotum atvirkščiai? Ar tau galvoj negerai?

Jis davė tau signalą. Tu atidavei jam atgal savo signalą su kaupu, su dideliu perviršiumi. Ir vylingas žaidimas prasideda. O toliau jokių signalų iš tavo pusės nėra. Žaidimas stringa. Gal jis pasimetęs, gal jis nežino, kaip su tavimi elgtis? Veža šen, veda ten, stengiasi, neriasi iš kailio, o jokių signalų daugiau nėra. Iš kur jis gali žinoti,

kad tu nedrąsi? Kad visas savo įžūlumo atsargas išdrėbei jam į akis ten, ant tų laiptų. Ir kad daugiau tavyje įžūlumo nėra nė gramo. Iš kur jis gali apie tai žinoti, sakyk? Kai jis turi apie tave tokią... kitokią pirminę nuomonę. O gal jis pats nedrąsus?

Ne, nesutinku. Moteriška nuojauta sako, kad jo įžūlumo atsargos daug didesnės, nei mano. Tiesiog labai ryškiai didesnės. Nežinau, kodėl man taip atrodo, bet taip jaučiu ir tiek. Ir kodėl jis vėliau to savo įžūlumo nepanaudojo, tik ten, ant tų laiptų?

O gal jis ten ant tų laiptų stabtelėjo ir nustebo – ar čia tas pats bjaurusis ančiukas, kurį pažinojo prieš keliolika metų? Kai aplenkdamas kaip stulpą ir net nepasižiūrėdavo. Ar tas, ar ne tas? Žiūri, šukuoja ir netiki savo akimis?

Ne, jei nustatinėja, ar ta, ar ne ta, tai žiūri truputį kitaip.

Bet... jei jis būtų norėjęs panaudoti tą savo įžūlumą, tai šokia tokia proga vis dėlto buvo. Kai mes pirmąjį vakarą švilpėme su taksi į kitą miesto galą, į Radiologinę, jau buvo gilus vidurnaktis ir mano galva buvo truputį pavargusi; ji ėmė ir atsidūrė ant jo peties. Tuomet aš pajutau, kaip jis sustingo. Netgi kažkiek suakmenėjo. Mano galva pasijuto šiek tiek nejaukiai, lyg ji būtų kokia priekabautoja, ir iškart vėl užėmė vertikalią padėtį. Vadinasi, jis nenorėjo būti įžūlus?

Nesuprantu. Kažko nesuprantu.

Bet tuoj Kaunas. Gal ką nors sužinosiu.

– Genadijus, – sako mūsų kaimynė Ilona, dirbanti Vičiūnuose. Ir pasako rusišką pavardę.

„Trečiavardis“, – perkrikštiju jį staigiai savo mintyse. Aišku, kodėl jis sumelavo savo vardą. Bet vis tiek vaikiška, bet vis tiek kvaila!

Tuose Pakaunės kaimeliuose po karo buvo po vieną ar keletą rusų šeimų. Dalis užsilikę kaip vokiečių belaisviai, dalis gal specialiai atvežti ir palikti iš Rusijos, vykdam nacionalinę praskiedimo politiką. Jų vaikai jau gimė ir augo Lietuvoje, lankė lietuviškas mokyklas, tobulai mokėjo lietuvių kalbą. Ir nė pagal vieną priegaidę neatskirsi, kad kalbi ne su lietuviu. Nebūtinais jie buvo blogi ar turėjo kokias nors specialias užduotis. Mūsų name už sienos taip pat gyveno rusų šeima. Name tėtis slėpė keletą nelegaliai iš Sibiro parbėgusių šeimų. Bet ne rusai jį apskundė. Apskundė lietuviai.

Genadijus vedęs jugoslavę. Turtuolio dukrą. Jie turi vaiką. Jis nenorėjo grįžti į Lietuvą, saugumiečiai jį kažkokiu būdu atsigabeno, laikė keletą mėnesių saugumo rūsiuose, dar kažkur... Į Jugoslaviją nebeišleido. Po kiek laiko leido atvažiuoti tik jo žmonai su vaiku, bet ji, trumpai pabuvusi, nepanorėjo likti Lietuvoje, grįžo į tėvynę.

Viskas aišku. Viskas atsistoja į savo vietas. Ir begalinis susikaustymas einant pro saugumo pastatą, ir triskart perskaitytas „Idiotas“, ir skaudžiai iššautas sakinytis apie savarankišką moteris, ir santūrus elgesys su manimi.

Kaip gerai, kad spėjau nuryti tuos žodžius apie kalėjimą! Būčiau sugadinusi visą vakarą. Nesugadinau. Tik pasimatymą paskyriau pačioje netinkamiausioje vietoje – prie Konservatorijos, kuri stovi taip arti saugumo. O jis skubėjo skirti man

pasimatymą, kol dar nieko apie jį nežinojau – kuo greičiau, kuo greičiau, kol dar nieko apie jį nežinojau.

Naujuosius metus sutinkame su Ilonos šeima. Ji kalba ir kalba apie Afganistano karą. Jos sūnus šiemet baigs vidurinę. Jei jis neįstos į aukštąją mokyklą, jeigu jį paims į Afganistaną... Jos nerimas persiduoda ir man. Kai dvyliką valandą išeiname į kiemą žiūrėti naujametinių fejerverkų, man atrodo, kad tas šaudymas aplinkui yra lyg besiantinančio karo ženklas.

Prasideda 1981-ieji...

Žiūriu į Vičiūnų pusę. Šaudo ir ten. Vaikystėje mūsų kaimelius skyrė du maži upeliukai, giliai giliai įsigraužę stačiuose Neries krantuose. Dabar vienas iš jų beveik užakęs, o kitas sukištas į bejausmį vamzdį ir virš jo gaudžia platus plentas. Atstumas tarp šių dviejų kaimelių atrodo gerokai padidėjęs...

Dundu atgal į Vilnių. Dabar vėl galiu narstyti Ižulėlį – Gediminą – Rimą – Genadijų – Trečiavardį iš naujo. Su naujais, papildomais duomenimis. Galiu narstyti kaip tik noriu; arba moksliskai-psichologiškai, arba nemoksliskai-šizofreniškai, pasikalbėdama pati su savimi.

T-a-a-i-p. Melo daug daugiau, nei tikėtasi. Tokia jau ta vyriška padermė, kad jai neišeina be melo. Niekaip neišeina be melo, nors nusišauk. Juk puikiausiai žinojo, kad po kelių dienų aš apie jį viską sužinosiu, bet vis tiek negalėjo nemeluoti. Toks buvo didelis noras pasipuikuoti, pavaikšėti su gražiomis plunksnomis, kad niekaip neišėjo pasakyti teisybės. Juk Jugoslavija, jam, kaip rusui, buvo kur kas lengviau pasiekiamą, nei lietuviui; rusas specialiosioms tarnyboms atrodė daug patikimesnis, todėl ir išleido į Jugoslaviją. Visai nebūtinai todėl, kad buvo pats protingiausias, kaip man gyrėsi.

Tačiau proto nepaneigsi, kad ir kokių priekabių ieškotum.

Bet vis tiek tie vyrai tokie keisti – ir protingi, ir kvaili. Ir dažnai net per daug kvaili. Todėl ir galvoja, kad moterys kvailos taip pat. Kad jie nepatiks moterims būdami protingi, ir todėl reikia vaidinti kvailius. Apsikarstyti papildomom plunksnom, tokiom kaip Jugoslavija ar panašiai. Lyg tos papildomos plunksnos juos taip jau labai puošytų. O gali būti ir atvirkščiai – ne puošia, o atrodo juokingai. Ir kvailai. Jis visai įdomus ir be tų papildomų plunksnų, tai yra be tų savo jugoslavijų. Ir dar įdomesnis toks, koks yra. Gaila, kad taip vėlai paklausiau apie jo jugoslaviškas meiles. Būtų anksčiau baigęs tas kalbas.

Aha, o čia jau, atrodo, kalba tavo pačios įžeistos ambicijos, kai vadini jį kvailiu. Gal gali vis dėlto suprasti, kad jis nelaimingas, labai nelaimingas? Ir panorėjo nors porą vakarų atrodyti labai šauniu kavalieriumi ir pabūti kiek mažiau nelaimingu?

Taip, gal ir galiu... bet... Bet jei būtų nemelavęs, būtų likęs mano atmintyje kaip įdomus vyras, o dabar liks, na, žinoma, liks ir kaip įdomus vyras, bet dar išliks ir kaip apsimelavęs vaikėzas. Viešpatie, koks vaikėzas!

Nesišauk Viešpaties, o rask, o parodyk bent vieną moterį, kuri pasakytų, kad gyvena ne su vaikėzu, o su visai subrendusiu vyru. Na, parodyk gi tokią! O jei

per stebuklą tokia ir pasimaišys tavo padangėje, tuoj pat paaiškins, kad gyvena su nuoboda!

Nežinau, visiškai nežinau, kokios mintys apie mane sukosi Ižulėlio galvoje, kai mane visur vežiojo ir vedžiojo. Ir visai sklandė savo plunksnas. Bet jei planavo išgaruoti po poros ar trijų vakarų, tai su manim jis elgėsi kaip džentelmenas. Neperėjo nuo idealistinio lygmens į materialųjį ir nuosėdų nepaliko jokių. O džentelmenų tikrai nėra daug. Kokiu aspektu bežiūrėtum – palyginamuoju ar dar dievai žino koku, vis tiek išsiaiškinsi, kad džentelmenų nėra daug. Ir todėl šioje vietoje aš sudedu jam daug pliusiukų.

O koks jam buvo malonumas tik vaikščioti su tavimi ir rodyti savo plunksnas?

Aha, tai pats įdomiausias klausimas. Ir čia gal ką nors paaiškinant istorija apie žvejus ir jų filosofinį išmintingumą.

Jei aš imčiau ir paklausčiau: kokia patraukliausia moters savybė žiūrint vyro akimis, einu lažybų, dauguma atsakytų nė kiek nesusimąstydami, jog seksualumas. Nieko panašaus, atsakyčiau truputį pasipūtusi, kad žinau daugiau, nei žino vidutinis standartinis pilietis, kuris nieko daugiau neišmano tik apie tą seksą. Ne visi vyrai tokie materialistai. Yra ir idealistų.

Ir tuomet papasakočiau apie vieną jauną, gražų žveją ir apie jo išmintingą požiūrį į moteris.

Moksle, kaip ir daug kur – natūralinis ūkis. Reikia bandymams žuvies – prašom, važiuok pas žvejus, plaukiok su jais ežere visą dieną ir atsivežk tai, ko tau reikia. Prieš tai daugybę kartų jiems skambinsies. Ir jie vis sakys – neaišku, ar šiandien plauksim, ar rytoj plauksim, ir apskritai, neaišku, kada plauksim. Pagaliau po n+1 skambučių pasakys: „Atvažiuokit, bet vis tiek dar nelabai aišku, ar plauksim.“

O man labai aišku, kad būtinai reikia nuvežti spirito. Jei nenuvešiu, tai kitąkart reikės skambintis n+20 kartų, o gal ir daugiau. Bet bjauriausia, kad prieš išplaukiant man būtinai reikės su jais išgerti to prakeikto spirito. Na, nors truputį, nors trupučiuką, nors mažą lašelį. Jie būtinai žiūrės, kad aš nė kiek nenusukčiau, ir tą mažą lašelį išgerčiau. Nes kitaip, atseit, aš jų negerbiu. Tfu, koks bjaurybė tas spiritas! Nieko šlykštesnio gyvenime nesu gėrusi.

Bet spiritas tik viena bėda. Kai išplauksim, kai jie mes ir trauks tinklus, keiksis visokiomis kalbomis ir visais aukštais. Iš pradžių baisoka, bet vėliau pripratau. Prie visko žmogus pripranti. O dabar labai gaila, kad neužsirašiau tų jų keiksmazodžių. Galėjau išleisti „Žvejų keiksmazodžių žodyną“. Tokie lingvistiniai lobiai prapuolė! O galėjau išleisti net dvitomį – palyginamąjį žvejų keiksmazodžių žodyną. Kaip keikiasi aukštaičiai ir kaip keikiasi džūkai. Ir čia vėl labai įdomu palyginti. Atrodytų, pagal temperamentą turėtų labiau keiktis padūkėliai džūkai, bet labiau keikiasi aukštaičiai. Nežinau, kaip tai paaiškinti, bet taip jau buvo. Žodžiu, dvitomio žodyno storesnis tomas būtų skirtas aukštaičiams.

O kartais netgi ir su tuo spiritu gali baigtis kiek humoristiškai. Jei vėlyvas ruduo ir virš ežero žvarbus vėjas, nepaisant mano sibirietiškos šimtasiulės ir dar dievai

žino kiek apsitūlojimų, po kiek laiko jaučiu, kad uodega baigia prišalti prie valtės lentos. Ir tuomet sakau:

– Gal kartais tą... aną... gal kartais duotumėte lašelį spirito? Visai sušalau į kaulą.

– Aha, – juokiasi jie be galo patenkinti, – dabar suprasit, kodėl mes geriam.

– Suprantu, suprantu, labai gerai suprantu, – atsakau kalendama dantimis. – Jūsų rankos beveik visą laiką vandeny, o mano tik retkarčiais.

O šiaip, kai jie nesikeikia, visai įdomu pasišnekėti. Dažnai įdomiau, nei su kokiais nors profesoriais. Visokių istorijų ir išminčių prisiklausiau. Ir pačią skaniausią pasaulyje žuvienę valgiau kartu su jais. Į ją reikia sudėti daug visokių rūšių žuvies ir būtinai bent tris gabaliukus ungurio, nes be ungurio žuvienė ne žuvienė.

O vakarop, kai į mašiną susės mūsų valtės žvejai ir dar visi kiti, žvejojantys netoliese, ir kai dardėsime į namų pusę, jie būtinai „bliuznys“. Nežinau, ar jie „bliuznija“, kai aš nevažiuoju, bet kai aš važiuoju, tai čia tokia lyg ir privalomoji programa. Ir vienas jaunas, gražus žvejys, kiek paskersakia vęs į mane, pasakys labai išmintingus žodžius:

– Geriausia moters savybė – sugebėjimas tikėti tuo, ką jai vyras meluoja.

Griausmingas juokas mašinoje nenuginčijamai paliudys, kad visi čia sėdintys yra tos pačios nuomonės. O aš tą išmintingą posakį tvirtai įsidėsiu į savo smegeninę. Visai pravartu žinoti geriausią moters savybę. Žiūrint vyro akimis.

Išsitraukiu iš atminties žvejo posakį ir pasidedu šalia klausimų apie Ižulėlį. Gal jam labai patiko, kad aš viskuo tikėjau, ką jis man pasakojo? Ir susidomėjusiomis akimis žiūrėjau į jį. Koks jis ypatingas, koks jis protingas ir vienintelis toks išsiųstas mokytis į Jugoslaviją. Klausiausi ir man buvo įdomu. O jam buvo įdomu, kad aš turiu tą geriausią moters savybę – tikėti tuo, ką jai vyras meluoja.

O gal ir ne taip, ką aš žinau. Bet kadangi man įdomu viską išsiaiškinti, tai ėmiau ir išsiaiškinau.

Dar ne viskas, dar vienas, paskutinis klausimas. Kaip su pirmuoju įspūdžiu? Juk tvirtini, kad pirmasis įspūdis yra teisingiausias. Tai jis įžūlus ar ne? Juk su tavim elgėsi visiškai neįžūliai. Kaip reta neįžūliai.

Manau, kad įžūlus. Jei „įkirto“ turtuolio dukrą ir po to atsuko saugumui špygą, tai buvo drąsus vyras. Įžūliai drąsus.

Baigta, užtenka klausimų, užtenka atsakymų, spėjimų ir svarstymų. Pasidedu šią trumpą istoriją į savo atsiminimų skrynelę. Labai nestandartinę istoriją su labai standartiniais laikmečio ženklais.

Ir liks atmintyje du ilgi romantiški vakarai, kai lėkėm ten, lėkėm šen, ėjom iš vieno restorano į kitą. Kažkoks trumpas grįžimas, trumpas švystelėjimas atgal, į studentišką jaunystę, kai vaikštai, vaikštai per visą naktį, kalbi, kalbi, ir vis mažai, ir vis mažai...

Laima PETRAUSKIENĖ

JOLANTA SEREIKAITĖ

PASKUTINĖ VAKARIENĖ IR CHANEL

Sima pritūpė ir atidarė lagaminą, išsitraukė drabužius atsargiai, lyg jie būtų ploniausio stiklo indai. Jos tamsiai mėlyno šilko suknelė, kurią pasirinko iškilmų vakarui, atrodė tarsi iš vilko gerklės išplėšta: visa susiglamžiusi. Juk Sima viską paniškai kemša į lagaminus paskutinę minutę. Daiktai, regis, buvo apsėsti piktųjų dvasių. Apsivėlę vieni kitų pūkais, susigulėję.

Net pamiršo, kur ką įsidėjusi. Nebežinojo, kur slėpėsi jos kremos pudros indelis, tas maskuojantis odą stebuklas? Gal rudo kaip šūdmosė lagamino dugne?

Raudonųjų koralų vėrinys ir auskarai visai netiko šiai progai. Buvo per daug provokuojantys ir ryškūs, kaip kokie pernokę erškėtrožių vaisiai.

Pažvelgusi į apačią pro viešbučio langą, ji matė nuvinguriuojančią gatvę. Milžinišką, išpampusį nuo prarytų praeivių ir kavinių staliukų smauglį. Baltos kėdės, ant kurių atsainiai ilsėjosi kavą su pyragėliais geriančios ponios, blizgėjo kaip dantys.

Jos menininkai snaudė kitame kambaryje. Du tingūs ir lėti vyrukai, kuriuos ji privalėjo pristatyti kaip genijus. Genialusis Jonas Sumuštinis – taip ji vadino tą apvalų picų rijiką.

Auksis nelabai norėjo su Jonu važiuoti, net pasakė, kad jam nepatinka tas senamadiškai tapantis diletantas, mat pats Auksis kūrė instaliacijas iš juodai baltų šiukšlynų fotografijų ir nevertino tų sentimentalių, kaip syki taip jas pavadino, teplionių.

– Menui nebereikia tos patetikos, įsijautimo, – samprotavo jis kalbėdamas su Sima.

„Nejau jausmingumas mene – blogai?“ Ji nesuprato tokio jo požiūrio. Iš kitos pusės – ji nebuvo menotyrininkė, o tik eilinė valdininkė, apie kurią visi jie pataikaudami šokinėjo, juk nuo tokių kaip ji daug kas priklausė: kelionės, parodos, pinigai... Ir, žinoma, būsimųjų menininkų karjera, todėl tai sustiprindavo jos savigarbos pojūtį, leido žvelgti į juos iš aukštesnės visuomeninės pozicijos kaip į kokius išmaldos prašančius suvargėlius.

Sima tupėjo vidury grindų, lyg ką tik išbarsčiusi žėručius šarka ir bandė sukurti šiokią tokią tvarką. Į kambarį iš gatvės veržėsi gundantys kvapų kerai – dešrelių, kepinų, šokolado... Jie vilnijo aplinkui lyg sodri, rusva aura, tarsi už kampo būtų įsikūręs saldumynų fabrikas.

Sima įlindo į dušą, vandens čiurkšlės spragėdamos knebinėjo jos nuogą kūną. Kažkurią akimirką ji pasijuto nejaukiai, lyg būtų nuplikyta slapčia atsėlinusio geismo.

Paskutiniu metu jiedu su vyru miegodavo nususukę į sieną, ir Sima jautė, kad tai nėra gerai, bet nenorėjo nė piršteliu pajudinti voratinkliais apaugusios santuokos. Galų gale – kiek ji viena gali stengtis gaivinti abipusį jausmų išblėsimą.

Vyras skųsdavosi esąs siaubingai pavargęs. Kaip koks nuvarytas darbinis arklys. Jis buvo advokatas ir nuolat malėsi po teismų sales, iki nakties skaitydavo bylas.

Ji kone džiūstanti nuo jo abejingumo sykį bandė priekaištauti: „Nejau tau nieko nebereikia? Jokio artumo?“ Jis susinervino ir atsakė: „Tu galvoji tik apie save. Paskolos, reikia dirbti.“

Reikia dirbti... Darbas... Viską ėdantis darbas ir paskolos.

Jos vyras net nepasidomėjo, su kuo ji iškeliauja. „A, komandiruotė... Gerai, važiuok, prasiblaškysi.“

Ir dabar ji labai toli nuo namų. Su kažkokiais menininkais, bet kam tai rūpi? Prasiblaškys. Tikrai. Kaip įnirtusi ėmė teptis kūną gardžiai kvepiančiu kremu, lyg geidautų virsti tortu ir būti suvalgyta kokio nors išrankaus smaližiaus.

Džiovino plaukus stovėdama prie baltos, primenančios kreidą sienos.

Lauke plieskė nepakeliamas karštis.

Išėjusi iš vonios, ji pažvelgė į suknelę: prie tos rašalo spalvos geriau būtų tikę perlai. O ir suknelę reikėjo išlyginti. Bet viešbutis pavyzdingos klasės, nors tiek džiaugsmo po tokios kelionės, čia ji surado ir lygintuvą, skleidusį garus ant šilko...

Po kruopštaus lyginimo ritualo šiaip ne taip įsispraudė į siaurą drabužį. Krūtinė pūpsėjo standžiai apgaubta, skeltukas beveik iki užpakalio. Jautėsi įsitempusi ir vėl prakaituojanti, nors susivarė į pažastis aibes dezodorantų.

Reikėjo neužmiršti įsidėti albumo apie Lietuvą, kurį turės įteikti užsienio kolegoms.

Pėdos įsliuogė į aukštakulnius. Kažin ar tie liurbiai bus pasiruošę, juk vakaras – jau čia pat.

– Susitinkame fojė. Kuo greičiau, tik nevėluokime. O kaip važiuoti iki galerijos? Gal metro? Juk Auksis gerai pažįsta miestą, – priminė ji bendrakeleiviams svarbiausią šios dienos pareigą.

Auksis – pasaulio bastūnas, vieną iš savo šviesių supintų kaselių nusidažęs mėlynai. Ekscentriškas, nušlifluotas kaip koks deimantiukas ir, nepaisant tos jo sugižusios veido išraiškos, erdviame koridoriuje jis pasirodė visai geistinu objektu.

Sima stovėjo ir žvelgė į jo rožėmis siuvinėtą kaklaraištį, kurį jis, kaip nekeista, pasirinko šiai progai, priderindamas prie savo absurdiškos šukuosenos. Dabar prieš ją stoviniavo madingai apšepusio veido ir juodo gurgždančio kostiumo hibridas.

– Koks grožis, – aiktėlėjo pamatęs Simos figūrą Jonas. – Mūsų viršininkė abstulbins publiką.

Ji nusišypsojo, labai nedaug, tiek, kiek galima leisti sau tokiomis aplinkybėmis, nors jautė, kad nuo suknelės veržimo darosi vis sunkiau kvėpuoti. Netrukus ji nualps, kaip kokia Viktorijos epochos dama, įkaltinta į geležinį korsetą. Leisgyvė širšė sutrauktu liemeniu.

Auksis pažvelgė į ją taipogi, bet nieko neištarė. Nors ji tikrai persikūnijo vos ne į prašmatnią kino žvaigždę – tokia išsipraususi, nuplovusi visą kelionės nuovargio sunkį, išlindusi iš džinsinės uniformos, išsikvėpinusi vakarui skirtais kvepalais.

– Paimkite vaišes, – ji ištiesė maišelį su keliais midaus buteliais ir albumu, nes tokiai išsipusčiusiai damai plastikinis maišelis juk netinka. Netiko jis ir Auksiui, todėl nušliaužė į romaus ir šiek tiek infantilaus, bet vis dar susireikšminusio Jono rankas.

– Viskas jau tam Jonui, – šis atsiduso.

– Neįsivaizdink, – pertraukė jį Auksis, manieringai liesdamas savo šilkinį kaklaraištį su išsiuvinėtomis, tamsių spalvų, kaip sukrešėjęs kraujas, rožėmis.

Lauke kvapus skleidė dideli akacijų medžiai, prekybos centrai visu aukščiu stiebėsi į viršų, o tramvajų vagonėliai jų fone atrodė kaip žaisliniai. Ir Simai norėjosi rėkti – mane smaugia šie ankšti bateliai ir atsakomybė, į kurią tiems menininkams buvo nuspjaut, be to, iš jos smegenų kaip koks egiptietiškas rankraštis turėjo išsivynioti tekstas. Magiški užkeikimai, skirti visiems kultūros atašė.

Kažkokios senyvos ponios spoksojo į Simą. Gal jos bateliai buvo per aukšti viešajam transportui? Bet ji nepamiršo pasakyti Auksiui, kad tas skaičiuotų sustojimus.

Pagaliau jie jau vietoje, pačiu laiku, vos ne pavėlavę.

Galerija buvo įsikūrusi sename raudonų plytų pastate. Apačioje prie parodos plakatų jų laukė Marija: žvitri maža pelė, juodaakė, baltaveidė, ir japonė Miki, tokia pati juodaakė. Pagal ūgį – abi lyg dvynės, nors Marijos akys buvo didelės ir plačios. O Miki – grakščios ir migdolinės.

Galėjo toji Miki užsivilkti ką nors elegantiškesnio, o ne tas juodas kelnės ir baltus marškinius, tarkime, įmantriai siuvinėtą šilkinį geišos kimono. Čia juk meno paroda, o ne bankininkų susitikimas, svarstė Sima. Bet Miki jai maloniai linktelėjo, o Marija nedorovingai apsikabino ir įsisiurbė į lūpas. Toji pietietiško temperamento Marija taipogi išbučiavo abu menininkus. Kiti laukiantieji lauke rūkė bei šnekučiavosi: o čia buvo susirinkę visokių keistai apsirengusių personų. Garsus bulgarų menininkas kažkuo panašus į ikonos pranašo atvaizdą: baltais plaukais, liesas, vilkįs auksu siuvinėtą liemenę. Aukšta mergina, neproporcingai ilgų kojų kaip gervė, nešiojanti purvinų spalvų triko ir mėvinti ryškių salotinių spalvų kojinių... Iš jos nosies varvėjo du auskarai – vorai, toks tragikos persmelktas veidas... Vėliau Sima pamatys, kad ir jos paveikslai kažkokie depresyvūs. Vien juoda anglimi piešti niūrūs peizažai, kuriuose kaip ant kokių sienų pripaišyta vyriškų lytinių organų. Auksis gyrė, esą ji puiki menininkė, nors Simai pasirodė esanti tik liguista būtybė.

Auksis mėgo išsakyti savo kategorišką nuomonę:

- Niekam nebereikia tapybos, ji – mirusi.
- Ką tu čia? – nesutiko Jonas. – Nusibos visiems tie pigūs žaidimai.
- Menas eina priekį, negailestingai nušluodamas viską, kas tik buvo, – atkirto jis.

Jie ginčijosi sėdėdami už Simos nugaros, dardant autobusui į šį miestą. Juk taip keliauti jų biudžetui buvo pigiau. Tikra nuobodybė buvo ir tos Auksio su Jonu kalbos, lyg menas jiems būtų koks riešutų sviestas, kurio galima nebeatsivalgyti. Bet Auksis nekenė ir paties žodžio „menas“, jam labiau patiko sakyti – objektai, o paskutiniu metu – produkcija. Auksis nebetikėjo meno sakralumu ir manė, kad visas muziejų vertybes reikėtų sumesti į šiukšlynus.

Nerimaujančiai dėl suknelės skeltuko, kad jis tik neįplyštų, Simai nebuvo prie širdies šiuolaikinis menas. Mieliau jau bendravimas su garbingais svečiais, taipogi gardumynais nukrauti stalai, kurių parodos dalyviai laukė giliai alsuodami tvankumoje. Tačiau prieš tai ji išplumpėjo į salės vidurį ir išrėžė kalbą:

– Mielie svečiai. Mes atvykome čia, norėdami jums parodyti mūsų lietuviškos kultūros salelę. Jau tūkstantis metų, kai Lietuvos vardas pirmą kartą paminėtas Kvedlinburgo analuose. Tai nedaug jauni kultūrai. Bet mes garsėjome, kaip nuostabių liaudies meistrų sukurtų kryžių kraštas, kaip gintaro ir dainų šalis, o dabar žengiamoje Europos sąjungos kultūrinėje erdvėje...

Sima šiek tiek nuraudo, nes kažkoks dalyvis įkyriai spoksojo į jos kojas, o Auksis iš tokio patoso tikriausiai šaipėsi, bet atsikosėjusi ji tęsė privalomą monologą:

- Nukeliau tūkstantį kilometrų, su mumis atvyko mūsų menininkai, jauni,

bet labai ambicingi ir aktyvūs šiuolaikinio meno atstovai. O šioje parodoje pristatome ne tik jų kūrybą, bet ir viziją apie mūsų šalį. Nors tai, ką parodysime jums, gerbiamieji ponios ir ponai, yra labai maža mūsų kultūrinio lobyno dalis, tačiau ji atspindi paskutines lietuviškosios dailės tendencijas.

Auksis susiraukė, jis taipogi nekenė žodžio „dailė“, kuris jam atrodė nešvankus ir gerokai papuvęs. Juk visi šiuolaikinio pasaulio menininkai trimitavo, esą estetika jiems – paskutinėje vietoje, o pirmoje – idėja. Būtent pastaroji nužudė tą nugeibusią estetiką ir ėmė trypti kojomis ant jos lavono.

Po ilgos kalbos Simos balsas užkimo, o jos veidas ėmė priminti prisirpusią braškę. Tuomet Auksis priėjęs įgrūdė jai į rankas raudono vyno taurę.

Žilasis bulgarų menininkas su auksine liemene stovėjo šalimais ir žarstė komplimentus, nors visa jo povyza ir surauktų antakių linkiai rėkte rėkė, kad jam privalu grūmoti Dievo pirštu ir versti atgailauti.

Sima mielai šyptelėjo Auksiui, bet jam į parankę įsikibo kažkokia platininė juodai išdažytomis lūpomis gražuolė ir jis pasidavė jos angliškam čiauškėjimui.

Simai dar teko kalbėtis su nuobodžiomis kultūros atstovėmis ir menotyrininke, kurios akiniai smurgojo ant nosies. Toji menotyrininkė palietė jos riešą ir Sima pajuto nemalonų virpulį, lyg būtų nukrėsta elektros. Jai magėjo kuo greičiau prisišlieti prie kokios vyriškos kompanijos, bet keli diplomatai išlėkė iš renginio gerokai anksčiau, taip diplomatiškai nieko ir nepaaiškinę.

Sima pasijuto siaubingai pavargusi. Jos lūpos džiūvo ir priminė suskeldėjusią dykumą, kurią ji bandė atvėsinti gurkšnodama vyną. Netyčia žvilgterėjusi į veidrodį pastebėjo, kad lūpos pasidengė vyno patina. Atrodė kaip vampyrė, prisisiurbusi kraujo.

Salės gilumoje švytravo Auksis, o šalia jo glaudėsi impozantiška juodalūpė gražuolė. Aplinkui viskas siūbavo, žibėjo, mirgėjo ir priminė kažkokį banalų kino filmo kadra, kurio akivaizdumas regėjos atgrasus, svetimas pačiai tikrovei.

Sukrėsta savo sužeistų lūpų atvaizdo, Sima atsiprašė vieno iš rėmėjų – plokščio veido, šaltomis akimis vyriškio bei jo palydovės – aukštos, žilagalvės damos, ant išsprogusio gyslomis kaklo užsikabinusios masyvų auksinį koljė, ir nusileido į pusrūsyje įrengtą tualetą.

Prie dryžuotų geltonų ir juodų sienų ir didžiulių veidrodžių ji servetėle šveitė savo lūpas, paskiau tualete nusišlapino ir vėl grįžusi plovėsi rankas, dažėsi lūpas ir purškėsi kvepalais. Plaukai jai pasirodė siaubingai sukritę, lakas nefiksavo riestų galų, dėl ko jautėsi apgailėtina; žinoma, teko mandagiai šyptelėti kažkokiai apkūniai rudagalvei, vilkinčiai taškuota suknele.

Simą vis kankino įkyrios mintys apie savo vyrą, kuris likęs vienas greičiausiai džiaugiasi viena iš tų moterų, gudriai prilimpančių prie pervargusių nuo darbo teisininkų. Greičiausiai ji kokia nors jauna jo padėjėja, dar gaivi, kuriai nereikia tiek daug makiažo ir kuriai viskas dar priešakyje.

Simai nedavė ramybės jų santykių atšalimas, nors ir slepiamas formaliu

mandagumu, tačiau dabar ji turėjo puikų šansą atsigauti – atvyko čia viena su dviem vyriškiais ir, niekieno nestebima, galėjo mėgautis bet koku atsitiktiniu nuotykiu. Tačiau auksinis smėlis ėmė slysti iš rankų – Auksis nuslinko kitur, o Jonas, Jonas jai nebuvo patrauklus.

Tiesa, liko dar keletas įžūlios išvaizdos menininkų, kažkoks aukštas svetimkūnis pasišiaušusiais plaukais. Ji visiems šypsojosi ir pritardama linksėjo. Bet vėliau neatsimins nei vieno vardo, nei veido. Ir kai po kažkiek laiko ji kažką kur nors sutiks, bandys lementi – kaip malonu vėl jus matyti, nors smegenyse žiojės tuščia skylė, plėsis vos ne Alzheimerio suėsta atminties dykynė. Bet greičiausiai ji taip ir nesutiks jų niekados.

Apatiškas jausmas, vynas, nuo kurio ji niekaip negalėjo apgirsti ir kuris, tiesą pasakius, aptaškė jos tamsiai mėlyną per daug jausmingą ir gundančią, bet nedavusią kol kas jokių konkrečių rezultatų suknelę.

Turėjo pasiguosti bent tuo, kad kažkoks nematytas pražilusius smilkinių vyriškis, galantiškai rankose laikantis taure, atidžiai žiūrėjo jos pusėn. Jo kaklą spaudė balti marškiniai, o tamsiai pilkas kostiumas gulė ant torso kaip nulietas. Jis atrodė neblogai sudėtas, nei per storas, nei per plonas. Sakytumei, idealus.

Sima paraudo, tačiau jis, atvirkščiai, stovėjo ramus, lyg būtų įkalta stulpas. Ant jo rankos spindėjo žiedas su tamsiai mėlynu plokščiu akmeniu, kaklaraištis – blyškiai melsvas su pilkais sidabriniais dryželiais. Viskas liudijo nenuginčijamą skonį ir prabangą.

Aukščiausia klasė – smogė į smegenis kažkokia nuojauta. O gal tik senos taisyklės patvirtinimas: sutinkama pagal drabužį.

Ji bemaž svirduliavo, bent taip manė, kai jis netikėtai priėjo ir paklausė:

– Atvykote iš Vilniaus?

Ištarė tuos žodžius su lengvu akcentu. Ir kaip Sima jo ankščiau nepastebėjo tarp svečių...

– Gerardas, – jis pats prisistatė. – Lankausi čia nuolat su verslo reikalais.

– Malonu, kad atėjote į mūsų parodą, – Sima bėrė, – atvežėme pačius geriausius menininkus, jaunos ir perspektyvius, taipogi labai talentingus, kurie tampa mūsų šalies ambasadoriais... – nutilo staiga pasijutusi keistai ir stebėdama jo šiltą žvilgsnį, kuris galbūt tikėjosi kažko visai kito. Gal didesnio nuoširdumo, o ne monotoniško tų visų formalių sakinių dudenimo.

– Kaip gerai, – jis pasakė. – Žaviuosi menu, netgi kolekcionuoju jį. Mane domina, kuo, tarkime, skiriasi lietuvių menas nuo vokiečių ar prancūzų, lenkų ar skandinavų. Mano motina – lietuvė, – jis pridūrė, lyg atskleisdamas esminę paslaptį.

Kalbėjo lietuviškai puikiai.

Tarsi nuspėdamas jos mintis, jis pats išdėstė:

– Būnu ir Vilniuje, ir Klaipėdoje, turiu ten savo atstovybes. Esu farmacininkas. Štai iš kur toji taisyklinga ir maloni šypsena. Vaistininkas, galintis numalšinti

tabletėmis jos skausmą. Tačiau Sima toliau stovėjo įsitempusi, vis negalėjo užmiršti, kad jau oficialioji dalis pasibaigė ir ji turi teisę atsipalaiduoti.

– Gal einame pažiūrėti paveikslų. Kaip jums visa ši sumaištis?

– Ką turite omenyje? – ji netikėtai paklausė, nustojusi vaidinti kultūros atstovę ir atvirtusi į paprastą moterį. Ji matė, kaip Jonas pustuštėje salėje gnaibo pyrago likučius ir žvalgosi į ją, kaip ir Auksis, ir tas, likęs kažkodėl vienas, be įspūdingosios palydovės, o tik su kažkokia smulkia mergaičiuke, apsiavusia baltais sportbačiais, kurie bolavo prietemoje. Net kelios renginio organizatorės juos stebėjo, bet, rodos, nedrįso trukdyti jų pokalbio prie tuščių lėkščių ir stiklinių, nes visas besaikis ir privalomas bendravimas buvo išsikvėpęs, o ir vyno jos pašnekovas niekaip negalėjo surasti. Todėl šiek tiek nusivylęs jis pasiūlė:

– Geriau nusileidžiame į kavinę, kuo nors jus pavaišinsiu.

Ir ji kaip užburta nusekė paskui jo tviskantį kostiumą, lengvai siūbuodama aptemtais klubais, paskiau jie įsitaisė ant minkštų kėdžių ir, kai atnešė meniu, toliau kalbėjosi tokia nekalta tema, kaip menas.

Prie jų priėjo dar keletas žmogystų – auksine liemene vilkintis bulgaras ir garbanota storulė, kurios riestos blakstienos trūkčiojo iš nuostabos. Chaotiškas internacionalinis jų krizenimas Simą trikdė.

Netikėtai Gerardas ištarė:

– Jums neįgrįsta tie visi menininkai?

– Kartais net labai. Jie visi įsivaizduoja esantys patys geriausi, be to, yra labai įžeidūs. Tik nepaminėk kurio nors pavardės...

Jie kalbėjosi tarpusavyje ignoruodami užsieniečius. Toji atsitiktinai sutikta lyg ir gimininga siela Simą vaišino vynu, kuris tviskėjo taurėje, kaip kažkieno tirštas kraujas. Ji įsivaizdavo, kad šioje taurėje telkšo visų ją erzinsusių ir žeminusių įnoringų menininkų kraujo lašai.

Jo blyškus veidas atrodė aristokratiškai liguistas, lyg kokios kilmingos giminės paskutinio palikuonio. Sima norėjo ištirpti šioje erdvėje, kur į ją nuo sienos žvelgė kažkokios dvidešimtojo amžiaus pradžios moters su balta skrybėle ir krintančiu ant jos veido rožiniu šešėliu įkypos akys.

Šios tapybos stilius – ekspresionizmas ar postimpresionizmas dabar niekam neberūpėjo.

Kaip pasakė jos intelektualusis farmacininkas – viskas turėjo nugrimzti į muziejus, visi menai tam yra pasmerkti, net ir šitas paveikslas, tiesą pasakius, puiki kopija tebuvo skirta iliustruoti vienam konkrečiam laikotarpiui.

Bet ar daug yra paveikslų, kurie niekada nenusibostų? Jie apie tai toliau ir svarstė.

– Mona Liza ir Šekspyras, – nusijuokė jis, gurkšnodamas brendį.

– Ana Karenina ir Bachas, – tęsė ji.

Ir, pajutę tokio netikėto sąskambio žavesį, jie tęsė šį žaidimą. Vienas turėjo

pasakyti menininko vardą, kitas – svarbų kūrinį. Ir taip, kad jų meno sritys būtų skirtingos.

– Stalkeris ir Dantė...

– Paskutinė vakarienė ir Chanel...

– Kodėl Chanel, ji juk netinka? – Sima jautėsi šiek tiek apgauta, bet jos kaimynas subtiliai atšovė:

– Ji taipogi priklauso kultūrai, bet to, ji išlaisvino visas moteris iš korsetų vergovės...

– Tuomet „Beatles“ ir Tadž Machalas.

– Tuomet Vagneris ir „Krikštaitė“.

– Na gerai, – ji susimąstė, nes daug kas buvo paminėta: ir Dali, ir kas tik nori, bet dar liko šis tas.

– Kim Ki-duk ir „Gernika“¹.

– Odisėja ir Margot Fonteyn.

– Kas ji? – Sima paklausė.

– Balerina, iš Anglijos,

– Nesu didelė šokio žinovė. Atleiskite.

Galiausiai jiems šis žodžių žaismas ėmė nusibosti, todėl visai natūraliai nuskambėjo toks jo sakinytis:

– Gražūs jūsų papuošalai...

– Koralai, – ji nusišypsojo. Tik nepasakė, kad tai jos vyro dovana, bet to, jis neprivalėjo žinoti.

Gerardas kažkaip jaukiai žvilgtelėjo į ją ir pasiūlė:

– Einam iš čia.

„Dingstam iš čia, – aidėjo jos mintyse. – Į miestą, į nepažinias erdves, nesvarbu kur“.

Nepaisant nieko, tų nepatogių aukštakulnių batelių, kuriuos ji būtų su malonumu išmetusi lauk, kuo toliau nuo tos troškos kavinės atmosferos.

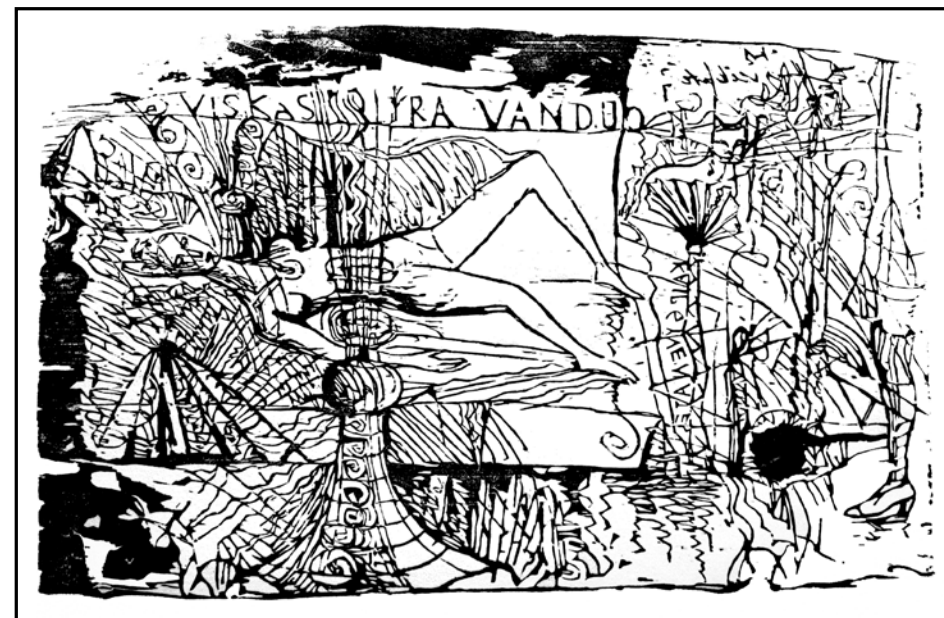
Su pirmą kartą sutiktuosiu svetimame mieste.

Ar ne taip ji norėjo nors kartą pasielgti?

Ir ji ėjo įsikabinusi į jo parankę, neatsisveikinus su organizatoriais, nepasidomėjusi, o ką toliau veiks jos globojami „menininkai“. Kaukšėjo kaip žuvies uodegą iškeitusi į grakščias, bet skaudančias kojas princą įsimylėjusi undinė. Jai norėjosi į viską spjauti ir kažkur nuskrieti. Pasitaikė jis, būtų kažkas kitas ir ji vis tiek būtų ėjusi, bet jau nebesvarbu, nes vimdė šios prievolės, tas nuolatinis būtinumas atrodyti pasitempusiai, tas tobulumo siekis.

Jie keliavo naktinėmis švytinčiomis gatvėmis, kurių vitrinų manekenų violetiniai ir sidabriniai veidai atrodė tarsi kosmoso ateivių, šviesos blyksėjo virsdamos mažytėmis mandalomis.

Ji slystelėjo ir parklupo, o jis pakėlė ją, prilaikydamas ir siūlydamas tvirčiau

Autorės medžio raižiniai.

įsikibti į parankę. Ir jie žingsniavo įkvėpti kažkokio keisto jaudulio. Jie ėjo plačia pėsčiųjų gatve, prie baltų staliukų jauni žmonės šnekučiavosi ir siurbčiojo kokteilius, pokalbių triukšmas slopino muzikos garsus, kartais girdėdavosi tik dunksėjimas. Ji šiek tiek šlubčiojo, ir jis, tai pastebėjęs, ištare:

– Mums reikia kur nors prisėsti.

– Noriu dar truputį paėjėti ir pamatyti, kur baigsis gatvė. Aure, ten rūmai...

Išties gatvės gale, supamas metalinės tvoros ir neobarokinių vartų, švytėjo pastatas, kurio gyventojų privatų pasaulį nuo prašalaičių saugojo putlūs garbanoti angeliukai, tarsi iš kokių aukštybių nutūpę ir įsikūniję į puošiančias vartus skulptūrėles.

Sode, kaip ir daugelyje šio miestų vietų, žydėjo akacijos, taipogi alyvos, svaigus kvapas gundė įžengti į šias valdas. Bet veltui – vartai buvo uždaryti, o ant sienos užrašyta: „Norvegijos ambasada“.

Tyklus žydintis kiemas, saugantis svetimos valstybės paslaptis.

Tuomet Gerardas pasiūlė:

– Paimkime taksi ir važiuojame pas mane.

Sima nustėro: bet jis juk skaito jos mintis. Kaip koks ekstrasensas, o gal nelabasis. Juk visai netroško sugrįžti į viešbutį...

– Parodysiu savo kolekciją, išgersime vyno...

Skambėjo viliojančiai ir Sima atsisėdo ant suoliuko, ištiesdama pavargusias

¹ Pablo Picasso kūrinys.

kojas. Pažvelgė į savo žvilgančių batelių nosis, tarsi siekiančių atsiremti į tolį, pasiekti savo smailėmis kažkokią kitą erdvę.

Greičiausiai prasideda naktinė poezija, galbūt naujas neplanuotas romanas – tegul. Ji, beje, prieš pat renginį nusiuntė savo vyrui žinutę, esą, viskas tvarkoje ir jie jau parodos atidaryme, o jis atrašė – labai gerai.

Tačiau dabar po kelių minučių ji su pirmą kartą sutiktu vyru įsės į taksi. Galbūt nuo šios akimirkos jos gyvenimas pasikeis, o jei ir nepasikeis, bent jau plūstelės kažkas naujo? Juk geidė kažko ryškaus ir įkvepiančio, kažkokio nesustabdomo skrydžio virš šio miesto platybių.

Tik kaip koks perspėjimas šmėkščiojo trylikametės dukters veidas: sunkus amžius. Neseniai toji įsivėrė į nosį auskarą. Teoriškai Sima kaip motina žinojo, kad prasideda paauglystės krizė, kaip ir jai bei jos vyrui – jausmų išblėsimo etapas.

Ir niekas to nebegali sustabdyti, niekas.

Beliko tik šio vakaro laisvė. Vienintelis racionalus scenarijus. Ir kam tai rūpi? Jonui? Auksiui? Tie menininkai, kaip ir kiekvienas narcizas, tematė tik save. Jiems nerūpėjo jos nuotykių, nors galbūt, kas žino, gal jie geidė būti jo vietoje.

Reikėtų lauktuvų parvežti dukrai, kokią nors palaidinę ar sijoną. Rytoj tam skirs visą likusį laiką. Atpirks bent tuo nakties klaidas.

Jie įlipo į automobilį. Vairavo kažkoks rubuilis taksistas, jo įraudęs burokinis veidas priminė klouno grimą.

Ji netikėtai prisiminė palikusi parodoje albumą apie Lietuvą ir, žinoma, niekam jo neįteikusi. Koks apmaudus užmaršumas! Nieko tokio, užmirš ir tai, juk neprivalo niekam apie tą albumą atsiskaityti. Čia tik smulkmena.

Visas gyvenimas susideda tik iš smulkmenų...

Jie sustojo prie aukšto, šviežiai gelsva spalva dažyto pastato su neoklasicistinių ornamentų girliandomis. Jis atrakino duris: atsivėrė didžiulis ovalus baltas koridorius ir į viršų besisukantys laiptai; ji ramiai lipo jais, tuo sraigės kiautu, manydama, kad nebemiegos viešbučio lovoje šianakt, juk šiaip ar taip iškeitė sterilią vienatvę į kažką, ko dar gerai nepažinojo. Į kitą patyrimą, jei taip pavadintume Simos naktinius klaidžiojimus su Gerardu.

Jis atsisuko ir šiek tiek susijaudinęs ištare:

– Pamiršau vaišes.

Jie lipo pilkšvo marmuro laiptais, lyg jų lauktų kilimais išklotą karališka rezidencija.

– Nereikia vaišių, – ji pasakė stebėdama, kaip jis atrakina dideles neišvaizdžias duris trečiajame aukšte, prieš tai surinkęs paslaptingą skaičių kodą. Lyg tai būtų Aladino urvas ir, ištarus burtažodį, atsivertų skrynja su gausybe gėrybių. O gal ji nėrė į pjaustančio moterims galvą iškrypėlio aristokrato irštą? Net dilgtelejo kūnu šiurpuliukai, bet vienas dalykas guodė – jo lietuvių kalba, slaptasis pasitikėjimo simbolis.

Buto koridorius buvo didelis ir tuščias, išskyrus vieną detalę – juodų rėmų

veidrodį.

– Aš vis dėlto nupirksiu vyno, – jis pasakė ir nuėjo prie vieno iš uždarytų kambarių, kuriame kažkas inkštė. Tą garsą ji išgirdo dar už durų, bet dabar jis vis stiprėjo, inkštimas virto cypimu ir iš kambario išlėkė mažas baltas šunelis. Galėjai pagalvoti, kad netrukus išlinguos kokia nors šilkinis peniuaru vilkinti ponis ir pasibaigs Simos iliuzijos pasinerti į dviprasmišką situaciją.

Bet čia tik viauksėjo baltas maltos bišonas. Kaip koks mažytis baltas velniukas, kokie paprastai rodosi baltosios karštinės kamuojamiems piliečiams.

– Celi, – Gerardas pašaukė ją ar jį ir pakėlė šunytį, o šis ėmė jį laižyti.
 – Labai mielas padaras, – pasakė ji. – Gyvenate vienas?
 – Anksčiau gyvenau su žmona, – ramiai konstatavo jis.
 – Kas įvyko? – Sima pajuto kažkokį lengvą nusivylimą.
 – Ji – aktorė. Išvyko į JAV. Norėjo daryti karjerą.
 – Čia neleidote? – kažkodėl Sima paklausė labai tyliai, lyg bijodama tuo klausimu kažką sudaužyti.
 – Jai čia nebuvo perspektyvų.
 – O ten?
 – Ten? Ten ji ištekojo už milijonieriaus, – jis kažkodėl ne vietoje nusijuokė.
 – Seno ir nukaršusio... – ji bandė pritarti tam netikėtai išsprūdusiam sarkazmui.
 – Ne visai jau tokio nukaršusio, jis – sportiškas. Rodė jo nuotraukas.
 – Tai net po skyrybų sugebat bendrauti? – ji jau nebežinojo ar verta toliau klausinėti.

– Mes nesusipykome. Visą laiką buvome tarsi kažkokie atskiri. Aš jai tiesiog norėjau padėti... – atsakė labai atvirai.

Paskui pakvietė ją į kitą kambarį. Simos žvilgsnį patraukė čia sustatytos skulptūrėlės: puštais sijonais piemenaičių, merginų su avinėliais, koketuojančių porelių, išsipuošusių rožiniais drabužiais, nimfų ir satyrų, muzikantų, kažkokių personifikuotų dievybių... Rodos, jis kolekcionavo porcelianą. Tačiau keisčiausias objektas buvo palubėje kabantis laivas, visas iš spindinčių kristalų. Panašų buvo mačiusi Kroatijoje – mažoje senoje pajūrio bažnytelėje. Žmonės pasakojo, jog kartą per metus jis nešamas palei jūrą giedant giesmes visų keliautojų globėjai.

– Jūs – antikvaras?
 – Ne visai. Tai – buvusios žmonos. Man patinka impresionizmas, ekspresionizmas ir siurrealizmas bei šiuolaikinė fotografija.

– Ir šitas laivas – žmonos? – toliau kamantinėjo.
 Jis, atrodė, nesutriko, net kažkaip idealiai nusišypsojo:

– Laivas – mano giminės relikvija. Proprosenelis statė laivus. O tas laivas buvo skirtas bažnyčiai, jį specialiai užsakė. Bet netikėtai žuvo tos bažnyčios kunigas, o naujasis, kuris nemėgo mano proprosenelio, atsisakė jį priimti.

– Tikrai neįprasta istorija, – Sima sėdėjo nustėrusi, nes savo giminės kronikose neturėjo nė vieno laivų meistro ir dar sumaniusio padovanoti bažnyčiai kriptolinį

laivo maketą. Tik neaiškios kilmės koralų papuošalai ir trečiarūšės suknelės... Ar tinka ji šiam vyriškiui į kompaniją?

Jis dar kartą paklausė:

– Norite vyno?

– Nereikia, – ji griežtai atsisakė.

– Tuomet romo ar viskio? – jis vėl kvilaukė, lyg tęsdamas tą judviejų anksčiau kavinėje pradėtą žaidimą, – Dar yra šiek tiek lašišos ir sūrio.

– Norėčiau romo ir arbatos, – ji pasirinko ir paprašė: – tik niekur neikite...

– Kažko bijote? – jis bandė juokauti.

– Jūsų.

– Aš tik pavargęs nuo gyvenimo žmogus, – jis ištare melancholiškai, be jokio ironiško turinio.

Gerardas atrodė kažkoks susikaustęs, o gal išties, kaip ir sakė, – nuo gyvenimo pavargęs. Jis pasakojo apie savo verslą, nuolatinės keliones, ir jie po tuo virš jų kabančiu laivu, lyg stebuklingu ženklų gėrė arbatą ir romą, kurį Gerardas išpilstė į mažas žalio stiklo išgraviruotas taures.

Sima paklausė:

– O kodėl mane čia atsivedėte?

– Kodėl? Jūs labai miela moteris... – jis kalbėjo švelniai, bet, nepaisant atvirumo, atrodė susitvardęs.

– Tik tiek?

– Jau vėlu, – ištare ramiai, netgi tėviškai. – Ten – vonia ir rankšluosčiai, viskas, ko jums reikia. Aš eisiu miegoti į savo kambarį. Jums tikriausiai nereikia anksti išvykti?

– Išvažiuojame rytoj, bet po pietų...

Sima įkrito į baltus patalus tarsi į sniegą, nors nenorėjo miegoti, kažkas neleido, gal tie sklindantys garsai, – atrodė, kad ir jis nemiega, o klausosi muzikos – gal klasikos, gal lengvo džiazuojančio vėjo, kuris užstrigdavo tarp sienų... Ji atsikėlė ir vaikščiojo po kambarį, apžiūrinėdama nuotraukas, iš kurių šypsojosi toji moteris, paskiau atsargiai ištraukė prie sienos stovinčios didžiulės komodos stalčius, bet jie buvo visiškai tušti. Muzikos garsai dar virpėjo, jie atrodė tai išnykstantys, tai vėl pasirodantys.

Ryte pakirdusi įsiklausė: rodos, nieko čia nebuvo, nė gyvos dvasios.

– Gerardai, labas rytas, – jos žodžiai įsikverbė į salono tylą.

Tačiau stalas jos nuostabai buvo padengtas balta staltiese ir paserviruotas pusryčiams. Arbatinis, sulčių pakelis, stiklinės, puodelis, lėkštė su sumuštiniais. O dar – ant baltos lėkštės kažkoks popierius.

Tvarkinga, šiek tiek kampuota rašysena skelbė: „Dėkoju už kartu praleistą vakarą. Turėjau išvykti, o šunį paėmė pasaugoti kaimynė. Nenorėjau Jūsų kelti. Išeidama tik užtrenkite duris: ir čia, ir laiptinėje. Atsiprašydamas palieku mažą dovanėlę. Širdingai linkėjimai. Gerardas.“

Tamsiai žalio aksomo dėžutė buvo padėta prie puodelio. Atidariusi nustebo pamąčius sidabrinius auskarus su žydrais akmenimis, švytinčiais blausia jūros mėlio spalva. Nieko sau atsiprašymo dovana – ji pasijuto nepatogiai, žiūrėdama į tuos greičiausiai antikvarinius auskarus.

Susimąstė: koks naivus tas Gerardas, palikęs visiškai svetimą moterį tokiam antikvariato gėrybių pilname bute... Paskui įsipylė kavos, dar kartą išsiėmė auskarus, juos įsisėgė – akmenys puikiai tiko prie jos veido, prie žydrų akių, odos. Pasijuto lyg kažkokia kitokia, lyg pati būtų jo žmona aktorė. Gal dėl to jis pasikvietė ją į namus ir leido pernaktoti buvusios žmonos miegamajame, taip nors vienai nakčiai kompensuodamas savo netektį, o dabar, lyg koks nevykęs ir neatlikęs savo pareigų meilužis, jai padovanojo tuos auskarus?

Bet ką ji darys su tais auskarais? Žinoma, galėtų pasakyti vyrui nusipirkusi juos kur nors antikvariate ir viskas, tačiau ją slėgtų nuslėptas faktas, kvaile melagystė. Bet išties tarp jų nieko nenutiko.

Jei būtų kas nutikę, jaustųsi ramiau ir meluotų užtikrintai.

Ji suprato, kad niekada jo nebesutiks. Jis nepaliko savo vizitinės kortelės, nes nepageidavo ją dar kada nors pamatyti, todėl dar labiau abejojo šia dovana.

Sima pažvelgė pro langą – už čerpėmis dygliuotų stogų, kaip kokių kalnagūbrių, blyksėjo plieniniai, stikliniai dangoraižiai – šio miesto tikrasis veidas. Ne tie seni namai, ne siauros ir aukštos senamiesčio gatvės, ir net ne prašmatnūs klasicistinio stiliaus butai aukštomis lubomis ir storomis garankščiutomis užuolaidomis su kaspinais, kuriuose turėjo kabėti kristoliniai sietynai, kuriuose gyveno sunkus, salstelėjęs anų laikų kvapas.

Miestas priklausė dabarčiai, o jie – taipogi, todėl išnykusi ar pasprukusi iš šių aukštalubių kambarių ledinių veido bruožų aktorė su perlų vėriniais ir šilkiniais peniurais taipogi turėjo būti anachronizmas. kažkas netikra, kažkas išgalvota.

O ir visas vakarykštis vakaras, praleistas šiame mieste, – taipogi sukurtas.

Vis dėlto čia ji buvo. Ne kaip kažkokia augalo atauga, bet kaip tikrovė. Ir dabar ji lėtai lipo laiptais.

Jautėsi visiškai viena svetimame mieste, o šio miesto erdvė kaip koks fokusininkas ištraukė iš savo juodos kepurės neįprastą pažintį, gal artimų sielų susitikimą ir vėliau vėl viską pakeitė tais didžiuliais statiniais, svetimų šaligatvių monotonijos graudumu, net nesistengdamas paaiškinti, koks jos vaidmuo šioje istorijoje. Net Gerardas to nesugebėjo padaryti – kurių galų jos reikėjo, kam, kodėl?

Kažkurią akimirką norėjosi sugrįžti ir palikti jo dovanotą dėžutę: čia pat ant laiptų, prie jo durų, gal net kažką parašyti, pavyzdžiui, savo adresą.

O akacijų, tų tankiai susodintų medžių, jai atrodė čia per daug, jos slėgė savo išsikerojimu.

Jolanta SEREIKAITĖ

MICHEL QUOIST
(1921–1997)

DU EILĖRAŠČIAI

Šių pirmą kartą lietuvių kalba spausdinamų eilėraščių vertėjas – rašytojas ir kultūros mecenatas Albinas Šmulskštys (1918–2004), pasirašinęs Jotvingio slapyvardžiu. Mokėsi Kauno meno mokykloje, lituanistiką studijavo Kauno Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose, medicinos mokslus baigė Tiubingeno universitete. Iki 1994 metų gyveno ir dirbo JAV. Grįžęs į Lietuvą, buvo priimtas į Lietuvos rašytojų sąjungą, paskutinius dešimt gyvenimo metų gyveno Panevėžyje. Lietuvoje išleido dvi knygas: *Negirdėtos neregėtos pasakos* (Vilnius: Vyturys, 1994) ir *Laiškai vaikų karalystei: vertimai, originalioji kūryba* (Kaunas: VDU I-kla, 2000).

Iš A. Šmulskščio (Jotvingio) laiško „Varpų“ redakcijai: „Mano studijų draugai buvo Bronius Krivickas, Mamertas Indriliūnas, Vytautas Mačernis, Pranutė Aukštikalnytė, Eugenijus Matuzevičius, Kazys Bradūnas. Lituanistiką studijuojant mokiausi pas Juozą Ambrazevičių-Brazaitį, Vincą Mykolaitį-Putiną, Biržišką, Vincą Krėvę-Mickevičių, Antaną Maceiną, Stasį Šalkauskį. Mediciną baigiau Vokietijoje ir apie 45 metus praktikavau JAV. Prieš keletą metų sugrįžau į Lietuvą ir prie literatūros. Amerikoje išleidau Vytauto Mačernio „Poeziją“, parėmiau Vlodo Šlaito „Rudens vyną“, Pr. Aukštikalnytės eilėraščių knygos, kitų egzodo rašytojų kūrybos išleidimą“.

Be to, A. Šmulskštys (Jotvingis) parėmė Antano Šmulskščio (Paparono) „Rinktinių raštų“ išleidimą, jo lėšomis ir pastangomis išleista A. Maceinos „Kultūros filosofija“, Ričardo Mikutavičiaus „Kad Lietuva neišsivaikščiota“ ir kt.

Viešpatie, aš turiu laiko

Visi žmonės skundžiasi neturėjimu laiko.
Tačiau visada užtenka laiko tam, ką Dievas mums skiria atlikti.
Bet mes turime šito nepamiršti.

*

Viešpatie, aš išėjau
Ten, kur vaikščioja žmonės.
Jie artėjo,
Jie praėjo,
Jie skubėjo,
Jie bėgo.

Dviračiai skubėjo,
Vežimai skubėjo,
Sunkvežimiai skubėjo,
Gatvė skubėjo.
Jie skubėjo, kad neprarastų laiko.
Jie skubėjo, kad pasivytų laiką,
Kad sutaupyti laiko.

Sudiev, Viešpatie. Atsiprašau, aš neturiu laiko.
Aš sugrįšiu. Aš negaliu sugaišti. Aš neturiu laiko.
Aš baigiu šį laišką, nes neturiu laiko.
Aš jums mielai padėčiau, bet neturiu laiko.
Aš negaliu jūsų priimti, nėra laiko.
Aš negaliu mąstyti, skaityti, aš labai užsiėmęs, aš neturiu laiko.
Aš norėčiau melstis, bet neturiu laiko.
Tu supranti, Viešpatie, trūksta laiko.

Vaikas žaidžia, dabar jis neturi laiko. Galgi vėliau...
Mokinys, jis turi ruošti pamokas, jis neturi laiko. Galgi vėliau...
Studentas, jis ir taip daug darbo turi, jis neturi laiko. Vėliau...
Jaunuolis, jis sportuoja, jis neturi laiko. Vėliau...
Vedęs jaunas žmogus turi namą, jis turi jį prižiūrėti, jis neturi laiko.

Vėliau...

Šeimos tėvas, jis turi vaikų, jis neturi laiko. Vėliau...
Seneliai, jie turi anūkėlius, jie neturi laiko. Vėliau...
Jie serga, jie turi savų rūpesčių, jie neturi laiko. Vėliau...
Jie miršta, jie neturi...
Per vėlai!.. Jie neturi daugiau laiko!

Visi žmonės skuba paskui laiką, Viešpatie.
Jie prabėga Žemę skubėdami.
Vėjai,
Persekiojami,
Apsunkinti,
Ištremti,
Svetimi.
Ir jie niekada nepasieks tikslo, jiems trūksta laiko.
Nežiūrint jų pastangų, jiems trūksta laiko.
Iš tikrųjų jiems labai trūksta laiko.

Viešpatie, Tu suklydai apskaičiuodamas –
Padaryta klaida:
Valandos – per trumpos,
Dienos – per trumpos,
Gyvenimas – per trumpas.

Tu, Viešpatie, stovėdamas už Laiko, šypsaisi, kaip mes su juo kovojame.
Ir Tu žinai, ką darai.
Kai dalini žmonėms laiką, Tu neapsirinki.
Tu duodi kiekvienam tiek laiko, kad atliktų tai, ko Tu nori.
Bet nevalia prarasti laiko
Tinginiaujant,
Jį nužudant,
Nes laikas – dovana, kurios taupyti negalima.

*

Viešpatie, aš turiu laiko,
Aš turiu gana gražaus laiko,
Visą laiką, kurį Tu man dovanojai.

Mano amžiaus metus,
 Dienas mano gyvenimo,
 Dienas mano metų,
 Valandas mano dienų, -
 Jos visos yra mano.
 O, kad galėčiau jas pripildyti ramiai, neskubėdamas,
 Bet pripildyti visiškai pilnai, iki krašto.
 Kad galėčiau Tau jas atnešti, kaip paprastą vandenį,
 Kurį Tu galėtum pakeisti į taurų vyną, kaip kadaise
 Tu pakeitei žmonių šventėje.

Šį vakarą, Viešpatie, aš neprašau laiko
 Atlikimui to ar kito,
 Aš prašau aiškios malonės veikti dovanotame laike taip,
 Kad atlikčiau tai, ko Tu nori.

Vielų tvora

Apie tuštumas vielos susikabina metalinėmis rankomis.
 Kad nenutrūktų metalo žiedas, jos laiko tvirtai kaimyno riešą.
 Ir taip per tuštumas jos sudaro tvorą.

Viešpatie, mano gyvenime daug tuštumų.
 Jų netrūksta ir mano kaimynui.
 Jei tai patiks Tau, mes rankomis susirišime,
 Mes laikysimės labai stipriai,
 Ir kartu mes sudarysime gražią užtvartą,
 Apjuosiančią dangaus karalystę.

Iš prancūzų kalbos vertė
 Albinas ŠMULKŠTYS (JOTVINGIS)

KETURI APSAKYMAI

PÄR LAGERKVIST

Rūsio kambarys

Visi mes esam matę jį ir matome kasdieną. Mes ypačiai ir nesidomime juo, kai šen ar ten eidami užtinkame jį begulint; mums nebedaro jau stipresnio įspūdžio, nes jis, rodos, priklauso šioms vietoms, tartum būtų mūsų aplinkos priklausinys. Turiu galvoj Lindgreną, tą sudžiūvusiom kojom mažąjį senį, kuris odinėm pirštine apmautų rankų padedamas šliaužioja gatvėmis ir parkais. Jo ir kojos apmaustytos odos apvalkalais. Barzdotas veidas rodo nenusakomos kančios ženklus, jo akys mažos ir ramios. Mes visi buvom sutikę jį, visi nuolat sutinkam jį, bet mes supratę su jo esimu, nes atrodo, kad jis yra kažkaip mūsų pačių dalis. Praeidami mes įmetam suvargusiom rankon pinigą, nes jis taip pat turi gyventi.

Bet keletas žino šiek tiek daugiau, negu tik tiek, kad jis gyvena, tai aš čia šį tą ir papasakosiu apie tą seną žmogų, nes pažįstu jį.

Dažnai sustodavau pasikalbėti su juo, nes jis turi savyje kažką švelnaus ir gera, o man, rodos, šito reikia. Aš taip dažnai esu su juo kalbėjęsis, kad žmonės gal spėja, jog jis yra koks nors mano nelaimingas giminaitis. Bet taip nėra. Mūsų šeimoje nėra skurdo, nors mes ir nešiojamės tragišką širdgėlą. Bet ta širdgėla yra mūsų, ir mes, laikydami tiesiai galvas, pajėgiame pakelti ją. O sustoti prie jo ir kartais pasikalbėti mane, rodos, verčia iš dalies reikalas neleisti jam jaustis lyg koku tremtiniu, o iš dalies ir mano paties labas, nes jis vis turi šį tą papasakoti. Ir aš nematau, kad tarp mudviejų yra kokia nors siena. Dažnai pagalvodavau, kad jei neturėčiau kojų ir šliaužiočiau žeme, kaip jis, tai nebūtų man taip jau bloga; jei šitaip jau būtų lemta, tai ir aš neturėčiau nei ko kvaršinti save, nei ko stebėtis. Šiuo atveju mes abu, rodos, būsime giminingi.

Vieną vakarą, jau rudeniui artėjant, užėjau jį parke, kur įsimylėjusios poros susitinka. Jis gulėjo po lempos stulpu, kad būtų matomas, ištisęs nuvargusią savo ranką, nors bemaž niekas ten nėjo pro šalį; galimas dalykas, kad jis galvojo, jog meilė suminkština širdis; gali būti, kad jis ne kažin kaip ir tepažinojo šį pasaulį, tik ranką ištisęs gulėjo kur nors pasaulyje, bet ne tarp žmonių. Lijo, žemė šlapia, ir jis buvo purvinas, atrodė labai pavargęs ir nesveikuojąs.

– Na, Lindgrenai, ar neisi namo? – paklausiau. – Jau vėlu.

– Taip, – atsakė jis. – Teko eiti.

– Galą kelio paėjėsiu kartu. Kur tu gyveni?

Jis suminėjo gatvę; paaiškėjo, kad mes gyvename netoli vienas nuo kito ir kad mums tenka eiti tuo pačiu keliu. Perėjom gatvę.

– Ar nepavojinga, – paklausiau, – kai reikia pereiti gatvę?

– Ne, – atsakė jis, – manim labai rūpinasi. Vakar policininkas sustabdė visą judėjimą, leisdamas man pereiti. Jis sakė, kad aš turiu paskubėti, ir tai visiškai suprantama. Oi, ne! Visi pažįsta mane. Atrodo, visi žmonės galvoja, kad čia mano vieta.

Mes pamažu ėjome. Turėjau eiti mažais žingsniais, šen ir ten vis sustoti, kad jis suspėtų su manim. Pradėjo lynoti. Jis šliaužė arti mano kojų, purvinom rankom grabinėdamasis šaligatvio, o jo kūnas šokinėjo aukštyn ir žemyn. Jis atrodė lyg koks gyvuliūkštis, šliaužias į savo guolį, nors jis žmogus, kaip ir aš. Aš girdžiu, kaip jis kalba ir kvėpuoja. Sunkiai beįmatai jį, nes itin miglota, o gatvės lempos tamsios. Aš pajutau gailestį, girdėdamas jį vis besistengiant neatsilikti nuo manęs.

– Lindgrenai, ar tu nejauti, kokia sunki tavo našta? Ar tu kartais nepajunti kartumo? – paklausiau.

– Ne. Nors ir keista, bet aš nejaučiu to sunkumo, kaip kad žmonės galvoja. Aš šitoks gimiau. Ne taip, kad čia buvai sveikas ir drūtas ir staiga... Tikras esu, kad yra daug tokių, kuriems blogiau, negu man. Man netenka išgyventi daug dalykų, nuo kurių kiti nepajėgia išsisukti. Labai ramų gyvenimą turiu šiame pasauly. Man nebuvo pašykštėta gailestingumo. Neužmirškite, kad aš čia tik gera tematau.

– Iš tikrųjų? – nustebęs tariau.

– Taip, aš susiduriu tik su gerais žmonėmis. Tai vis tokie, kurie sustoja ir duoda man pinigą. Apie kitokius aš nieko nežinau, nes jie tik praeina pro šalį.

– Tu nusimanai, kaip žiūrėti, kad matytum vis gerąją dalykų pusę, – atsakiau ir buvau priverstas nusišypsoti.

– Bet tai teisybė, – rimtai tarė jis. – Ir dėl to vertinga.

Aš priėmiau tą jo atsakymą rimtai, suprasdamas, kad jis sako teisybę. Kokia iš tiesų palaima, kai gyvenime tik gera tepažįstama.

Jis vis ėjo. Rūsio parduotuvėje tebedegė šviesa.

– Turiu čia nusipirkti duonos, – tarė nušliauždamas prie lango ir pasibelsdamas į jį. Išėjo mergina su paruoštu ryšuliu.

– Labas vakaras, Lindgrenai, – tarė ji. – Kas per bjaurumas oro! Dabar, žinoma, jau einate namo?

– Taip, – atsakė jis. Atsisveikindami jie linktelėjo vienas kitam, ir ji uždarė duris.

– Aš visad perku rūsyje, – tarė jis, kai vėl pradėjome judėti.

– Suprantu.

– Taip, nes čia žmonės visuomet draugiškesni.

– Taip. Gal ir taip.

– Taip yra, – ryžtingai tarė jis.

Mes vargingai stūmėmės siauromis, tamsiomis ir kalnuotomis gatvėmis.

– Aš ir gyvenu rūsyje, kaip tamsta, pone, gali numanyti, – tęsė jis. – Šitaip geriausiai tinka man. Mūsų namų savininkas viską sutvarkė. Jis nepaprastas žmogus.

Stūmėmės tolyn ir tolyn, iš gatvės į gatvę. Niekad nebuvau pagalvojęs, kad toks ilgas kelias namo. Jaučiau, kad esu labai pavargęs ir išsisėmęs. Atrodo, tarytum ir aš būčiau nerangiai ir sunkiai šliaužęs tamsoje, nors nesu luošas ir ėjau stačias, kaip ir turėtų eiti žmogus. Ties kiekviena gatvės lempa pamatydavau, kaip jis ropoja, paskui vėl dingdavo, ir aš girdėdavau tik garsų jo kvėpavimą.

Pagaliau mes pasiekėme jo gatvę ir namus, kuriuose gyvena. Gražūs dideli namai, beveik visi langai smarkiai apšviesti. Antrajame aukšte, atrodo, besąs pobūvis – mirguliuoja šviesos, muzika veržiasi į šurpią rudens naktį, šokančios poros šmėkšeli ties langais. Jis dar pašliaužė iki tų trijų ar keturių laiptelių, kuriais nusileidžiama į jo gyvenvietę. Šone buvo langas, pridengtas maža užuolaida, ir žuvies konservų dėžėje augo gėlė.

– Ar užeisite pasižiūrėti, kaip atrodo, pone? – paklausė jis.

Aš nebuvau apie tai galvojęs. Žinoma, iš pradžių nesusivokiau, kad man reikia užėti. Pasijutau prislėgtas ir apimtas keistos nuotaikos. Ko gi dabar eisiu ten? Mūsų santykiai nebuvo tokie artimi, kad dar šitaip sutvirtintume juos. Lydėjau jį, nes mums ta pačia kryptimi reikia eiti namo, bet aš nebuvau pasiryžęs užėti pas jį. Ko aš ten eisiu? O, žinoma, reikia užėti.

Man atėjo galvon, kad aš juk pažįstu tą antrajame aukšte gyvenančią šeimą, kuri pokyliauja, tik keista, kad jie nepakvietė manęs. Galimas dalykas, kad bus užmiršę.

– Tikiuos, kad aš neišsišokau, pakviesdamas tamstą užėti? – paklausė senis, pastebėjęs, kad aš tylom tebestoviu.

– Oi, ne, – atsakiau.

Jis blogai suprato mane. Aš turėjau noro užėti ir pažiūrėti, kaip jis gyvena, dėl to ir lydėjau jį. Turėjau noro eiti, kur esu kviečiamas.

Jis atsargiai nusileido laiptais, išsiėmė raktą ir įkišo užraktan. Pastebėjau,

jog užraktas žemiau nuleistas, – kad jis įveiktų pasiekti.

– Namų savininkas patvarkė, – tarė jis. – Jis apie viską pagalvoja.

Jis atidarė duris, ir mes įėjom. Kai uždegė lempą, dairiaus po kambarį. Mažas ir itin paprastas, ant šalto grindinio pamesti keli meldų plaušiniai. Vidury stovėjo stalas, kuriam nupjaustytos kojos, dar dvi žemos kėdės. Kampe įrengta krosnelė. Arti jos įtaisyta lentyna, einanti indaujos pareigas; joje tvarkingai pridėliota skardinių, sustatytų vis pagal dydį, aplipdytų užrašais, ir dar keli gabalai vakarykštės duonos, kurią jis galbūt žadėjo atmirkyti kavoje; viršutinis lentynos kraštas aplipdytas baltu iškarpytu popierium. Prie sienos stovi lova, kurios guolis arti grindų, o antklodė švari ir tvarkingai užtiesta. Nežiūrint viso skurdumo, kambaryje buvo švaru ir tvarkinga. Nežinau net kodėl, bet tas tvarkingumas slėgė mane. Kodėl jis čia taip švariai ir tvarkingai laikosi? Jei aš jo vietoj būčiau, man rodos, apsileisčiau. Likėtų tik skylė pačiam išliaužti ir pasislėpti lyg gyvuliui; man rodos, taip būtų lengviau pakęsti viską. O čia viskas švaru ir tvarkinga. Tartum jam patiktų tie namai, jis sau šliaužioja aplinkui, čia šį, čia tą patvarkydamas. Jis paėmė nuo stalo vazą ir įpylė vandens, tada vėl nusirangė žemėn, iš mažos mėlynai dažytos baltinių dėžės išėmė staltiesę, apdengė ja stalą, padėjo puodukus ir lėkštes. Mane iki širdies gilumos paveikė tas jo tvarkymasis. Jis jau be tų odinių savo pirštinių. Jo rankos paplatėjusios, ir ties delnais kietai sumušta oda. Jis užkūrė ugnį, net liepsnos nuūžė kaminu, uždėjo anglių, tada paėmė kavinuką ir užstatė virti. Neleido pagelbėti jam, nes, kaip jis sakė, pats geriausiai žina, ką ir kaip padaryti. Viską darė su patyrimu, su aiškiai matomu pasitenkinimu – tos smulkios pareigos jam brangios jau. Tada maloniom akim pažvelgdavo į mane. Namie jį supo šilima ir pasitikėjimas – toks jis kitoks čia, negu gatvėje. Netrukus užvirė kava, ir jos kvapas pasklido kambaryje. Kai jau viskas buvo paruošta, jis užsikrapštė ant kėdės ir patenkintas šypsojosi įsikūręs joje. Jis įpylė kavos, ir mes pradėjom gerti. Apėmė maloni šilima. Jis dar siūlė man imti duonos, bet aš nebenorėjau skriausti jo. Jis pats valgė pagal savo ypatingą tvarką, pamažu vis atsilauždamas po kąsnelį, rūpestingai surankiodamas trupinius. Jo valgymas buvo kažkoks sakramentalus. Akys žibėjo. Niekad nebuvau matęs tokio spinduliuojančio veido, tartum tylaus atsimainymo metu.

Mane jaudino ir tuo pat metu slėgė. Mane giliai sukrėtė, kai pamačiau jį, tą nedalios žmogų, šitaip elgiantis. Kaip jis ir gali šitaip? Gyvenusį tikrą gyvenimą ir tik atsitiktinai užėjusį čia tik pasižiūrėti, kaip ta jo landa atrodo, mane apėmė nerimas. Pats sau galvojau, kad jis gyvena kokia nors slapta viltim. Man rodos, kad jis yra iš tų, kurie tiki Dievu, tai ir pajėgia

viską iškęsti, ir jam nesunku; atsimenu, norėjau jį paklausti, kaip ten yra. Tas dalykas nedavė man ramybės ir be mano valios sunkėsi vis gilyn. Tai dėl to aš ir atėjau pas jį į namus – dėl tų dalykų pasikalbėti. Čia man ne vieta. Atėjau tik paklausinėti jį.

– Sakyk, Lindgrenai, kai žmogaus gyvenimas toks, kaip tavo, kai reikia taip sunkiai kęsti, ar tada nejaučiama stipresnio reikalo tikėti kuo nors nežemišku? Tikėti Dievu, kuris viską tvarko ir turi gilesnę prasmę visam kam, ką Jis užkrauna mums?

Senis truputį pagalvojo.

– Ne, – iš reto atsakė jis, – ne tada, kai žmogus turi tokį gyvenimą, kaip mano.

Atsakymas man atrodė ir keistas, ir nelauktas. Ar jis neturi supratimo, koks jam vargas? Ar jis nežino, koks puikus ir nuostabus turėtų būti gyvenimas?

– Ne, – paskendęs mintyse tęsė jis. – Ne mums reikia Jo. Jei Jis yra, tai Jis galėtų mums pasakyti tik tai, ką mes patys suprantame ir už ką dėkingi esame. Man dėl to dažnai yra tekę kalbėtis su savo namų savininku. Jis išmokė mane daugelio dalykų. Gal, pone, tamsta nepažįstate jo, bet turėtumėte susipažinti. Didžiai nepaprastas žmogus.

– Ne, nepažįstu jo.

– Taip ir spėjau, bet reikėtų susipažinti.

Taip, pagalvojau aš, gal ir turėčiau. Įdomu, kas per keistenybė tas žmogus, apie kurį jis kalbėjo. Jis turėtų būti tikra nepaprastybė. O aš, žinoma, gyvenu visiškai kituose namuose. Nieko nesakau, pats sau vienas visa apgalvoju.

– Jis turi daug namų, šičia beveik visi yra jo; gal ir jūsiškis jam priklauso. Taip, – tęsė jis, – jis – tai pats tas reikalams visokiems sutvarkyti. Kai aš atėjau ir paprašiau, ar negalėtų jis man šito čia išnuomoti, nes žmogus, aišku, turi kur nors gyventi, tai jis įspyręs akis ilgai žiūrėjo į mane ir tada tarė: „Taip, aš duosiu tau tą rūšį, nes, suprantama, viršuj tai tu ir negalėsi gyventi“. „Ne, – atsakiau aš, – negalėsiu“. „Taip, aš manau, kad tau tiks rūšys. Man rodos, kad aš čia neklystu. Kaip tu pats galvoji?“. „Taip, man bus gerai“, – pasakiau. „Tamsta suprant, kad aš negaliu bet ko įkišti; nenoriu duoti pagrindo kartumams ir neapykantai, nenoriu pasileidusių ir nepatikimų žmonių. Į namus aš esu priverstas priimti žmones, kokie ateina, daugelį jų mažai tepažįstu, bet rūšin noriu gauti tik gerų, patikimų žmonių, kuriuos pažįstu ir suprantu. Ar tu esi iš tokių?“ „Aš norėčiau manyti, kad esu“, – patenkintas atsakiau. „Na tai gerai, bet ar tu galėsi mokėti nuomą?“ – paklausė jis mane. Jis mėgsta tvarką. Visi privalo mokėti. Kitokios išeities nėra, nors tu ir kažkaip neturtingas būtum. „Aš tau pigiai atiduosiu, – pridėjo jis, – nes tu neturi iš ko, bet šį tą vis tiek mokėsi. O iš kur tu paimsi?“. „Šiame pasaulyje aš priverstas gyventi iš gerų

žmonių malonės“, – atsakiau aš. „Ar dar yra gerų žmonių?“ – paklausė jis ir aštriom pažiūrėjo į mane. „Žinoma, daug yra, kaip ir tamsta pats žinai“. „Teisybė, – tarė jis, – tokius dalykus nesunku suprasti, jei tik yra noro. Tamsta – jautrus žmogus. Gyvensi mano namuose“.

– Taip, jis – didelis žmogus, nors paprastas ir prie jo nereikia varžytis. Jis yra padėjęs man nugalėti daugelį sunkumų; be jo nebūčiau įveikęs. Jis dažnai pasidairo, pasėdi ir pakalba. Tai visados pastiprina žmogų. Tai įgalina mane turėti drąsos žinoti, kad jis vertina mane. Jis sako: „Lindgrenai, tu reikšmingas žmogus“. Gera šitokius dalykus girdėti.

Pasitenkinimo ir laimės kupinu žvilgsniu jis tarė:

– Ar tamsta reikšmingas žmogus, pone?“ – paklausė jis. Aš neatsakiau. Žiūrėjau į grindis, nes nenorėjau susidurti su jo žvilgsniu.

– Reikia reikšmingam būti, – tarė jis. – Labai padeda, kai žinai, kad toks esi.

Tas nuogas kambarys dabar atrodė jaukus. Lempos šviesa sklido ant trumpakojų stalo, nublieksdama staltiesę ir nuošaliau stovinčią duoną. Ji apšvietė ir lovą, kurioje jis ilsėsis. Pastebėjau, kad jis nesisirūpina dėl to, jog aš tyliu, o sėdi sau, užimtas savo paties mintimis.

Tada jis nusikrapštė nuo kėdės, pakurstė ugnį, suplovė puodukus ir viską sudėjo atgal į lentyną. Nušliaužęs iki lovos, ten pasitvarkė ir sulankstė lovos užklotą. Padėjęs jį ant kėdės, dar rūpestingai palyginęs raukšles, liko klūpoti ant grindų.

– Gera, kai baigiasi diena, – tarė jis. Matyti, kad jis pavargęs.

– Ar tikrai, Lindgrenai, tavo gyvenimas toks pilnas ir kupinas prasmės?

– Taip, – atsakė jis, šaltai žiūrėdamas prieš save. – Gyvenimas pilnas, žinau, dėl to tikras esu, bet kiekviena diena vis sunkesnė iškęsti, šitai tai jau galiu pasakyti tamstai, pone, kadangi mes vienas kitą gerai suprantame, tai nėra ko čia apsimesdinėti, kad, štai, va, geriau, negu iš tiesų yra.

Jis giliai atsiduso. Matydamas jį taip ant kelių ritintį, galėjai pagalvoti, kad jis ten meldžiasi, bet iš tiesų tai jis tik šitoks yra.

Ramiai pakilau, nuėjau padėkoti jam ir pasakiau:

– Labanakt.

Jis paprašė vėl užėiti, kai turėsiu noro. Tada jis nušliaužė su manim iki durų, ir aš vėl atsidūriau gatvėje.

Visi namai jau skendėjo tamsybėje. Nebuvo šviesos ir antrajame aukšte, kuriame neseniai dar žaižaravo kandelabras. Gal iš tikro ten nebuvo tikro pobūvio, jei dabar jau baigta. Tik apačioj, senio kambaryje, dar švietė žiburys. Jis pabuvo man kelrodžiu beveik iki pat savųjų durų.

ROBERT FLAHERTY

Eskimas Komokas

Buvojau mažoje Hudsono įlankos sargybvietėje prie Cape Welstenholmo, įlankos šiaurės rytų pakraštyje. Vieną rytą jos vadovas tarė:

– Ar negalima būtų šiek tiek pamedžioti? Pasiimsime valtį ir plauksime pagal iškyšulio viršūnę. Gal užtiksimė jūros vėplių ar gal net mešką.

Pasileidome. Atkeliavome į mažos įlankėlės pakrantę, kur nebuvo tiek uolų. Šičia išlipome ir, pakopę apie penkiasdešimt pėdų, sustojome. Pro žiūronus stebėjau tūkstančius juodųjų žuvėdrų, skraidančių tarp artimosios salos uolų. Staiga pamačiau mažą laivelį, slenkantį į mūsų pusę. Nelankstus jis tįsojo banguojančios jūros paviršiuje.

Vairavo eskimas, kiti du irklavo. Laivelis buvo ne ilgesnis kaip penkiolika pėdų, bet jame sutalpinta trylika žmonių, į krūvą susimetusių suaugusių ir vaikų, ir jų šunes. Moteris laikė lazda ir tvodavo ja vaikus ir šunes, jei šie susijaudinę sujudėdavo ir sudarydavo pavojų laiviūkščiui parvirsti. Iš pradžių negalėjome suprasti, koks nuostabus gudrumas išlaiko laiviūkštį neapvirtusį, kol pamatėme, kaip jis plaukia. Jis buvo apraišiotas eilėmis pripūstų ruonio pūslių. Jos vienos ir išlaikė. Eskimai atrodė panašūs pusiau į paukščius, pusiau į žmones, nes jų apdaras buvo ne gyvulių odos, kaip paprastai, bet susiūta viskas drauge – pūkinių ančių odos ir plunksnos.

Kai jie išlipo į krantą, motinos kuleto gobtuve laikomas nuogas kūdikis pusiau išlindo ant nuogų jos pečių, didelėmis rudomis akimis pažvelgė į mane, tada iškišo ploną savo rankutę ir nusišypsojo. Šitai pralaužė ledus. Paėmiau jo rankutę. Nusišypsojo motina, nusišypsojo vaikai, pagaliau ir tėvas, puikiausios išvaizdos eskimas, kokį tik kada nors man teko matyti. Jo nosis buvo ilga, lyg dailiai kaltu nudailinta, smakras tvirtas, lyg uola, veriančios akys. Plaukai karojo ant pečių.

– Kas tamsta esi? – paklausiau.

– Mano vardas Komokas, – atsakė jis, lūkuriuojamai šypsodamasis.

– Iš kurio pasaulio kampo tamsta atkeliauji?

– Iš toli, – tarė jis, – iš didelės salos, toli nuo čia. – Jis parodė į vakarus.

– Matote, nekoks mūsų laivelis, – ir jis nusijuokė, o su juo ir visa šeima.
Mes paėmėme juos į laivą ir, prisirišę keistąjį keltą, parplaukėme į sargybvietę.
Jis man papasakojo šitokią istoriją.

*

– Dešimt žiemų ir dešimt vasarų išgyvenome tolimoje jūros saloje, – pasakojo Komokas. – Matai, mano žmona išlaikė skaičius. Ji užrašinėjo mano žeberklo rankenoje, įpjaudama po brūkšnį mėnuliui keičiantis.

Kur mes gyvenome, kraštas buvo neturtingas: nebuvo jūros vėplių, maža ruonių, nebuvo elnių. Turėjau dvi žmonas ir daug vaikų. Nebežinojau, kaip išmaitinti juos, bet turėjau sumanymą. Jūroje, toli nuo mano krašto, buvo sala, kurios niekada mano žmonės nebuvo matę. Buvau girdėjęs apie ją iš banginių gaudytojų baltojo vado. Jis pasakojo, kad ten būna dienų, kada dangus esti beveik juodas nuo paukščių, nuo tų didžiųjų laukinių žąsų, o aplinkui ten daug ežerų, kurių pakraščiuose tie didieji paukščiai peri jauniklius. Ten daug lapių, elnių, meškų, būriai jūros vėplių, o ruonių – gausybė, daug ruonių.

Negalėjau liautis galvoti apie tą kraštą; nuolat ir nuolat kalbėdavau apie jį savo žmonoms. Vienui vienas tebuvo būdas patekti ten, mes visi sutarėme: žiemos metu, mėnesieną, ledų plotais rogėmis, kada labiausiai šąla, kada mažiausia baimės, kad ledas gali suskilti ir nuplaukti.

– Dvi dienos važiuoti, – pasakojau savo šeimai. – Reikės dviejų ilgų dienų, jeigu mūsų šunes bus stiprūs ir mes būsime stiprūs, ir ledas nebus per daug ruplėtas.

Atėjo žiema. Maža teturėjome maisto, mažiau negu kitomis žiemomis.

– Keliausime, – tarė mano žmona.

– Taip, keliausime, – tarė mano sūnus.

Ten buvo tas antrasis, Anunglungas, kuris su manim medžiodavo. Nekoks jis tebuvo medžiotojas, bet buvo nebailus.

– Taip, – tarė jis, – aš taip pat keliausiu. – Ir tą patį pasakė jo žmona.

Saulė kiekvieną dieną slinko vis žemyn. Kasdien žiūrėdavome į ledus ant aukštųjų uolų, kyšančių iš jūros. Šalo, todėl ledas tvirtėjo, kol pagaliau niekur nebebuvo vandens ir dingo šalant sukilę dideli rūkai.

– Dabar jau laikas, dabar keliausime. Twavee – skubiai, – pasakiau aš.

– Twavee! – tarė visi.

Mes turėjome trejas roges, kiekvienoms rogėms po dvylika šunų. Tai buvo geri šunes.

Iš pradžių lygiu ledu keliavome greitai, nes vėjas buvo kietai sustingęs sniegą, ir šunų kojos taip greit judėjo, kad man net akys raibo pažiūrėjus. Mums nė trupučio nereikėjo naudotis ilguoju botagu – jie nepasibrukdavo uodegų, jų viržiai niekad nepaliesdavo sniego. Mes tik porą kartų sustojome nuvalyti ledo nuo šunų kojų.

Ilgi šešėliai sniege pamėlo, kaip dangus. Saulė sniege buvo palikusi gumbų. Žvaigždės nedaug tedavė šviesos, ir mes slysdavome. Šunes stenėjo, nes ir jie, ir mes tikrai buvome pavargę, ir smarkiai teko purtyti vaikus, kad jie nemiegotų.

– Tiamak, – pasakiau. – Sustosime.

– Eji, – sutiko visi.

Šunes pasinėrė sniege, per daug pavargę besipjauti. Kol mūsų moterys, susėdusios rogių užuovėjoje, slaugė mažuosius vaikus, mudu su Anunglungu griebėmės sniegui pjaustyti peilių. Laimė, radome gilią pusnį. Geras ten buvo sniegas: briaunos lygios ir neaptrupėjusios. Pjovėme gabalą po gabalo ir pasistatėme sau iglą.

Mūsų žmonos sukiūtino į vidų, ir visi šypsojosi, nes jų nebedegino šaltis. Uždegė ruonių taukų lempas, padėjo gluosnių plaušinius ir elnių odas, o vaikai tebečiulpė žalius ruonio mėsos gabalus. Mūsų žmonos pjaustė ruonio mėsą, ir mes kšnojome ir sakėme, kad naktis kupina gerų ženklų. Pro ledą šen ir ten buvo girdimas burbėjimas, bet aš pasakiau:

– Nesvarbu, jūroje visada girdėti burbėjimas, – nors ir bijojau, kad nesutrūktų ledas.

Puikiai sumigome, nors mūsų igla buvo šalta, kaip ir visada nauja igla.

Pabudome anksti. Dar tebežibėjo žvaigždės. Buvo taip šalta, kad mūsų seilės sustingdavo, kol nutiksdavo žemėn. Mes buvome taip toli nukeliavę ledu, kad jau nebegalėjau matyti žemės. Ir dabar jau buvo ruplėtas ledas. Mes stūmėmės labai pamažu, aukštyn ir žemyn, aukštyn ir žemyn dantytais ledo kauburiais – mažiausias vaikas, kuris jau pavaikščioja, galėtų suspėti kartu.

– Turime laikytis, – pasakiau. – Žiūrėkit, man nepatinka dangus.

– Ne, mums nepatinka dangus, – tarė visi.

Debesys pradėjo užstoti saulę, ir vis didėjo ir didėjo vėjas, virš ledo visur kilo nuo sniego rūkas.

Mes keliavome ir greit pasiekėme šviežią ledą. Turėjome labai skubėti, nes jis nuo mūsų svorio galėjo įlūžti – sustoję mes galėjome nugarmėti. Prakeliavę šitą šviežią ledą, vėl pasiekėme lygesnį. Nors keliavome greit, bet vėjas vis stiprėjo, ir danguje nebebuvo likę mėlynumo; iš sniego kilęs

rūkas dabar užliejo pasaulį, ir trejos mūsų rogės turėjo laikytis arti vienos kitų, nes jos galėjo pasimesti.

Nepatiko man tas vėjas. Bepūsdamas nuo žemės, jis galėjo sutrupinti ledą. Anksti sutemo, taip pat dangų užtvindė krintąs sniegas, o mes buvome pavargę ir klupome.

– Gana, – pasakiau aš.

– Eji, – pasakė visi.

Mūsų iglos sienos buvo storos, bet mes galėjome girdėti vėją. Kai baigėme valgyti raudoną mėsą ir sugulėme miegoti, dar aiškiau girdėjome jį. Mums buvo įdomu, kaip toli dar tebesame nuo didžiosios salos.

– Keista, kad per tą vėją mes nebegalime girdėti jūroje jokio burbėjimo. Ledas turi būti labai stiprus, – pasakiau aš.

Daugiau nebekalbėjome, nes mūsų akis apėmė sunkus miegas.

Staiga pabudau, nežinodamas net kodėl. Girdėjau didžiulį vėjo kaukimą, bet jokio burbėjimo jūroje. Pagalvojau, kad reikia apvalyti mūsų šaknių ruonio taukų lempos samaninį dagtį. Šitai man bedarant staiga pradėjo artėti į mane ilgas ir vis garsesnis ir garsesnis kaukimas. Po manim vis labiau drebėjo. Skilo ledas. Jis perskėlė pusiau mūsų iglą! Nukrito lempa. Nebuvo šviesos.

– Laikykitės vienas kito! – riktelėjau tamsoje. – Laikykitės vienas kito, nes kitaip pasimesime!

Staugė šunes, verkė vaikai ir klykė mano vyriausioji žmona. Negalėjau matyti, bet prie mano kojų buvo vanduo.

– Ar mes visi esame kartu? – šaukiau.

– Ne, mes ne kartu, mes ne kartu! – Tai mano vyriausioji žmona.

Kiti jau buvo nuplaukę. Vargais negalais girdėjau juos – mano jaunesniąją žmoną, Anunglungo žmoną, vieną jo ir du jaunesnius mano vaikus ir antrąjį mano vyresnįjį sūnų. Paskui jų šauksmas dingo. Mes klausėmės, vėl šaukėme, bet tegalėjome girdėti tik audros kaukimą.

Tamsa buvo juoda, ir aš ėjau nuo vieno prie kito, čiupinėdamas jų rankas. Bevaikščiodami mes klupome ir smukome, bet laikėmės susikabinę rankomis ir patekome į kelių didžiulių ledo gabalų įdubą. Kai danguje pasirodė šviesa, bandėme dairytis po vandenį, bet visa buvo apkloti tirštu šalčio rūku. Džiaugiaus, kad negalime matyti, nes nieko negalėtume padaryti, jei ir matytume, o mano žmona jau buvo gavusi klyksmo priepuolį.

Paėjau ten, kur stovėjo mūsų igla. Išskyrus vienas roges, viskas buvo

dingę, viskas, ką turėjome: gluosnių plaušiniai, elnių odos, akmeniniai puodai, akmeninė sniegui tirpdyti lempa, visi mūsų peiliai, ietys, žeberklai. Tada mane persmelkė mintis, ir aš tikrai buvau išsigandęs. Šūktelėjau savo žmonai:

– Akmenis, akmenis, ar tu turi juos?

Ji stovėjo tyli, atrodė išsigandusi. Greitai ji sukišo rankas į savo kuleto kišenę. Ilgai čiupinėjo.

– Taip, Komokai, – pagaliau tarė ji, – turiu.

Tai buvo akmenys kibirkštims išskelti, ugniai susikurti.

Tada pasakiau:

– Ne laikas dabar sielotis. Viskas dingo. Turime tik vienas roges, mano kaulinį peilį sniego gabalams pjauti ir tavo akmenis ugniai sukurti.

Mano žmona tarė:

– Gera, Komokai, mes šį tą turime.

– Taip, – pasakiau aš, – bet neturime iečių, neturime žeberklų – negalime užmušti meškos, negalime užmušti ruonio.

– Turime šunų, – tarė mano žmona. – Galime juos valgyti.

– Eje, – pasakiau aš, – turime šunų.

– Eje, – tarė visi.

Vieno mėnulio atmainos metu išbuvome ant sulūžusio ledo, plūduriuodami – daugelį dienų plūduriavome viena kryptim, daugelį dienų plūduriavome kita kryptim. Mes jautėmės mažučiai, šitaip kvailai plūduriuodami jūroje.

Mes su savo šunimis dalijomės šunų mėsa, kuri palaikė mus gyvus.

– Šunų mėsa nepalaiko tiek šilumos, kaip ruonių mėsa, – kai kas pasakydavo.

– Šunes surastų mešką, – kuris nors šiaip sau pratarė. – Bet ką mes su visais vaikais ir be iečių užmuštume?

– Turime šunų, kuriuos reikėtų surišti, – tarė mano žmona. – Tie šunes, kuriais mes išsilaikome, yra silpnesni, o tie stipresnieji pavojingi.

– Mes turėtume būti pakantesni šunims, – pasakiau, – net ir tuo atveju, jei jie bandytų pulti, nes šunes bus mums labiau už ugnį reikalingi, jei kada nors vėl pasieksime žemę.

Pakilo nauja audra, ir ilgą laiką negalėjome matyti. Bet kai nuo dangaus nusiskaidrino sniegas, mes nuo savo nuolaužos kažkur toli pamatėm krantą. Tai buvo žemė.

– Turėtų būti didelė sala, – tarė mano žmona.

– Taip, – pasakiau aš.

Kai atsidūrėme toje žemėje, pasistatėme iglą ir, neturėdami lempos, tamsoje sugulėme miegoti.

– Juokinga, – kažkas pasakė, – ta žemė tokia rami.

Ilgą laiką mes negalėjome miegoti, nes žemė buvo tokia rami.

Daug teko ieškoti, norint surasti tinkamų akmenų ginklams pasidaryti. Toli ieškojome, galvodami, kad visi jau esame silpni, pagaliau radome, ir mano jaunieji sūnūs rado plaukiantį medžio gabalą. Iš akmenų pasidariau peilį ir ieties smaigalį; suskaldėme medžio gabalą, tad pagaliau pasigaminau žeberklą. Visi juokėsi ir sakė, kad jie yra matę geresnių žeberklų.

Kitą rytą pasiėmiau savo šunį vadovą, eidamas ieškoti ruonių eketės. Ne per toli ant ledo jis sustojo ir pradėjo uostyti eketę, ir pagaliau nuo jo kvėpavimo eketėje pradėjo kilti burbulai. Tada aš užmušiau ruonį.

Igloje viešpatavo tamsa, kai ilgu tuneliu klampojau paskui šunes, vilkdamas ruonį. Visi kėlė triukšmą. Ir šunes tunelyje kėlė daug triukšmo. Buvo daug kalbų ir juoko, o mano žmona tuojau prilydė taukų ir savo akmenimis įžiebė ugnį. Pagaliau buvo šviesu, ir visi galėjo matyti viens kitą besišypsant. Prieš mus drybsojęs ruonis buvo didelis, ir mes pradėjome valgyti ir miegoti, ir vėl valgyti. Visa tai susimaišė į krūvą.

Vėliau pasidirbome daugiau ir geresnių peilių ir žeberklų. Tomis dienomis visada turėjome ruonių.

– Būtų gera įsitaisyti drabužiams naujų, minkštų elnio odų, – pasakė mano žmona.

Daug dienų medžiojome. Visur buvo meškų ir ruonių, o pagaliau užtikome elnią. Užmušėme jį, ir mano žmona turėjo odų drabužiams.

Dabar dienos buvo šviesios. Ledas išsisklaidė jūroje, ir šilta saulė nuplikino žemę. Didieji paukščiai, tos laukinės žąsys, parskrido iš pietų ir perėjo aplinkinių ežerų pakrantėse. Atėjo laikas, kada joms iš sparnų krito plunksnos. Mes bėgome ir gaudėme jas.

Iš atplaukusio medžio pliauskos ir ruonių odos pasidarėme valtelę, ir aš medžiojau apie mažąsias salas, kai kur surasdavau jūros vėplių. Jų iltis mes naudojome rogėms pakaustyti, mūsų peilių ir žeberklų rankenoms ir mano žmonos adatoms.

Šilčiausių vasaros dienų metu apsistojome prie upės, kurioje buvo labai daug lašių. Vieną dieną, kai buvome tik ką baigę žvejoti, pas mus atbėgo vaikai. Jų akys buvo išskėstos, ir jie kalbėjo:

– Iš jūros atėjo baidyklė ir dabar guli ant kranto.

Jie nuvedė mus. Juodi jos įdubimai atrodė kaip akys. Ji buvo matoma iš tolo, kyšanti šalia ledų. Labai sena, kaip galėjau spręsti iš apsamanojimo ir pabalusio medžio. Žmona nedrįso arčiau prieiti.

– Gali kas nors išlįsti iš tų skylių, – kalbėjo ji.

– Nebūk kvaila, – pasakiau, bet ji laikėsi atokiau.

Su Anunglungu ir savo sūnumis užropojau viršun. Visas tas laivas buvo gero medžio – galėjome pakankamai pasidaryti rogių pavažoms ir iečių, ir žeberklų kotams. Mes radome geležinių indų, net kirvių ir peilių.

– Praturtėjome, – pasakiau.

– Taip, – pritarė žmona, – praturtėjome. Jei būtų kartu likusieji mūsų šeimai, jiems taip pat užtektų visko. Visi būtume laimingi.

– Visko mes negalime turėti, – pasakiau. – Niekas neturi visko.

– Nors būtų kartu tie, kurie nukeliavo ledų, – kalbėjo žmona. – Kai užėina audros, ausyse girdžiu jų šauksmą.

Antroji mūsų žiema saloje buvo gera žiema, bet mano žmona vis dažniau kalbėjo apie pasiilgimą, kurį jautė senajai mūsų žemei ir mūsų šeimai.

Vyresnysis sūnus beveik į vyrus suaugo. Jam gerai sekėsi medžioti, jis jau buvo nudobęs elnią.

Vieną naktį – o tai vėl buvo žiema, ir jis dviems dienoms su Anunglungu buvo ledų išėjęs į jūrą – jis įžengė į mūsų iglą, įsitempdamas pirmąjį ruonį. Sunku buvo patikėti, kad jis galėjo įveikti tokį didelį ruonį.

– Taip, – pasakė Anunglungas, – daug teko kautis. Kai ruonis atėjo į eketę pakvėpuoti, jis stovėjo ir paleido žeberklą. Ruonis taip greit nūrė, jog partrenkė ant ledo. Bet virvės galą jis buvo apšivyniojęs apie save. Padėjau atsikelti, bet jis parkrisdavo ir parkrisdavo. Pagaliau jau beveik pastovėjo, vis daugiau ir daugiau prisitraukdamas virvės. O tada jau buvo nebesunku.

Sūnus tvirtino, kad tokį ruonį bet kas būtų galėjęs užmušti. O žmona sakė:

– Gulk šalia jo – jis ilgesnis už tave.

Bet sūnus tarsi negirdėjo:

– Mano šunes alkani, – pasakė ir išėjo pro tunelį, o visi vaikai paskui jį.

– Komokai, mūsų sūnus dabar jau medžiotojas, – atsigrįžo į mane žmona.

– Dar ne, – pasakiau. – Dar reikia pirmojo jūros vėplio ir pirmosios meškos.

Trumpiausiomis mėnulio dienomis Anunglungas pradėjo likti namuose, – kažkas užėjo jam. Jis nebekalbėjo, visą laiką sėdėdavo igloje, žiūrėdamas prieš save.

Vieną naktį parėjome namo su dviem dideliais ruoniais. Anunglungas tebesėdėjo tylėdamas. Iš žmonos veido išskaičiau, kad ji bijo. Ji pašnibždėjo man:

– Komokai, tu nebepalik manęs čia su vaikais. Ar tu matei jo akis?

– Ne.

– Tu turi pamatyti jo akis.

Kai susėdome valgyti, Anunglungas nesėdo su mumis.

– Ar tu nealkanas? – paklausiau.

Jis pažiūrėjo, jo akyse buvo lempos šviesa. Aš iš tikro išsigandau – tokie sumažėję buvo jo akių mažieji ratilai.

Liečiau savo sūnams vieniems eiti medžioti. Paslėpiau Anunglungo ietis ir žeberklus. Žmona sakė, kad savo peilius jis visada laikas po plaušiniu. Juos taip pat paslėpiau.

Daugelį dienų siautė audros. Mano sūnus nepargabeno ruonių. Mes alkome.

– Šį kartą tu eik ruonių, - pasakė žmona.

Pranykau porai dienų, bet per didelės buvo audros. Negalėjau medžioti. Buvo jau pusiaunaktis, kai parėjau namo, o pro ledo langą švietė ryški šviesa. Iš to žinojau, kad kažkas bloga. Kai įnėriau į iglą, mano žmona sėdėjo, o jos veide buvo išgąstis, ir mano sūnūs sėdėjo, ir jie taip pat buvo išsigandę. Anunglungas atrodė kaip akmuo, jis sėdėjo nejudėdamas ir nekalbėdamas, o jo akyse buvo kažkas, kas sakė man, kad trejetas vyrų nebūtų pakankamai stiprūs jam sulaikyti.

Pasikeisdami prasėdėjome visą tą naktį, stebėdami jį, ir visą kitą dieną, ir aš bandžiau galvoti, ką turėčiau daryti.

– Galbūt jam pagerės, - sakė mano žmona.

Bet aš žinojau, kad jam niekad nepagerės. Dabar jo veide buvo gilios raukšlės, dantys stipriai sukąsti, o kartais griežė, ir iš jo liežuvio bėgdavo kraujas. Jo akys tebežibėjo, o jų juodieji ratilai iš tikro buvo labai maži.

Tą naktį, kai visi sumigo ir aš besaugodamas buvau beveik užmigęs, išgirdau triukšmą. Tai – Anunglungas. Beveik užsimerkęs stebėjau jį. Jis atsikėlė ir ilgą laiką žiūrėjo į mane, paskui – į mano sūnus. Tada pažiūrėjo į mano žmoną ir vaikus. Po plaušiniu ieškojo peilio, bet jo ten nebuvo. Lėtai tuneliu pradėjo lįsti iš iglos. Tunelis buvo siauras, jis negalėjo greit suktis. Pasekiau jį. Užėjau jį, kai pasiekė tunelio galą ir sustojo susiieškoti peilio ir ieties. Jis išgirdo mane, bet aš smogiau. Jis irgi smogė, ir aš džiaugiuos, kad smogiau pirmas. Antraip nebėbūčiau gyvas. Jo kraują suuodė šunes.

Kai sugrįžau į iglą, visi tebemiegojo.

Medžioti sekėsi geriau, ir nebeteko daugiau vargti nei tą žiemą, nei kitą, nei dar kitą. Augo mūsų vaikai. Viena mergaitė buvo beveik moteris.

Atėjo diena, kada sūnus pats vienas nusmeigė pirmąją mešką.

– Mūsų sūnus dabar jau vyras, Komokai, – kalbėjo žmona.

– Eje, – pasakiau aš, – dabar jis jau vyras.

– Ar tau nieko nereiškia, kad jis jau vyras?

– Ką turi galvoje?

– Mes šitoje saloje vienai viena šeima, Komokai. Reikia žmonos sūnui. Ir kiti sūnūs greit užmuš pirmąsias savo meškas. Kartą mes turėsime iškeliauti. Jei taip nepadarysime, išmirsime.

– Bijausi ledo, – buvau priverstas pasakyti. – Mums keliaujant jis gali įlūžti.

Atėjo didžiausio šalčio dienos. Šitų dienų naktys – Didžiųjų Šviesų naktys, o tos Didžiosios Šviesos buvo tarytum pabalusiai mėrai raudonumas, tarytum šiltas meškos kailio švarkas ar jūros žolė. Tos Didžiosios Šviesos pamažu vilnija, lyg ilgos bangos jūroje, arba gražiojasi, arba šokinėja, bet niekada nebūna ramios. Mano žmona sako, kad tai - negimusių kūdikių sielos, žaidžiančios danguje. Ir kad dabar pats laikas keliauti per didįjį jūros ledą.

Jau buvo šiek tiek žvaigždžių, kai iškeliajome. Turėjome dvi roges, kiekvienose po dvyliką stiprių šunų. Visą dieną keliavome. Nestojome ruonių, nestojome meškų.

Trečiąją dieną pamatėme žemę. Tai buvo mūsų žemė – toji, kuri išsikiša į jūrą.

Bet dabar pasitaikė šiurkštus ledas ir didesnės pusnys, negu kad buvau kada matęs. Nuo vienos aukštumos smarkiai krito vienerios rogės ir perlūžo pusiau. Turėjome palikti jas ir jų krovinį – gerąsias elnių odas, geruosius indus ir visą ruonį. Stūmėmės, praėjo ilgas laikas, bet pagaliau išvydome žemę, išsikišančią į jūrą.

Sustojome, per daug buvome pavargę, kad galėtume toliau keliauti. Ir tuomet pajutau, kad pajudėjo ledas.

– Twavee! – riktelėjau. – Ko greičiausiai atgal!

Iš rogių išmetėme pusę krovinio ir apsisukome. Reikėjo visos dienos, kad pasiektume lygų ledą.

Ilgą laiką, dviejų mėnulių metu, plaukiojome. Pagaliau vieną rytą vėl pamatėme žemę. Arčiausiai mūsų buvo sala, iškilusi aukštai, tiesiog stačiai iš jūros.

Mūsų ledui pasiekus krantą, kopėme didelėmis uolomis ir viršūnėje pasidarėm stovyklą. Čia išgyvenome likusiąją dalį žiemos, pavasarį ir vasarą. Čia buvo pūkinių ančių kiaušinių valgiui ir odų drabužiams, buvo juodųjų žuvėdrų, kurias gaudydavome, kartais pasitaikydavo ruonių.

Buvo daug rūpesčių, nes nežinojome, kaip išsikraustyti iš šios salos. Tarp mūsų ir didžiosios žemės – nedidelis atstumas, bet visados būdavo potvynis, ledas atšutęs ir klastingas.

Stropiai pakrantėje ieškojome medžio. Iš seno, ne per daug patvaraus medžio pradėjau statyti umiaką.

– Neišeis umiakas, – visi sakė.

Baigiau umiaką, kai vieną dieną žmona su vaikais pakrantės smėlyje aptiko banginio kaulus. Kaulai buvo geri, dideli.

– Juokingas umiakas, – kalbėjo visi.

Rogių viržiais nuleidome jį nuo stačių uolų kriaušio į vandenį.

– Jis niekad nenuneš mūsų, – pasakė mano žmona.

– Nuneš, – atsakiau. – Duok man ritinį ruonio odos virvių ir ruonio pūslių, kurias liečiau saugoti.

Kai pritvirtinau virves, pripūčiau pūsles ir jas pririšau iš šonų, paprašiau sulipti visus, kurie abejoja. Visiems suėjus išgirdau:

– Jis nuneš, Komokai, nuneš.

Keletą dienų lūkuriavome, kol nurimo vėjas. Belaukiant kol sumažės potvynis, pamatėme jūsiškį burlaivį, sukantį pro iškyšulio viršūnę. Nors ir galvojome, kad jūra dar nėra labai švelni, nuleidome savo umiaką į vandenį.

– Ir dabar, – pabaigė Komokas, – jūra mes atsikasėme iki jūsų, o jūs paėmėte mus į savo laivą.

– Eje, – pasakė jo žmona.

– Eje, – pakartojo degančiu veidu Komokas. – Eje, ir dabar mano burna nebeturi daugiau žodžių.

KATE ROBERTS

Senatvė

Sėdžiu šįvakar prie ugnies, ir mane laiko užgulęs keistas jausmas. Nedažnai žvalgausi į praeitį, bet praeito mėnesio įvykiai vis dėlto nukėlė mane apie trisdešimt dvejis metus atgal. O kai nusigrįžtu į praėjusius metus, aiškėja, kad mano prisiminimams trūksta ryškumo. Aišku, aš atsimenu, bet jau visa tai matau kaip keturiasdešimt ketverių metų vyras, o ne dvylikos metų vaikas.

Bet šįvakar galėčiau nusakyti ne tik įvykius, kurie atsitiko anuomet, kai jaunasis Tvimas iš Llain Wen ir aš ėjome į mokyklą, bet net ir patį senos mokyklos ir skrynių sudėtų perdrėkusių senų knygų kvapą. Tik šį popietį vėl pajėgiau išgirsti Tvimo dantų griežimą, kai jis prieš trisdešimt dvejis metus susiėmė su mokytoju. O ant savo skruosto juntų mokytojos drabužio velvetą, kai ji įrašinėja man uždavinio sumas. Šiaip ar taip tie trisdešimt dveji mano gyvenimo metai kažkur dingo, ir aš su Tvimu vėl esu mokykloje, abu dvylikamečiai paaugliai. Šįvakar Tvimas, keturiasdešimt ketverių metų vyras, jau guli kape. Jo motina, aštuoniasdešimt aštuonerių metų moteris, dar gyva ir su savo dukterim Gvin tebegyvena tuose pat senuose Llain Wen namuose, koks penkiolika minučių kelio nuo šičia.

Kai Tvimas vedė Annę, gavo darbą Fenlas akmens laužykloje ir išėjo ten gyventi. Aš tebegyvenu senajame name. Iki jis vedė ir išėjo kitur gyventi, mes su Tvimu vis būdavom kartu. O paskui taip jau atsitiko, kad išsiskyrėme ir nebesusitikdavome, nebent jis grįždavo į laidotuves ar aplankyti motinos, arba kai atsitiktinai susiedavom jomarked mieste.

Praeitų metų gale išgirdau, kad Tvimas sirginėja ir pusę laiko nedirba. Nuėjau į Llain Wen pasiteirauti, bet jie ten nieko apie jį nežinojo. Senoji iš pradžių net nebeatpažino manęs, bet tai ir nestebėtina, nes jau keletas mėnesių nebuvo ten buvęs. Bet kai išaiškinau, kas toks esu, ji staiga prisiminė mane ir paklausinėjo apie karves ir kitus gyvulius. Ji prisiminė, kad buvo susirgusi viena mano karvių.

Po mėnesio nugirdau, kad Tvimas labai serga ir vėl nuėjau į Llain Wen

teisybės sužinoti. Jie buvo gavę Annės laišką, kuriame sakoma, kad jis yra visiškai nusibaigęs, bet atrodė, kad jiems maža tai rūpi.

– Jam truputį skauda krūtinę, – tarė Gvin, tik lyg tarp kita ko.

Senoji sėdėjo savo kamputyje prie ugnies. Ji ir šikart neatpažino manęs, kaip ir prieš mėnesį. Kai išaiškinau, kas toks esu, „tai tau!“, tarė ji, dėdama man ranką ant peties, „nors tu man kažką, niekaip nebūčiau pasakiusi, kad tas pats, bet dabar matau“. Ji nuoširdžiai juokėsi.

Bet man buvo kažkaip nesmagu dėl Tvimo, ir kitą dieną sėdau į traukinį ir iškeliavau aplankyti jo. Kai suradau jį, sėdintį prie ugnies, mane jo išvaizda tiesiog pritrenkė. Atrodė, kad jis labai serga: veidas išgeltęs ir išsekęs, rankos permatomos. Bet vis dėlto tai buvo tas pats senasis Tvimas, su malonumu prakalbęs apie savo chorą laužykloje.

– Tikiuos, kad iki kalėdinių koncertų pasveiksiu, – tarė jis. – Šiandien gera buvo diena.

Laiką praleidome plepėdami apie choras ir varžybas. Kai išėjau, Annė išlydėjo mane. Kai tik ji išėjo pro duris, jos veidas visiškai pasikeitė. Ten ji atrodė laiminga, ir nebūtum galėjęs įsivaizduoti, kad ji išvis turi koki rūpestį. Tik kai mes išėjome, supratau, kokiomis pastangomis ji gyvena.

– Kaip jis tau atrodo? – paklausė ji.

– Geriau negu tikėjau, – išsisukinėdamas atsakiau.

– Palyginti su tuo, koks jis iš viso būna, šiandien jam gerai, – tęsė Annė.

– Kai kuriomis dienomis jis baisiai kankinasi. Daktaras labai rimtai į tai žiūri. – Ji nukreipė žvilgsnį.

– Pagaliau ir daktarai ne viską žino, – atsakiau. – Ką gi jis sako, kas jam yra?

– Nieko tikra jis nepasako, – ištarė ji. – Tai aš jau einu vidun... Nebūk toks jau svetimas mums.

– Greit vėl ateisiu, – atsakiau, sukdamas nuo laiptų į laukus.

Bet turiu su gėda prisipažinti, kad daug praėjo laiko, kol vėl nuėjau ten. Keista, kaip žmogus gali užmiršti visas ligas, kai jos yra toli nuo jo. Bent taip buvo su manim.

Kai kitą kartą nuėjau, Tvimą radau tokį pasikeitusį, kad tiesiog sunku buvo patikėti savo akims. Kai įėjau, visi namai kvepėjo kepama duona. Annė išiminėjo duoną iš krosnies, o Tvimas sėdėjo prieš ją dar liesesniu ir geltonesniu veidu, padidėjusiomis akimis. Jeigu, rodos, tik galėtum pakeisti tą jo veidą, tai būtų daug malonesnis paveikslas. Jis mažai tesidomėjo manim, bet vis laikė įspyręs akis į Annę, kuri išiminėjo iš krosnies kepalus.

Ji krumpliais barbeno kiekvieno kepalą apačią, žiūrėdama, ar jau iškepęs, lyg belsdamasi į duris.

– Dar kartą, – tarė jis jai. – Dar kartą.

Norėdama padaryti jam malonumą, Annė iš naujo barbeno į kepalą.

– Motina taip darydavo, seniai jau, – tarė jis man. Jo veidas įgijo keistą išraišką, tokią, kokią esu matęs varžybiniuose susiėjimuose, kai teisėjas nusprendavo ir pasakydavo, kad Tvimo choras laimėjo. Bet ta išraiška greit dinga, ir jis nusuko akis į ugnį ir maža tekalbėjo; vien tik retkarčiais atsakydamas į kurį nors klausimą.

– Kaip motina? – paklausė jis.

– Gana gerai, sveika, dar vis laikosi, – atsakiau. – Tik jos atmintis nyksta.

– Taigi, iš tiesų, – tarė jis. – O gal ir gerai.

Kitą vakarą nuėjau į Llain Wen. Gvin buvo prašiusi mane užteiti, nes ji dabar jau buvo labai susirūpinusi. Senoji ir šikart neatpažino manęs. O kai ji suprato, kas aš toks esu, visai nesidomėjo nei manim, nei mano reikalais.

Tą vakarą spaudė stiprus šaltis, buvo aiški mėnesiena, ir niekas niekur nejudėjo. Kai keliuėjau į Llain Wen, po kojom treškėjo ledas.

– Audra draskosi, ar ne? – tarė senoji pati sau. – Kiek dar laiko iki Kalėdų? – paklausė ji, dar man nespėjus pataisyti jos dėl vėjo.

– Du mėnesiai, – atsakiau.

– Taigi, taigi, – tarė ji, – o atsimenu, lyg kad vakar, kaip su seserim Aels pasidarėm Kūčių dieną saldinių, kai dar abi dirbome Gwastad Faes. Ir ar patikėsi? – paklausė ji, dėdama man ant kelių ranką, – padėjom mes tuos saldinius atšalti ir netrukus girdime baisiausią riksmą. Ir kas gi ten, jei ne višta lėkė per tuos saldinius ir apsidegino. Nudegė nagai vargšui sutvėrimui! – ji pasileido juoktis.

– Liaukis, motin, su tais niekais! – griežtai tarė Gvin, o paskui, jau švelnesniu balsu, man: – Kaip Tvimas?

– Gana blogai, – atsakiau. – Gana blogai, žymiai blogiau, negu anąkart, kai mačiau.

– Taip, – tarė Gvin, – mačiau, kad jam daug blogiau, kai aš buvau ten. Man rodos, kad kažkas baigia susukti jį.

– Jergutėliau tu mano! – tarė senoji. – Seniau atsitikdavo keistų dalykų.

– Motin, apsiramink, – paprašė nekantri Gvin. – Ar negirdėjai, ką Vilis sako apie Tvimo ligą?

– Tvimo? – paklausė senoji. – Taip, o taip. – Tada ji vėl tęsė: – Atsimenu

– Aels ir aš ėjom su savo bernaičiais namo per Gwerdog tiltą iš rudeninės mugės, o kai tik užėjom ant tilto, žiūrim – ateina vaiduoklis. Šokom atgal, beveik iki miesto, ir grįžom namo aplinkiniu keliu. Puiki mergaitė buvo toji Aels. Jei panorėdavo, bet kurį bernaitį galėjo prisivilioti.

Kai žiūrėjau į sėdinčią ją ten, tokią susenusią, mano mintys grįžo į tuos laikus, kada pakeliui į mokyklą užeidavau į Llain Wen kviesti Tvimo. Tada ji buvo apvali raudonskruostė, lyg obuoliukas moteriškė, vikriai judanti apie namus. Tvimas buvo visas jos rūpestis. Jis buvo jauniausias, ir ji vis glėbesčiuodavo jį. Visą žiemą ir didžiąją dalį vasaros versdavo jį nešioti tokį rudą dėklą ant krūtinės ir dar šaliką apie kaklą, ties krūtine sumestą ir už petnešų sukištą. Tik liepos mėnesį jam būdavo leidžiama numesti tuos daiktus, kai jau vaikas beveik leipdavo nuo karščio. Ji tiesiog negalėdavo pakęsti, matydama jį vėjuje. Galvojau dabar apie tą darbščiąją motiną ir šią seną moterį, kuri susidėjusi rankas sėdi prieš ugnį.

Man rodos, ji tebedėvi tais pačiais drabužiais. Neatsimenu, kad būčiau kada matęs ją be tos baltos kepuraitės po šiaudine juoda skrybėle. Ir ta jos kepuraitė ne kaišytinė, kokią nešiojo Betsan Ifan, kai aš dar vaikas buvau, bet klostytinė, o viršuj užmaukšlinta maža juoda skrybėlė, kurios kraštas apjuostas aksominiu kaspiniu, gi viršugalvy – plunksna. Niekad nemačiau jos kitaip dėvint, ir nė karto nemačiau jos be tos skrybėlės namuose. Ji dėvėjo naminį sijoną, flanelinį kikliką ir baltai mėlyną prijuostę; avėjo klumpes blizgančiom sagom. Tie patys drabužiai, sakiau sau, bet kitoks veidas ir kitokios rankos. Tai nebe tos pačios rankos, kurias prieš daug laiko buvau pratęs matyti taip minkančias geldoje tešlą, kad toji nuo jos rankų imdavo banguoti. Jos veido maža ir tematyti pro tuos pasmakrėje sumegztus kepuraitės raiščius, o ir tas, kiek matyti, išvogtas visas, lyg purvas po lietaus. Rankos išgeltusios ir dėmėtos, lyg drėgmės išgraužti sienų popieriai, o akies kamputyje – vandens lašas. Nuolat krato galvą, kartais viršun ir apačion, o kartais į šonus.

– Kyla vėjas, ar ne? – klausė ji.

– Tiesa, – atsakiau. – Man jau laikas eiti.

Kai atidariau duris į ramią naktį, šviečiančią mėnuliu tarpdurin, dar išgirdau ją sakant „Vėjas keičiasi į viesulą“, ir liūdnas pasukau namo.

Po to dar kelis kartus ėjau lankyti Tvimo, ir kaskart jis atrodė vis blogiau. Žiemos mugės metu anksti rytą nuėjau miestan, bet ir tą ankstyvą valandą manęs jau ieškojo vienas Tvimo kaimynų, žinojusių mūsų draugiškus santykius. Iš jo veido galėjau spėti, kad žinia bus bloga. Tvimas labai

serga, sakė jis, jam daug blogiau negu užvakar. Jis abejojo, ar grįžęs dar ras gyvą. Numojau ranka į mugę ir pasileidau į kelionę, norėdamas dar kartą pamatyti jį. Bet per vėlai nuėjau. Prieš valandą jis buvo miręs, ir man teko nunešti tą žinią į Llain Wen. Visą kelią ėjau pėsčias, o kai pasiekiau Llain Wen, laužykloje nukaukė pirmą valandą.

Kai atkėliau vartus, senoji stovėjo tarpduryje ir žiūrėjo, iškišusi galvą šalia staktos. Kol uždariau vartus, pro šalį ėjęs praeivis pasiteiravo, ar teisingai einas į Llanberis. Aišku, ji tai matė, nes pirmiausia paklausė:

– Ko jis norėjo?

– Norėjo sužinoti, ar geru keliu eina.

– Aha.

Ji žiūrėjo į mane.

– Kas tu toks? – paklausė.

– Vilis, – atsakiau. – Vilis, Tvimo draugas.

– Taip? – nebūčiau galėjęs pasakyti, ar ji pažino, ar ne. Atsirėmiau į namų sieną, galvodamas, kaip čia geriausiai pasakyti jai tą naujieną.

– Išėjau prieš sutemstant apsidairyti, – tarė ji.

– Tikrai? – paklausiau, o paskui nerangiai ištariau: – Žinote, turiu tamstai blogą žinią. Vargšas Tvimas mirė.

– Tvimas? – paklausė ji. – Koks Tvimas?

– Tvimas, tamstos sūnus. Jauniausiasis tamstos sūnus.

Ji nesuprasdama žiūrėjo į mane, o paskui tarė:

– Tokio nepažinojau.

WILLIAM SAROYAN

Meksikiečiai

Juan Cabral buvo augalotas meksikietis, kuris dirbo mano dėdei – genėjo vynmedžius. Vyras jis buvo neturtingas, turėjęs šiek tiek nuosavybės: žmoną Consuelą, sūnus Pablą ir Panchą, tris dukteris, luošą pusbrolių Federicą, keturis šunes, katę, gitarą, šautuvą, seną arklių, seną vežimą, galybę puodų ir keptuvių.

Buvau kieme ir kalbėjau su dėde tą rytą, kai keliu atvažiavo Juan prašyti darbo.

– Kas čia dabar? – paklausė mano dėdė.

– Meksikiečiai, – tariau aš.

– O iš kur tu žinai?

– Iš šunų, – atsakiau. – Meksikiečiai yra taurūs paprasti žmonės. Jie niekados nebūna tokie vargšai, kad nepajėgtų išlaikyti gaujos šunų. Tai – su kilmingaisiais susimaišę indėnai.

– O ko jie nori? – paklausė jis.

– Darbo, – tariau aš. – Skauda jiems širdis prisipažinti, bet iš tiesų to jie ir nori.

– Man nereikia jokios pagalbos, – pasakė mano dėdė.

– Jiems nesvarbu, – tariau. – Jie apsigrįš ir keliaus sau iki kito vynuogyno.

Vežimas pamažu pasiekė kiemą, ir Juan Cabral meksikietiška tarė „labas rytas“. *Buenos dias, amigos*. Kapota anglų kalba jis paklausė:

– Ar šitam vynuogyne nebūtų darbo stipriam meksikiečiui?

– Kam tokiam? – tarė mano dėdė.

– Man, – atsakė Juan Cabral. – Juanui Cabralui.

– Juanui Cabralui? Ne, darbo nėra, – pasakė dėdė.

– Koks atlyginimas? – paklausė Juan.

– Ką jis sako? – dėdė kreipėsi į mane. Šiuo įtemptu metu ieškodamas pagalbos, jis užsidedė cigaretę.

– Jis nori žinoti, koks atlyginimas.

– Kas gi sakė ką nors dėl atlyginimo? Aš nesiruošiu nieko samdyti.

– Bet jis nori žinoti, – tariau aš. – Jis žino, kad nesiruoši nieko samdyti. Mano dėdė nustebo.

– Na, – pasakė jis, – japonams aš moku po trisdešimt centų už valandą. Dauguma ūkininkų moka po dvidešimt ir po dvidešimt penkis.

– Atlyginimas yra trisdešimt centų už valandą, – tariau Juanui.

– Tiek tai mažai, – tarė meksikietis. – Šią žiemą daug burnų teks išmaitinti.

– Ką jis sako? – paklausė dėdė.

Dėdė jau buvo gana smarkiai susijaudinęs ir nieko nebesuprato, ką sako Juan, kol aš nepakartodavau.

– Jis sako, kad trisdešimt centų per valandą neužteks pasodinti visoms toms burnoms, kurias jam teks šią žiemą maitinti, – paaiškinau.

– Ką jis turės maitinti? – pasitiksino mano dėdė.

– Visus tuos žmones, kurie dabar vežime yra, – tariau.

– O kur jie gyvens? – paklausė dėdė.

– Aš nežinau, – atsakiau. – Man rodos, vis jau ras vietos apsigyventi.

Juan Cabral nekalbėjo. Vienas jo šunų priėjo prie mano dėdės ir aplaižė jam ranką. Dėdė pašoko ir išgąstingai apsidairė:

– Kas čia dabar?

– Vienas meksikiečio šunų.

– Na tai nuvaryk jį nuo manęs, – paliepė dėdė.

Liečiau šuniui sugrįžti vežiman, ir jis nuėjo.

Mano dėdė žiūrėjo, kaip jis nueina. Jis ne tik žiūrėjo, kaip šuo nueina, bet tiesiog tyrė tą ėjimą.

– Paprastas šuo, – pagaliau tarė. – Tokių šimtai gatvėse.

– Teisybė, – patvirtinau.

– Grašio nevertas šuo, – pasakė dėdė.

– Be dviejų dolerių tokio šuns nenupirksi.

– Už tokį šunį trijų dolerių tai jau nemokėčiau, – tarė mano dėdė. – Kam jis tikės? Ar jis galėtų pagauti laukinį triušį ar ką nors panašaus?

– Ne, – atsakiau.

– Ar jis galėtų nubaidyti plėšikus?

– Ne. Jis prieitų ir aplaižytų plėšikams rankas.

– Na tai kam jis tikės? – vėl paklausė dėdė.

– Visiškai niekam netikės, – atsakiau.

– Tai kam jiems reikia šitokios galybės šunų?

– Jie yra meksikiečiai. Paprasti meksikiečiai.

- Aš girdėjau, kad meksikiečiai smarkiai vagia, – tarė dėdė.
- Jie ima viską, kas tik neturi žemė šaknų, – pritariau.
- Man reikia trylika burnų papenėti, neskaitant savęs paties, – tarė Juan.
- Trisdešimt centų už valandą per maža.
- Trylika burnų? – perklausė dėdė.
- Jis įskaito ir gyvulius, – paaiškinau.
- Nemanau, kad jis žinotų, kaip reikia vynmedžius genėti, – tarė mano dėdė.
- Ar tu nusimanai, kaip reikia vynmedžius genėti? – paklausiau Juano.
- Ne, senior, – atsakė jis. – Aš esu kareivis.
- Ką jis sako? – tarė dėdė.
- Jis sako, kad yra kareivis.
- Karas jau baigėsi, – pasakė dėdė.
- Meksikietis paėmė šautuvą ir pridėjo jį prie peties, norėdamas parodyti, kad jis kareivis. Dėdė užlindo už manęs:
- Pasakyk jam, kad padėtų ginklą. Nenoriu, kad meksikietis netyčia nušautų mane. Aš tikiu juo. Aš tikiu, kad jis kareivis. Tegu tik jis padeda tą prakeiktą ginklą. Jis dar nušaus mane, berodydamas, jog yra kareivis.
- Nenušaus.
- Pagalbininkų man nereikia, – tarė mano dėdė Juanui Cabralui.
- Trisdešimt centų už valandą per maža trylikai burnų papenėti, neskaitant dar manęs paties, – dabar tarė meksikietis. Jis padėjo ginklą, ir mano dėdė tik tada pamatė penkis veidus jaunų meksikiečių, žiūrinių tiesiai į jį. Jis beveik prarado pusiausvyrą:
- Kas tie žmonės?
- Vaikai, – atsakiau. – Du berniukai ir trys mergaitės.
- Ko jie nori?
- Pupų, miltų ir druskos. Jiems nedaug tereikia.
- Pasakyk jiems, kad išsinešdintų, – tarė dėdė. – Jis nemoka vynmedžių genėti.
- Bet kas gali išmokti vynmedžius genėti, – pasakiau.
- Jis sugadins mano vynuogyną.
- Ir išvogs viską, kas neturi šaknų žemėje, – pridėjau.
- Aš ir moku dešimčia centų už valandą daugiau, negu dauguma ūkininkų, – tarė mano dėdė.
- Jis sako, kad per maža.
- Na, – tarė dėdė, – tai paklausk jį, kiek jam būtų gana.

- Senior Cabral, – tariau meksikiečiui, – ar tu dirbtum už trisdešimt penkis centus už valandą? Mano dėdei nereikia padėjėjų, bet tu patinki jam.
- Ar būtų kur apsigyventi mano šeimai ir gyvuliams? – paklausė meksikietis.
- Taip, – tariau aš. – Nekokia troba, bet gana patogi.
- Ar daug tektų dirbti? – vėl paklausė meksikietis.
- Gana nedaug, – atsakiau.
- Ar darbas malonus?
- Malonus ir sveikas, – atsakiau meksikiečiui.
- Juan Cabral nuo vežimo pasuko į mano dėdę. Dėdė buvo pakankamai išsigandęs. Paskui meksikietį ėjo šunes, o vaikai jau apstojo mano dėdę.
- Senior, – pasakė meksikietis, – aš dirbsiu tavo vynuogyne.
- Man labai malonu, – atsakė dėdė. Jis buvo visiškai sumišęs. Daugiausia dėl šunų, bet taip pat ir dėl tų penkių meksikiečio vaikų ir didingos paties meksikiečio laikysenos. Tikrai ne dėl ginklo. Mano dėdė jokiai pasaulio jėgai nesileistų įbauginamas.
- Trečią valandą popiet meksikiečiai jau buvo įsikūrę mažojoje troboje, ir Juaną Cabralą, lydimą Pablo ir Pancho, ir to raišojo pusbrolio Federico, aš nuvedžiau į vynuogyną pamokyti vynmedžių genėti. Paaiškinau jam prasmę kiekvieno čekštelėjimo žirkėmis. Palaikyti vynmedžio išvaizdą. Palaikyti atsparumą. Leisti naujoms šakoms augti į viršų – į saulę. Ir taip toliau. Praėjau pagal vynmedžių eilę iki kito vynuogyno. Atidaviau jam genimąsias žirkles ir paklausiau, ar jis nebūtų toks malonus pabandyti pagenėti. Jis buvo mandagus ir sakė, kad jam bus malonu. Dirbo jis pagalvodamas ir lėtai, vis paaiškindamas savo vaikams ir tam raišajam pusbroliui, aiškindamas vis taip, kaip aš buvau sakęs, – vis prasmę kiekvieno čekštelėjimo žirkėmis. Tam raišajam jo pusbroliui, šešiasdešimt ar apie tiek metų vyrui, visa tai darė stiprų įspūdį.
- Prasitariau dar jam, kad genėtų vynuogyną iki sutemos, o pats pasukau pas savo dėdę, kuris užsisvajojęs sėdėjo šalia Fordo rato.
- Kaip atrodė? – paklausė.
- Puikiai, – tariau.
- Mes važiuojome atgal į miestą šešiasdešimt šešių mylių per valandą greičiu, tartum mano dėdė būtų norėjęs kuo greičiau pasprukti nuo kažko gąsdinančio, ir visu keliu jis tylėjo. Kai jau sukome į Ventūra Avenue, netoli Jomarko aikštės, tarė:
- Tie keturi šunes, visus kartu sudėjus, neverti nė grašio.

– Kokie ten šunes! – pritariau. – Tik meksikiečiams jie šunes.
 – Aš jau galvojau, kad tas šuo įkās man, – tarė dėdė.
 – Ne, – pasakiau. – Jis nė negalvojo kąsti. Nekas, jei net įspirsi jam. Jo širdis pilna meilės. Jie yra tokie pat, kaip ir meksikiečiai. O ką jie pavagia, tai patys niekai.
 – Tie vaikai atrodo gana sveiki, – tarė mano dėdė.
 – Jie jau nebegali būti sveikesni.
 – O ką jie valgo?
 – Pupas ir meksikietišką duoną. Tokį ėdalą, koks tamstai tikrai netiktų.
 – Ar tu manai, kad jis kada nors išmoks vynmedžius genėti? – paklausė dėdė.
 – Žinoma, – tariau aš.
 – Nemanau, kad jis galėtų išvažiuoti su traktorium, kaip tau atrodo? – vėl klausė mano dėdė.
 – Ne. Jam būtų per sunku.
 – Praeitais metais iš to vynuogyno turėjau nuostolių, – sakė dėdė.
 – Žinau. Tamsta ir užpernai turėjai iš jo nuostolių.
 – Tas vynuogynas kasmet man duoda nuostolius. Nuo pat pradžios, kai tik pirkau jį. Kas čia nori tų vynuogių? Kas čia nori tų džiovintų vynuogių?
 – Šiais metais gali dar ir kitaip būti, – tariau.
 – Tu taip galvoji?
 – Man rodos, kad tas meksikietis iškės pokštą, – pasakiau.
 – Keista, aš irgi taip galvoju, – prisipažino dėdė. – Jei jis per žiemą išmaitins tą tryliką burnų, neskaitant savosios, tai neturės būti blogi metai.
 – Tamsta negali juk turėti daugiau nuostolių, negu praeitais metais.
 – Japonai gerai, – tarė dėdė, – tik jie kitaip žiūri į reikalą, negu meksikiečiai.
 – Japonai nė nepagalvotų laikyti keturis paprastus šunes.
 – Jie išvytų šunes, – pasakė mano dėdė.
 – Šunes jie akmenimis apsvaidytų, – tariau aš.
 – Man rodos, kad šiemet turėsiu gerus metus, – tarė mano dėdė.
 Daugiau mes jau nieko nebekalbėjome visu keliu iki miesto.

Iš anglų kalbos vertė Kazimieras BARĖNAS

EDITA PUSKUNIGYTĖ

Gimiau Šakiuose 1988 metais. Mokiausi „Žiburio“ gimnazijoje. Šiaulių universitete baigiau literatūrologijos magistrantūrą. Tačiau stengiuosi save atrasti ir kitose sferose. Viena iš jų – rašymas. Berods, A. Rimbaud yra pasakęs: „*A l'aurore, armes d'une ardente patience, nous entrerons aux splendides Villes*“ (Auštant, apsišarvavę degančia kantrybe, mes įžengsime į nuostabius Miestus). Ši Miesto metafora gali būti daugiaprasmė – mūsų visų laukiamas Rojaus miestas, o gal Miestas, kuriame visi taip ieškome ramybės, teisingumo, šviesos, o gal net ir poezijos... Tai štai prieš jūsų akis – mano miestas.

*
 kažkur
 keistų debesų pasauly
 kur sninga lėtai ir rimuotai
 žmonės vaikšto pro mus
 o jų veidai
 lyg būtų niekur
 susikryžiavusių veidrodžių
 delnuose o gal
 apšlapintoj laikraščio skiautėj
 ir kai man kažkas subumba
 tai ne sniegas o pelenai
 ir mūsų šalis ne Lietuva
 o fantastiškas sapnas
 kuriame kariasi vardan meno
 ir sprogdinasi dėl meilės
 vau atsakau juk tai nuostabu
 lyg ugnikalnius žadintų
 apmirusioj sieloj

Širpėjios dienos

Pradžioje buvo žirklys
 Iš žirklių atsirado žmogus
 Ant jo augo plaukai
 Ir mintys

Ant jo augo meilė
 Didelė didelė
 Širdis išaugo kūną
 Namus ir darželį

Plaukus degino saulė
 Aistra abejonės
 Glostė lietus ir vėjas
 Meilužio rankos

Aušo dienos
 Geso vakarai
 Sėlindavo naktys
 Ir vis į mintis

Kirto vyšniai
 Pjovė paršą
 Migdė stebuklą lopšy
 Ir vis į mintis

Leido šaknis
 Tekėjo antrą kartą
 Sulaukė smūgių
 Kritokėlė kritokėlės

O mintys vis augo ir plėtės
 Į lauką į medį
 Skersvėję durų
 Išmoko siūt ir tikėt

Palaužė ašaras ir vertė
 Balta skaisčia ugnim
 Akys tyros
 Kalbėjo tyliai taupiai
 Ir vis apie gyvenimą

Praėjo dvi žiemos
 Pavasaris ir ruduo
 Trečios nesulaukė

Per vėlai
 Apkirpt atėjau

*
 tarp vynuogių
 arbatos likučių
 nuolanki ramybė
 tarp medinių kryželių
 suskindusios žemės
 nuplaktas ilgesys
 pirštai pirštai pirštai
 išnykusi naktis
 sudžiūvusi boružė
 sapnų neregį jau seniai
 grįžimas dulkėmis
 prisiminimais suvertais
 ant begalybės siūlo
 asmeniškumo žymės
 įrėžei mediniame stale nuotrauką
 bet jos nėra
 vien akimirkos džiūsta
 – žydi pelargonijos
 įstringa liūdesys voratinkly
 nes

 mylinčių ir duobkasių profesija ta pati

*
 šiąnakt griaudėjo traukiniai
 o gal tik išprotėjo
 cypė per liūdną miego valandą
 šaltis čaižė bėgių dantiraštį
 o gal tai tik mano draugė
 panelė Šizofrenjė
 kaip tikras šedevro raktikaulis įstrigęs

nakties monotonijoj
 ji ne prancūzė
 tik kartais kaip apvemtą tiltą
 ar būsena kai alkoholio kiekis kraujyje
 tolygus liūdesio
 tikriausiai lietuvi
 nes barškino plika ranka į langą
 ir išmalusi stiklus čiupo
 mano sapną už gerklės
 tada pabiro mažos žiogų kaukolės
 kaip raidžių siluetai
 šviečiantys iš arklio įkandimo
 nemiegu draugužė
 daužyk kiek nori mašinistų lietais
 mėtų į šalis lagaminus
 knygas ir likerį išgerk
 suėsk kaip paskutinę angelo duoną
 nes nesinori šiek tiek daugiau nei reikia
 visad norisi gerai
 todėl sakykim susitaikėm
 ir užmiršom amžiams
 kompoto prisigėrusį pasaulį

 raštus išminčių ir kvailių

*
 medinis kryžius
 molio angelas
 ir vario gralis

saulės duota tiek

*nešuos šešėlio
valią*

*33 paukščius
įstrigusius plaukuos
kapo duobę pilną vienumos
ir belyčio džiaugsmo
krislą
pradėk iš naujo
ašakas skaičiuot
kol svetimas stebuklo laukia
įtikėdamas
liepsnojančiu krūmu
raudona
tyla kaip nimbas
malda tai šventa
o man belieka kvailio
plentas
tik už 33 keliauju
nustembi
grįžau atgal į tavo iščias motin
aš ir vėl degu sakau tau
bet mano balsas tik
atšipus šukė gralio*

VYTAUTAS MARTINKUS

LITERATŪROS ALMANACHO „VARPAI” EPITEKSTAS: AUTORIŲ LAIŠKAI

Straipsnyje svarstomas epistolikos paratekstualumas. Tyrimo objektas – literatūros almanacho „Varpai“ 29-asis numeris (2013), kuriame paskelbta daugiau nei šimto rašytojų laiškai. Leidinio redaktoriui jie rašyti 1988–2013 metais. Lietuvoje gyvenančių ir išeivių rašytojų laiškai aptariami kaip visų išleistų almanacho numerių parateksto dalis – *epitekstas*, kuris praplečia „Varpuose“ publikuotų peritekstų ir tekstų reikšmes, veikia skaitytojų įvertinimus.

Esminiai žodžiai: *epitekstas, laiškas, literatūros almanachas, paratekstas, peritekstas, tekstas.*

Straipsnio tikslas – atgaivinti kritikos dėmesį lietuvių literatūros periodinių leidinių kultūriniais kontekstams, priminti ankstyvesnei tautinės literatūros raidai gana svarbius epistolinius sandus tokių leidinių redakcijų pašte. Apie tokį paštą šiandien viešai mažai tekalbame ir nedaug težinome.

Analizės objektu pasirinktas literatūros almanachas „Varpai“. Tai – išskirtinio likimo periodinis leidinys, pradėtas leisti 1943 m., atnaujintas 1989 m., aiškiai pabrėžiantis savo misiją – ir regioninę kultūrinę, ir tautinę literatūrinę.

Periodiniai literatūriniai leidiniai kur kas rečiau nei prieš 20–30 metų apžvelgia savo *skaitytojų* laiškus. Vieši atsakymai autoriams į jų laiškus ar komentarai dėl redakcijai atsiųstos jų kūrybos spaudoje beveik išnyko. Iš (asmeninių) pokalbių su leidėjais aiškėja, kad mažėja redaktorių, kurie rašo individualius laiškus autoriams ir analizuoja jų kūrinius. Tikėtina, kad dauguma redaktorių su autoriais pasikalba tik telefonu, arba pasiunčia

vieni kitiems SMS, bendrauja internete – popierinius laiškus vis dažniau keičia elektroninė epistolika.

Taigi komunikacijai laišakai tebėra svarbūs, tačiau keičiasi laiško, rašomo literatūriniam žurnalams, turinys ir forma, kitoks jų vaidmuo skelbiant autorių kūrinius, rengiant spaudai pačius leidinius. Laiškai retesni, jie trumpėja, o turinys – tik iš dalies susijęs su leidiniuose skelbiama medžiaga. Laiškų, rašomų redakcijoms, paskirtis – dažniausiai dalykinė informacinė (teksto redagavimo, jo iliustravimo, maketavimo klausimai) arba tik komunikacinė (ryšių su leidinių redakcijomis užmezgimas ar tvirtinimas). Mažai svarstomas laiško poveikis leidiniams, kuriems jie rašomi, nors jis galimas ir kai kada – didelis.

Kūrinių autorių laišakai, įprastai juos vertinant, nėra literatūra, o tekstai¹ *šiapus* ir *anapus* literatūros. Tradiciškai juos galime vadinti publikacijų „Varpuose“ *subtekstais* arba *kontekstais*. Šiame straipsnyje vartojamas Gérard'o Genette'o terminas *paratekstas*, kurį jis aptarė veikale „Slenksčiai“ (*Seuils*, 1987)². Priešdėlis „para“ yra daugiareikšmis, žodžiai, sudaryti su juo, įvairiai interpretuojami. Pavyzdžiui, Genette'o termino *paratekstas* turinys lingvistinė reikšmė yra žymiai siauresnis nei šio straipsnio autoriaus siūlyta vartoti sąvoka *paraliteratūra* (Martinkus, 2003, 8–9), tačiau, taikant *parakalbos* principą, atvirkščiai – jis yra daug platesnis, nes skaitytoją perkelia ir į *nežodinę* žodinio teksto sritį³. Paratekstas (materialia savo forma) atsiranda greta / kartu su tekstu, arba vėliau nei tekstas. Dėl to svarbūs yra parateksto elementų publikavimo vieta (knygoje, arba kitur), laikas (distancija nuo veikalo parašymo, publikavimo etc.).

Paratekstais Genette'as pavadino knygos pagrindinį tekstą gaubiančius tekstus. Pagrindiniai jų – *autoriaus vardas*, *pavadinimas*, *įvadas* ir *ilustracijos* (Genette, 1997, 1). Šis sąrašas gali būti praplėstas: veikalo žanras, leidėjas, dedikacijos, epigrafai, išnašos, komentarai, sukūrimo vieta, data, tekstai ant viršelio ir t. t. Ne tik peritekstais siunčiamos, bet ir paties skaitytojo įgytos

žinios apie autorių, jo biografija, socialiniai kultūriniai gyvenimo ir kūrybos kontekstai taip pat gali būti interpretuojami kaip paratekstai (Genette, 1997, 6–11). Paratekstas, anot Genette'o, yra tai, kas „tekstui leidžia tapti knyga ir būti pateikta skaitytojui, bendresne prasme, publikai“ (Genette, 1997, 1).

Šiame straipsnyje paratekstu vadinamų tekstų sąrašas yra praplečiamas *leidinio apie leidinį* tekstu. Paratekstas čia bus taip pat suprantamas kaip santykinai apibrėžta heterogeniška įvairių skaitymo praktikų ir diskursų erdvė tarp (knygos) vidaus ir išorės, tačiau bus kalbama ne apie vieną knygą, o jų seriją (literatūros almanachus) ir toms knygoms reklamuoti bei perskaityti skirtą knygą (atskirą almanacho numerį). Manome, kad tai iš esmės atitinka Genette'o termino *paratekstas* – „slenksčio“ (kurį skaitytojas turi peržengti) arba „įžangos“ (įvedančios į veiklą) – vartojimo turinį. Ir šiuo atveju susiduriame su neapibrėžta *slenksčio* teritorija (*zone*), kur „jungiasi dviejų kodų elementai: socialinio, nes ji [slenksčio teritorija] susijusi su reklama, ir teksto kūrimo arba jo reguliavimo“ (Genette, 1997, 2).

Taigi paratekstas – ne tik tekstas, bet ir tos ribinės paratekstualumo elementų įžvalgos ir konvencijos (tiek knygos viduje, tiek jos išorėje), kurios suformuoja dalį ryšių tarp *knygos*, *autoriaus*, *leidėjo* ir *skaitytojo* („publikos“). Tai nurodo parateksto aktyvumą.

Genette'as *paratekstą* dalija į *peritekstą* ir *epitekstą*.⁴ Peritekstas jungia „aplink“ tekstą pačioje knygoje išsidėsčiusius parateksto elementus (skyrių pavadinimus, išnašas ir pan.). Epitekstas apjungia nuo knygos nutolusius paratekstualumo atvejus (interviu, straipsnius, laiškus ir pan.). Riba tarp jų yra santykinė: kas vienu atveju yra viena, kitu atveju yra kita (peritekstas gali virsti epitekstu ir atvirkščiai).

Taip ir atsitinka, kai svarstome „Varpus“ kaip periodinio leidinio atskiras knygas (numerius) ir paratekstinei analizei pasirinktą objektą – epistolinį almanacho numerį. „Varpų“ leidinio (leidėjo) *peritekstas* – tai numerio antraštė, autorių vardai, jų vieta, viršelis, dizainas, redkolegija, rėmėjai, anotacija, data, vieta etc., o *epitekstas* – almanachą skaitytojams pristatantys vieši pokalbiai, interviu žiniasklaidoje, recenzijos, pagaliau – leidinio įvaizdis kultūrineje literatūrinėje spaudoje, jo prekybinis ženklas, reklama (almanachas įdeda pramonės įmonių logotipų) žiniasklaidoje ir pan. Epistolinis 29-asis „Varpų“ numeris yra leidinys, tad turi savąjį

⁴ „Kitaip tariant, tiems, kurie mėgsta formules, *paratekstas*=*peritekstas*+*epitekstas*“ (Genette, 1997, 5).

¹ Straipsnyje teksta vadinami iš esmės tik žodiniai tekstai, bet pasirinkta (epiteksto) tema aprėpia ir nežodinius tekstus.

² Genette, G. (1987). *Seuils*. Paris: Edition du Seuil; cituojamas jo vertimas į anglų kalbą: Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*, Translated by Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press.

³ Genette'as pabrėžia priešdėlio „para“ reikšmės sudėtingumą, cituoja J. Hillisą Millerį, anot kurio, „para yra dvigubai prieštaringas priešdėlis, tuo pačiu žymintis artimumą ir nuotolį, panašumą ir skirtumą, vidujiškumą ir išoriškumą“ (Genette, 1997, 1).

peritekstą, tačiau tuo pačiu metu jis yra almanacho serijos epitekstu.

Toliau ir aptarsime šio numerio paratekstinę erdvę.

Almanachas, įsteigtas 1943 m. Šiauliuose, sovietmečiu nebuvo leidžiamas. 1989 m. atnaujinta leidyba prasidėjo medžiagos (kūrinių) jo trečiajam numeriui paieška. Atgimimas ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas paskatino vėl leisti kai kuriuos tarpukario periodinius kultūros leidinius. Pavyzdžiui, 1990–1991 metais išėjo šeši „Keturių vėjų“ numeriai, 1994 m. buvo atkurta „Naujoji Romuva“, kuri leidžiama ir šiandien. Ne visi panašūs sumanymai buvo įgyvendinti. Atkurti periodinį leidinį nėra lengviau nei steigti naują. „Varpų“ redakcijai (iš tikrųjų – vienam sudarytojui, kuris buvo ir redaktorius) pavyko suburti gyvuosius pirmųjų almanacho numerių bendradarbius ir kitus, jaunesnius, rašytojus.

Redaktoriui renkant „Varpų“ numeriams medžiagą per 25-ius metus redakcijos archyve susikaupė ne tik atsiųstų kūrinių rankraščių, bet ir kitokios korespondencijos. Didesnę jos dalį sudaro autorių laišakai redaktoriui / leidėjui Peleckiui-Kaktavičiui. Jie parašyti atsakant į redaktoriaus klausimus, prašymus atsiųsti kūrybos, raginimus rašyti almanachui ir pan. Kultūriniame kontekste, savaime suprantama, reikšmingas visas redakcijos archyvas. Jame rastume leidybai būtinų lėšų paieškų pėdsakus – susirašinėjimą su mecenatais, paraiškas spaudos ir kultūros rėmimo fondams. Šie dokumentai, kaip ir paties redaktoriaus rašomi projektai almanachui finansuoti, galėtų būti įdomūs literatūrinės spaudos, ypač jos istorijos, tyrinėtojams. Literatūros kūrinių skaitytojams ir kritikai, be abejonės, reikšmingesni yra autorių rašyti laišakai.

Taigi autorių laišakai – tik dalis platesnio „Varpų“ redakcijos kuriamų (rašomų, leidžiamų, organizuojamų) visų paratekstinių tekstų. Turimi omenyje leidinio viešieji ryšiai – naujų numerių anonsas, jų pristatymai susitikimuose su skaitytojais, reklama medijose, recenzijos, autoriams skiriamos redkolegijos premijos.

Straipsnyje svarstomi tik almanacho autorių arba jų artimųjų laišakai ir keliamas klausimas, kokią poveikį šie laišakai (kaip epistolinio almanacho numerio tekstai) daro skaitytojams vertinant almanachą (kaip vieną iš literatūrinių periodinių leidinių) ir jame skelbiamus kūrinius – grožinius veikalus, jų kritiką, literatūrologinius ir kultūrologinius straipsnius, tai yra, jau kaip epitekstai visų išleistų numerių atžvilgiu.

Toks santykis atsiranda ne savaime, o dėl tam tikros (aktyvios) almanacho leidėjo pozicijos.

„Varpai“ yra leidinys, kuris turi ne tik savo išskirtinę ir aiškią („literatūrinę kultūrinę“) misiją, bet ir konkretaus šiandienio „literatūrinio lauko“ (vartojant Pierre'o Bourdieu terminą) strategiją: redakcija kasmet įvertina almanacho leidybinę situaciją (gaunamą paramą leidybai, vietą bendrame literatūros leidinių tinkle), tikslina ir keičia savo ryšių su autoriais ir skaitytojais formas, numato su almanachu susijusius kitus leidinius („Varpų“ leidžiamų knygų serijos tomus) ir jų eiliškumą. Paprastai kiekvienam numeriui ieškoma trijų kategorijų autorių – egzodo (prisimenami pirmųjų almanacho numerių autoriai, 1944 m. beveik visi pasitraukę į Vakarus), šiauliškių (kilusių iš Šiaulių ar šiandien juose šaknis įleidusių) ir visų kitų (gyvenančių Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, taigi visoje Lietuvoje). Prisimenami užsienio rašytojai – spausdinama jų kūrybos vertimų. Gana platus, netgi liberalus, redakcijos požiūris į publikuojamų kūrinių poetiką, estetinius stilistinius ieškojimus. Toleruojami labai įvairūs: nuo tradicinių – realistinių ir neoromantinių – iki modernistinių ar postmodernistinių.

Šiame straipsnyje aptariamam almanacho paratekstų klausimui visą medžiagą sukaupė ir kaip atskirą leidinį pristatė „Varpų“ redaktorius ir leidėjas Leonas Peleckis-Kaktavičius. Pirmą almanacho epitekstų kaupimo ir viešinimo žingsnį jis žengė prieš trejus metus. 2011 m. buvo išleista knyga „Varpai“: istorija, autoriai, akcentai⁵. Jos pavadinimas paaiškina turinio bendrus ypatumus. Knygoje vyrauja dokumentiniai tekstai apie „Varpų“ leidybą – jos pradžią 1943–1944 metais ir po 1989-ųjų, kai almanachas buvo vėl pradėtas leisti. Šiai žurnalo istorijos apžvalgai panaudota ir *epistolika* – žymesnių almanacho autorių (Jono Avyžiaus, Kazio Bradūno, Bernardo Brazdžionio, Algirdo Greimo, Kazio Jankausko ir kt.) laišakai arba jų fragmentai.

2013 m. išleistas paratekstinis epistolinis (29-asis) almanacho numeris⁶. Jis sudarytas beveik tik iš almanacho autorių laiškų. Aiškindamas numerio idėją, vyriausiasis redaktorius rašo:

Per ketvirtį amžiaus susikaupusiame redakcijos archyve ieškodamas vieno svarbaus paliudijimo, netikėtai „užkliuvau“ už įrašo, kuriame Bernardas Brazdžionis

⁵ „Varpai“: istorija, autoriai, akcentai: prisiminimai, straipsniai, studijos, laišakai / Sudarytojas Leonas Peleckis-Kaktavičius. Šiauliai: Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija, 2011. – 318 p.

⁶ Varpai: Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius. 2013, nr. 29. – 300 p. Cituojant šį šaltinį toliau bus nurodoma (Varpai–29).

apgailėstavo, kad jam, palikus žurnalo „Lietuvių dienos“ redakciją, niekas nebekreipė dėmesio į tai, kas lieka parengus publikaciją, t. y. į kolegų laiškus. Jiems buvo skiriama tik šalia stovinti šiukšlių dėžė. Kad nedera taip elgtis, geriausias pavyzdys paties poeto išsaugotas panašaus pobūdžio archyvas, prie kurio, nėra abejonės, ne kartą sugrįš literatūros tyrinėtojai ir istorikai (Varpai – 29, 6).

Taigi leidinys paties leidėjo suvoktas ir aiškinamas kaip pragmatinis „Varpų“ priedas ir almanachui svarbių jo *epitekstinių paratekstų* rinkinys. Numeryje paskelbta beveik 500 laiškų. Juos almanacho „Varpai“ redakcijai (redaktoriui/leidėjui) 1988–2012 metais parašė beveik 200 almanacho autorių/skaitytojų. Leidėjo jie suskirstyti į dvi grupes – gyvenančius išeivijoje ir Lietuvoje. Laiškai įvairūs savo turiniu ir forma. Esama labai trumpų (vos iš kelių sakinių) ir gana ilgų, nesutelpančių net į porą leidinio puslapių. Vieni autoriai parašė vos vieną laišką, o kiti – po keliasdešimt. Vieni – „popieriniai“, atėję paštu, kiti – gauti iš užatlantės *per malonę* (iš atvažiuojančių blokados metais į Lietuvą išeivijos rašytojų ir jų giminaičių), tretieji – „elektroniniai“. Be to, tai privati (asmeninių) laiškų erdvė. Vargu, ar bent vienas autorius, rašydamas laiškus, numanė, kad jie bus viešai paskelbti.

Visiems „Varpuose“ publikuotiems laiškam bendra tai, kad ir laiškai, ir jų autoriai vienaip ar kitaip papildo (patikslina) ir komentuoja (interpretuoja) almanacho publikacijas. Paprastai jais atsiliepiama į redaktoriaus raginimą prisiminti, rašyti „Varpams“. Prašoma publikuoti, keliamos sąlygos dėl redagavimo, maketavimo etc. Reaguojama į paskelbtą kūrinių. Dėkojama, džiaugiamasi redakcijos pataisomis arba, atvirkščiai, rūstaujama, ambicingai ginčijamasi, netgi pikta baramasi. Redakcijai, nusiteikusiai burti ir vienyti bendradarbius, būta nelengvų išbandymų, nes almanache susitikdavo individualybės, skirtingos pažiūros (nebūtinai politinės – tokių laiškuose nėra daug), literatūriniai skoniai. Esama laiškų, kuriems, iš pirmo žvilgsnio, tinkamesnė vieta – krepšys popieriams, šiukšlių dėžė. Jie išduoda kampuotus charakterius, talentu neparemtas ambicijas. Minėtina dar viena laiškų ypatybė – trečdalis jų autorių (iš išeivijos – didesnė jų pusė) jau niekad ir niekam neparašys laiško. Peleckis-Kaktavičius susirašinėjo su vyresniaisiais ir vyriausiais rašytojais, todėl aptariamame almanacho tome daug paskutiniųjų laiškų (Albino Bernoto, Kazio Jankausko, Kosto Ostrausko ir kt.).

Įprasta „Varpų“ leidinio parateksto struktūra: peritekstas – tai numerio antraštė, viršelis, dizainas, redkolegija, rėmėjai, anotacija, autorių vardai, kūrinių antraštės, almanacho rubrikos etc., o epitekstas – almanachą

skaitytojams pristatantys vieši pokalbiai, interviu žiniasklaidoje, recenzijos, pagaliau – leidinio įvaizdis kultūrineje literatūrinėje spaudoje, jo prekybinis ženklas, reklama (almanachas įdeda pramonės įmonių logotipų) žiniasklaidoje ir pan. Visuose „Varpų“ numeriuose galima rasti informacijos ir nuotraukų apie praėjusių metų almanacho numerio sutiktuves Rašytojų klube, laureatus ir t. t.

Dvidešimt devintasis „Varpų“ numeris yra ir panašus į visus, ir nepanašus, kitoks. Jau minėta, kad jį galima interpretuoti kaip visų, anksčiau išleistų, almanacho numerių epitekstą. Epistolinis numeris turi įprastus almanacho numerio peritekstus (antraštę, paantraštę, numerį, laiškų skyrius ir t. t.), tačiau tuo pačiu metu šie peritekstai pristato ne tik save, bet ir kitus numerius. Turinyje – tik laiškų autorių vardai ir pavardės, suskirstytos į „Lietuvoje gyvenančių autorių laiškus“ ir „Išeivijos kūrėjų laiškus“. Šis sąrašas skaitytojui siūnčia pirmą žinią apie almanacho bendradarbių dvi „komandas“ ir didelį personalijų skaičių. Išskirtinė yra vyriausiojo redaktoriaus pratarmė. Joje aptariama skelbiamų laiškų peritekstinė reikšmė, nes visas numeris (kaip minėta) patenka į almanacho epiteksto lauką. Šiuo numeriu iš vidinio knygos periteksto lauko pereinama į epitekstui būdingą *viesąją* teksto erdvę. Joje – požiūriai, vertinimai, leidinio vietos ir vaidmens literatūros lauke klausimai, kurie nėra pagrindiniai almanacho misijos dalykai. (Literatūros almanacho misija – plačiąja prasme – kūrinių ir kitų juos lydinčių kritikos bei istorinių kultūrologinių tekstų publikavimas.)

Taigi šiuo savitos – epiteksinės – paskirties „Varpų“ numeriu, matyt, vargu ar turėtų domėtis ir, tikriausiai, nesusidomės visi almanachą mėgstantys skaitytojai, tačiau kiekvienas, perskaitęs jį, susidarys kiek kitokį ankstyvesnių dvidešimt aštuonių numerių vaizdą. Kitaip atrodys pirmieji atnaujinti (3-ias ir 4-as) numeriai, naujų reikšmių rasis atsivertus naujausius numerius. Laiškuose perskaityti almanacho, jo numeriuose publikuojamų kūrinių ir jų autorių gyvenimo / kūrybos įvertinimai suteikia naujų reikšmių, vertinimo atspalvių. Taigi autorių laiškų epitekstas veikia: keičia almanacho statuso įvaizdį – didina/mažina prestižą, kurį įvaizdžio pagrindu vertina skaitytojas.

Anot Gennete'o, galima *praktiškai* įžvelgti, kokie konkretūs epiteksto elementai veikia peritekstą. Ir – atvirkščiai. Toks žvilgsnis gali padėti

skaitytojui praplėsti ir viso parateksto, ir (turinio) tekstais vadinamų publikacijų ankstyvesniuose almanacho numeriuose reikšmes.

Pirmiausiai – apie *peritekstu* vadinamus almanacho elementus, kurie yra komentuojami (vertinami) epistoliniame 29–ajame almanacho numeryje. Jų dauguma yra laiškų autorių, ypač menančių pirmuosius leidinio numerius, dėmesio akiratyje. Bene dažniausiai tarp laiškų autorių yra varžomasi perkuriant ir kitaip gausinant perkeltines almanacho *antraštės* „Varpai“ reikšmes. Sukurtas išpūdingas antraštės metaforikos laukas. Literatūra jame perkeliama į muzikos ir kito meno, bažnyčios ar kitus metafizinius žmogaus gyvenimo kontekstus. Redakcinės kolegijos narių sąrašas nėra ilginamas, beveik pastovus. Skrupulingai nurodomi *rėmėjai*. (Jų vardai ne itin kinta.) Priešlapyje rasime almanacho *metriką*, ji visuomet primena, kad almanacho leidyba atnaujinta 1989 m., o jis pradėtas leisti 1943 m., almanacho sumanytojas – Algirdas Julius Greimas, o pirmasis redaktorius ir sudarytojas – Kazys Jankauskas.

Atnaujinto almanacho kiekvienas numeris pradedamas *motto* – monsinjoro Kazimiero Vasiliausko žodžiais „Kad jūs sugebėtumėt visus suburti prie savo „Varpų“! (Tiesa, *motto* atsirado ne išsyk, tik po monsinjoro mirties.) Pirmojo „Varpų“ numerio (1943) *viršelį* nupiešė (laimėjęs konkursą) dailininkas Teodoras Petraitis. Antrojo numerio (1944 m.) viršelis iš esmės nepasikeitė. Kas jį piešė, šiandien ginčijamasi. Manoma, kad jo autorius – redkolegijos narys Juozas Jankus, bet gali būti, kad tas pats Petraitis. 1989 m. atnaujinto almanacho dizainą kurį laiką prižiūrėjo dailininkas Bronislovas Rudys. Viršelis tapo puošnesnis (su spalvotomis dailės kūrinių reprodukcijomis). Lietuvos literatūros leidinių kontekste jis nėra konservatyvus. Viršelio dizainas ir leidinio maketas dažnai minimas autorių laiškuose, nes nuo jų prasideda skaitytojų pažintis su kiekvienu numeriu. Pavyzdžiui, Jankauskas (1989.IX.27) rašo:

Patiko ir „Varpų“ medžiagos suskirstymas, ir moderniškas, šiuolaikinis viršelis. Tiesa, jis neturi nieko bendra su senųjų „Varpų“ viršeliu, bet niekas ir negali pageidauti, kad būtų koks panašumas, tradicinis viršelis (Varpai – 29, 57).

Žodinis peritekstas almanache ne vienu atveju praplečiamas nežodiniu peritekstu – grafikos, tapybos ir pan. vaizdų kalba. Ne tik meninis apipavidalinimas, bet ir kiti epitekstiniai almanacho periteksto sandų vertinimai 29–ajame „Varpų“ numeryje dažniausiai yra pozityvūs – teigiami. Tokie vertinimai motyvuoti pirmiausiai subjektyvių veiksmų – almanacho

sėkmingo steigimo (jo pradžios) mitu („Varpai“ buvo vienintelis literatūros almanachas Lietuvoje, kuriam okupacinė nacių valdžia išdavė spaudos leidimą, o dviejuose jo numeriuose buvo paskelbta net 30 kūrinių, kurių autoriai jau anuomet buvo gyvi klasikai) ir taip pat palankiu literatūrinės bendruomenės dėmesiu 1989 m. atnaujintiems „Varpams“. Neginčijamos vertės laikoma visa, ką vokiečių darė ar sakė Greimas ir Jankauskas, pristatomi atkurtos nepriklausomos Lietuvos literatūros autoritetai – Juozas Aputis, Algimantas Baltakis, Kazys Bradūnas, Bernardas Brazdžionis, Henrikas Algis Čigriejus, Viktorija Daujotytė, Jonas Juškaitis, Justinas Marcinkevičius, Marcelijus Martinaitis, Jonas Mikelinskas, Stasys Santvaras, Tomas Venclova ir kt.

Visi aptariamo „Varpų“ numerio *epitekstiniai* sandai (laiškų autorių vardai, nuomonės, prisiminimai, pažadai ir pan.) svarbūs kaip prestižinė leidinio strategija: jais formuojamas jo išskirtinis *literatūrinis ženklas*. Pastarąjį vertiname bendrame lietuvių literatūrinės periodikos lauke, pirmiausiai – tarp kitų literatūros almanachų⁷, tai yra svarstant, kuriuos jų skaitytojas atsiverčia dažniau ir su kokiais lūkesčiais. Iš epistoliniam „Varpų“ numeriui atrinktų laiškų (tikėtina, kad redakcijos archyve jų esama daugiau nei paskelbta) matyti, kad almanacho *prestižas* didinamas palaikant ir perkuriant *almanacho-fenikso* mitą. (Pastarasis perrašomas kiekvieną kartą, kai laiškuose atsiranda naujų žinių apie almanacho leidybos ištakas, almanacho atnaujinimo rūpesčius.) Ši epitekstų kūrimo ar plėtros strategija, viena vertus, mažiau aktyvi ir mažiau efektyvi perinterpretuojant almanacho numeriuose paskelbtus ir jau perskaitytus tekstus, kita vertus, detalesniam šitokiam tyrimui atlikti būtų reikalinga speciali metodika.

Epistolinio „Varpų“ numerio sudarytojas Peleckis-Kaktavičius jau minėtoje šio leidinio pratarinėje teigia, kad „kuo daugiau nusipelnęs kūrėjas, tuo prasmingesni jo rašyti laiškai“ (Varpai – 29, 6). Tas apibendrinimas, matyt, pagrįstas, tačiau numery skelbiami laiškų konkretūs tekstai ne visada yra tokio teiginio pavyzdys. Nebent prasmingumu laikytume „nusipelnusio kūrėjo“ statusą, su kuo sunku sutikti. Be abejonės, kiekvieno

⁷ Jų, be „Varpų“, tik keletas: „Poezijos pavasaris“, „Poetinis Druskininkų ruduo“, „Baltija“. Esama vos pora numerių teišėjusių („Žosmė“) arba vienkartinį („Jausmų džiazas“) almanachų. Metinių ar rečiau išėinančių almanachų prestižą veikia ne tik jų pačių „kaimynystė“, bet ir savaitraštis „Literatūra ir menas“, o taip pat literatūros mėnraščiai „Metai“ ir „Nemunas“ (dabar „Nemunas“ taip pat išėina kas savaitę).

laiško vertę lemia kontekstai (minėti *atviri* paratekstai), kuriuos patebėti galima tik skaitant vis naujus tekstus.

Vis dėlto, redakcijos archyve saugomų laiškų atranka publikacijai tikrai galėjo būti griežtesnė, nes į numerį be reikalo įdėtas ne vienas, o dešimtys laiškų, kuriuose tik paliudijamas redakcijos ir autoriaus dialogas, bet ne jo kultūrinė reikšmė. Pastaroji yra literatūrinių kultūrinių reikšmių dialogizacija literatūros procese. Ji sietina su vienokia ar kitokia autorių gyvenimo, jų kūrybos psichologijos, jų kūrinių (paskelbtų ar dėl kokių nors priežasčių nepaskelbtų) almanache ir paties almanacho kaip leidinio reikšmių generavimu.

Almanache paskelbtų kūrinių antraščių, interpretavimo galimybių atžvilgiu kur kas reikšmingesni laiškuose autorių svarstomi jų kūrinių genezės, idėjų, stilistikos, redagavimo arba bendresni publikavimo ir recepcijos (kritikos, vertinimo), arba platesni – politikos, istorijos, pasaulėžiūros, estetikos klausimai. Vienaip ar kitaip, probėgšmomis juos paliečia dažnas laiškų autorius, kai kurie jų išsiskiria savo įžvalgų detalumu arba platumu, gilumu. Tai – Albinas Bernotas, Vytautas P. Bložė, Leonardas Gutauskas, Algirdas Titus Antanaitis, Bernardas Brazdžionis, Petronėlė Orintaitė, Bronys Raila.

Keletas pavyzdžių. Bernotas atpažįstamas laiškuose iš savo kūrybos – poetiškas, subtilių autobiografinių išgyvenimų metraštininkas:

Ar sunki girioje buitis? Ilgus dešimtmečius buvo labai lengva, o dabar štai ima įgauti nepageidaujamą sviorį... Juokinga žiūrėti į patvoryje sparčiau augantį kietį ir matyti jame savo priešą, juoba, kad ne taip seniai save ir kitus esu raginęs: paglostyk žolę“ (Varpai-29, 2013, 27).

Tai – netikėta, iki šio perskaityto laiško skaitytojui neįžvelgiama asociacija tarp Bernoto eseistikos ar kitos naujos kūrybos ir jo eilėraščių seno rinkinio „Paglostyk žolę“ (1980 m.), tačiau tik šitaip ir Bernoto laiškai, ir kiti paskelbti epitekstai peržengia ne tik „Varpuose“, bet ir autorių išleistose knygose spausdintų jų tekstų ribas.

Brazdžionio laiškuose gausu kūrybos autokomentarų ir nuosekliai išryškėja jo ir „Varpų“ almanacho (redaktoriaus) suartėjimas, bendri bandymai surasti „Varpams“ rėmėjų (atskleidžiama poeto ir vienos „Rūtos“ saldinių fabriko reklamos genezė), geranoriškas almanacho prestižo aukštinimas:

Nors pastaraisiais metais nemažai leidžiama provincijose vietos literatūros leidinių, bet jie savo vietos vertės ir lieka, tuo tarpu „Varpai“, galima sakyti, lyg ir

sostinės ar visos Lietuvos dabartinę literatūros ir kultūros padėtį reprezentuoja (Varpai-29, 179).

Orintaitė jautri bendriems kultūros, politikos ir istorijos reiškiniams, kaip ir savo kūrybai, tad jos laiškuose – gyvas nervas, susirūpinimas viskuo – ir Lietuva, ir Šiauliais (miestą ji vadina savu), ir „Varpais“, ir almanache palikusiomis korektūros klaidomis, ir savosios kūrybos, jos akimis, Lietuvoje nutylimos, viešomis interpretacijomis, ir kolegų likimais:

Man vis Šiauliai širdy. Va, mirė J. Janavičius. Buvo 2 broliai, o nežinau, kuris man sėdėjo I klasėj (greta Fledžinskų Jurgučio). Kartą susirgęs praleido ar 1 ½ savaitės, tai, kad pasivytų savo klasę, buvau paprašyta liet. kalbos pamokyti (tą kursą), atveždavo arklių karieta, paskutinį kartą atvyko motina padėkoti: įdomi, demokratiška, paprastos elgsenos, be „poniškų manierų“, tikrai lietuviška... (Varpai-29, 247).

Pavyzdžiai, aišku, tik parodo, bet neįrodo. Visi laiškai pašalinei akiai išlieka ne itin aiškūs, nes pasakoja kas svarbu, pirmiausiai, tik abiem korespondencijos dalyvių pusėms. Almanache nematome redakcijos laiškų. Vis dėlto ir vieni rašytojų laiškai padeda suprasti leidinio paratekstų kai kurias reikšmes ir jų keitimąsi peržengiant ribas, kurias matome tarp „Varpuose“ publikuojamų autorių kūrinių ir jų epitekstų. Visų šių, išskirtų citatomis, kaip daugelio kitų, autorių laiškai skaitytojui yra savitas leidinio „Varpai“ *epitekstas* – dar vienas kelias (būdas) interpretuoti (plačiau ir giliau perskaityti) tiek „Varpuose“, tiek kitoje spaudoje paskelbtus rašytojų kūrinius.

Aptariamų almanacho „Varpai“ autorių laiškų turinys, nepaisant akivaizdaus visų vertinimų subjektyvumo (rašoma leidinio, kuriame pageidaujama paskelbti savo kūrybos, redaktoriui, todėl vengiama būti kritiškiems), yra ne tik kūrybos reikšmės dauginantis, bet ir almanacho prestižą formuojantis epitekstas⁸. Kaip toks jis gal net svaresnis nei kasmetiniai naujų „Varpų“ numerių pristatymai Rašytojų klube ir kituose susitikimuose su skaitytojais, yra gilesnis ir įdomesnis savo forma ir turiniu nei įprasti, literatūrinės spaudos apžvalgose skelbiami, publikacijų almanache vertinimai.

Galime prieiti prie išvados, kad „Varpuose-29“ paskelbti literatūros šio almanacho autorių laiškai redakcijai siunčia leidėjo / autorių *žinių* visiems ir visų „Varpų“ numerių skaitytojams. Kokia ta žinia, priklauso nuo to, kaip perskaitome paratekstais vadintinus tekstus. Atidus tos

⁸Vertėtų pridurti, kad panašių kelių savo literatūrinio ženklo ar prestižo strategijose neturi kiti lietuvių literatūriniai periodiniai leidiniai. Panašios prestižo savirefleksijos galime rasti kai kuriose „Poezijos pavasario“ knygose.

žinios skaitymas praplečia „Varpų“ numeriuose paskelbtų visų (ne tik grožinių) kūrinių *peritekstų* (vardų/pavardžių, antraščių, dedikacijų, epigrafų, pastabų, autokomentarų ir pan.), o taip pat ir pačių kūrinių tekstų semantines reikšmes. Be to, toks „Varpų“ *epitekstas* paveikia (keičia) almanacho prestižą literatūrinėje priodikoje – didina jį, arba mažina.

LITERATŪRA

Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*, Translated by Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press.

Martinkus, V. (2003). *Literatūra ir paraliteratūra: straipsniai ir esė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Varpai: istorija, autoriai, akcentai: prisiminimai, straipsniai, studijos, laiškai. (2011). Sud. Peleckis-Kaktavičius, L. Šiauliai: Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija.

Varpai: Literatūros almanachas. (2013). Šiauliai: Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija. (Nr. 29).

Summary

The Epitext of the Literary Almanac *Varpai*: Authors' Letters

The paper discusses the paratextuality of the epistolary corpus which was published in a Lithuanian literary almanac *Varpai*. The notion *paratext* proposed by Gérard Genette (*Seuils*: Paris: Edition du Seuil, 1987): „paratexts are those liminal devices and conventions, both within and outside the book, that form part of the complex mediation between book, author, publisher, and reader: titles, forewords, epigraphs, and publishers' jacket copy are part of a book's private and public history". The specific subject of the analysis is one issue (No. 29) of the literary almanac *Varpai* which published over a hundred letters written to an editor by various authors (1988–2013). The epistolary material holds a huge interest among the literary critics, however, it draws attention for a number of other reasons. In the paper, all the letters are analysed as paratext, i.e. the peritexts/ epitexts which exist next to/beyond the literature.

Key words: *epitext, letter, literary almanac, paratext, peritext, text*.

Perspausdinta iš: Acta Litteraria Comparativa, nr. 7 (2015).

THOMAS F. BRODEN

Pirmosios A. J. Greimo publikacijos „Varpuose“: istorija, individas, menas

Algirdo Juliaus Greimo pirmosios publikacijos buvo literatūriniai kritikos straipsniai, kuriuos jis paskelbė 1943 ir 1944 metų „Varpuose“, almanache, prie kurio sukūrimo daug prisidėjo. 1943 m. leidinyje yra nekrologas, 1942 m. balandyje skaitytas Šiaulių dramos teatre akademiniame minėjime poetui Kaziui Binkiui pagerbti¹. Straipsnis iškelia poeto keturvėjininko maištingą prigimtį, jis persmelktas „tikėjimu jaunyste, jaunimo idealistine jėga“ ir visuomenine žmogaus vizija, kurioje „jis kovojo už tautinę kultūrą ir už kultūrinę tautą“ (p. 302). 1944 m. leidinyje telpa Gražinos Tulauskaitės antrojo eilėraščių rinkinio kritika, tam tikra prasme prognozuojanti būsimus Greimo poleminius straipsnius². Tie du „Varpuose“ spausdinti tekstai gvildena istorinių periodų santykius tarp dvasinės krizės, asmeninės būties ir meno puoselėjimo.

Greimui rūpėjo pristatyti devynioliktojo amžiaus modernistus poetus Charles Baudelaire, Paul Verlaine ir Arthur Rimbaud Lietuvos inteligentijai, kuri tuo metu dar nebuvo susipažinusi su prancūzų literatūra. Straipsnis „Verlaine'as—žmogus ir poetas“ pateikia naujoviškų eilėdaros pavyzdžių ir supažindina su vargingu garsaus simbolisto poeto gyvenimu³. Kadangi Verlaine'as gyveno komplikuoju pereinamuoju laikotarpiu, minima, jog tai atžymėta „XIX a. dekadansu“ ir todėl „įkūnijo savyje tuos didžiulius vidujinius prieštaravimus, kurie visuomet iškyla žmonijai, kai ji pameta

senus ir nebesuranda naujų kelių“ (pp. 123–124). Kaip pats straipsnio pavadinimas teigia, Greimo esė atspindi santykį tarp rašytojo gyvenimo ir jo kūrybos. „Žmogaus ir poeto (...) gyvenimas ir kūryba tampa viena“ (pp. 131–132). Vartodamas turtingą ir tikslų žodyną, Greimas chronologiškai atpasakoja poeto gyvenimą, pateikia ryškų rašytojo portretą. Kitame skyriuje chronologiškai pateiktos eilėraščių strofos autobiografiškai iliustruoja rašytojo gyvenimą. Čia Greimas pažymi, kad „praleistas laikas pragare“ Verlaine'ui gyvenant su Rimbaud'u buvo priežastimi poetui pakilti į aukštumas, o kaip žmogui nukristi į žmonijos padugnes. Paskutiniai du jo gyvenimo dešimtmečiai – kontrastas tarp „didžiojo Verlaine'o, grynos poezijos kūrėjo, sielų ramintojo ir džiugintojo“ ir „vargšo Leliano, girtuoklio, valkatos ir paleistuvio“ (p. 136). Mirusio „nusidėjelio kūną“ palaidojus, „prasideda naujas, didelis ir nemirtingas poeto gyvenimas“ (p. 130), veikiantis nepriklausomai, be pastangų „sukurti fantastinį, savaime egzistuojantį pasaulį“ (p. 131).

Iš Greimo „Varpuose“ publikuotų straipsnių daugiausia dėmesio susilaukė jo „Cervantes ir jo Don Kichotas“⁴. Parašyti esė paskatino pirmasis pilnas knygos vertimas į lietuvių kalbą. Teksto centre – Cervantes'as ir jo herojus, jų istorinis ryšys ir ką jis reiškė lietuviams 1940 metais.

Greimui Cervantes'o *magnum opus* yra svarbus ir naudingas universalus humanizmo perspektyvoje, bet taip pat įpareigojantis prisijungiant prie „tų įdėjinių ir meninių galimybių, kurios sukrautos didžiųjų meistrų veikaluose, kaip bendras žmonijos turtas ir siūlosi kiekvienam šios žemės keleiviui“, tuo pačiu atiduodant atgal: „kiekviena tauta turi įnešti savo grūdą į bendrąją žmonijos aruodą“ (p. 222).

Šis esė pristato besikeičiančią pasaulėžiūrą. Greimas išdėsto socioekonominiuose pasikeitimuose ir geopolitikoje glūdinčią įtampą, paaiškina jų ryšį su religinėmis ir filosofinėmis ideologijomis, parodo, kaip tos sąlygos ir požiūriai paveikia individą. Straipsnis analizuoja „Ispanijos imperijos tragizmą“, kovą už „tradicinį viduramžių dogmatizmą“ vietoj to, kad priimti „griuvusių viduramžišką kosmogeniją“ ir „naujosios buržuazijos susiformavimą“ (p. 223). Cervantes'as pristatė vieną iš daugelio tos bergždžios epiškos kovos auką, kuomet laivai grįždavo su buvusiais

užkariautojais, paliegėliais, vargšais ir valkatomis. Toji drama „turėjo gilią šaknis žmogaus nesuderinamumuose“, kurie ženklino tą auksinę epochą: žmonija prarado iliuzinę, nors ir užtikrintą, „viduramžių kosmogenijos“ tikrąją, pergyveno renesanso „skepticismą (...) pesimizmą ir melancholiją“, ir jai liko tik pergyventi tikėjimo krizę: „Viešpatie, aš Tau tikiu — padėki netikėjimui manam“ (pp. 223–224).

Cervantes'as „Don Kichote“ patvirtina savo vidinį optimizmą, ne naiviai, bet aiškiai, droviai, dialektiškai, parodydamas herojų galantiškai ir pasitikinčiai iki absurdo taško, „leisdamas kitiems iš jo pasijuokti“ ir „išjuokdamas, nuneikdamas ir sutriuškindamas riterių romanų literatūrą, bet kartu sukurdamas kažką didelio ir naujo – mūsų moderniškąjį romaną“ (p. 225). „Cervantes ir jo Don Kichotas“ aprėpia romantinį unikalaus, išskirtinio menininko vaizdą ir pristato plyšį tarp rašytojo, teksto ir istorinių rėmų, primenantį Marcelį Proust'ą: „genijaus iškiliausios idėjos“ atskiria Cervantes'ą nuo skaitytojų, bet tuo pačiu pažymi „milžinišką disproporciją tarp autoriaus ir jo epochos iš vienos pusės ir jo veikalo – iš kitos. (...) Liks neišaiškintas tas paslaptinis tarpas, kuris atskiria žmogų nuo jo paties sukurtos minties didybės“ (p. 222).

Greimo 1943 m. straipsnis siūlosi temos interpretacijos: „Taurus hidalgo (...) pagaliau atvyko ir pas mus. Atvyko tokiu laiku, kai mes jo pagelbos ir patarimų gal labiausiai reikalingi. Siaubingame susidurime mūsų mažai, mielai šaliai reikia tiek daug ir tokio naivaus tikėjimo į savo žmogišką kultūros misiją“ (p. 221). Ir dar. Knyga duoda mums tinkamą pamoką: „Don Kichotas... išmokys, kaip, nebijant pajuokos, kovoti su malūnais“ ir įtikins mus, „kaip, nežiūrint minios juoko, reikia kovoti už žmogaus teisę ir pareigą, pačiam daryti savo likimą“ (p. 226). Karo laikų skaitytojai interpretavo tuos sakinius, kaip šauksmą drąsiai sukilti ir pasipriešinti stipriam ir totalitariniam okupantui⁵, ir pats Greimas vėliau apibūdino šį straipsnį kaip politinę alegoriją: „Toje absurdiškoje situacijoje mes turėjom organizuoti rezistenciją prieš vokiečius, ar ne? Bet kuriam tikslui? Kad rusai ateitų? Ta rezistencija buvo absurdiška rezistencija. Ir kaip tik tuomet parašiau savo pirmą straipsnį lietuviškai apie Don Kichotą“⁶. Lietuviams 1943 metais, kurie geriausiu atveju galėjo tikėtis „vargingos ir tragiškos,

bet nepataikaujančios lemties“, Cervantes'o romanas siūlo ne pergalės vaizdus, bet drąsų herojų, kuris kviečia mus „geriau sekti jį į naktį ir audrą, negu būti sumaltam istorijos negailestingom girnom“ (p. 227).

Šitokiu karingu būdu patiektas humanizmas įrodo, kad kiekvienas asmuo gali peržengti savo įsitikinimus ir pasiryžti veiksmui. Žmogus iš La Mancha nurodo kelią į reikšmingą būtį nenustojus garbės: „Pamatai, kad ne laimės ieško taurasis riteris (...) jis siekia pilnutinio savo gyvenimo realizavimo, jo pateisinimo ir įprasminimo, susikuriant sau savo asmenišką garbę“ (p. 227). Straipsnis ragina siekti aukštesnio tikslo: „virš to skurdžių ir išblėsusių pavidalų pasaulio yra dar kita, tikresnė ir gražesnė tikrovė — paties žmogaus, pagal jo dieviškąjį atvaizdą, susikurtas minčių ir formų pasaulis. Ir Don Kichotas tau sako: „Kovok už garbę, vien tik tai yra tikrai verta žmogaus!“ (p. 227)⁷. Taip, kaip rašytojas gali pakilti aukščiau tikrovės padiktuotos istorijos, paprastas ir įkvėptas žmogus taipogi gali įsipareigoti veiksmui prieš prispaudėją.

Greimo du svarbiausi straipsniai „Varpuose“ — kontrastų studija: pirmoji išryškina besikeičiančius požiūrius į šiuolaikinę Europos istoriją, antroji aprašo vieno individo intymias patirtis; pirmoji pasiūlo pamoką apie socialų tikslą ir heroizmą, antroji atvaizduoja atstumtąjį, tampantį palaužtu žmogumi. Ir tada pirmojoje skaitome, kaip tapti kuo ištikimesniu tiriančiam platesnius kultūrinius ir istorinius kontekstus, gi antroji mieliau puoselėja patį tekstą ir to veikalo atgarsius.

Tuo pat metu abu straipsniai nukrypsta nuo literatūros istorijos, kad galėtų lyg pro langą pažiūrėti į autorius ir jų laikotarpio dramatinis įvykius ir tampa proga patirti veikėjų aistras ir grumtis su rašytojo mintimis. Autoriaus gyvenimas pastatomas nelaimingos, nepasitikinčios žmonijos fone. Tarsi pašventinami nepaprastos vertės veikalai, kuriuos įklimpę skurde, atmesti ir kenčiantys rašytojai sugebėjo sukurti.

Nuorodos

France, Anatole. *Le crime de Sylvestre Bonnard, membre de l'Institut*. Paris: Calman-Lévy, 1881.

Greimas. „La France est gagnée par ,l'insignifiance“, Michel Kajman ir

Corine Lesnes interviu, *Le Monde*, 1991, spalio 22, pp. 44–45.

Greimas. Gražina Tulauskaitė, *Vėjo smuikas*, eilėraščiai, Valstybinės Leidyklos leidinys, 1944 m.; *Varpai*, 1944, pp. 388–390.

Greimas. *Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis*. Red. Saulius Žukas. Vilnius: Vaga, 1991.

¹ Greimas, „Binkis — vėliauninkas“, *Varpai*, 1943, pp. 302–303. (Binkis ir jo žmona Zofija slėpė savo namuose žydus nuo nacių ir buvo pirmieji Lietuvoje apdovanoti Yad Vašem ordinu).

² Gražina Tulauskaitė, *Vėjo smuikas*, eilėraščiai, Valstybinės Leidyklos leidinys, 1944 m.; *Varpai*, 1944, pp. 388–390.

³ Greimas, „Verlaine'as — žmogus ir poetas“, *Varpai*, 1944, pp. 123–136.

⁴ Greimas, „Servantesas ir jo Don Kichotas“, *Varpai*, 1943, pp. 221–227.

⁵ Tomo Venclovos laiškas autoriui, 2010, rugpjūčio 24.

⁶ Greimas, „La France est gagnée par ,l'insignifiance“, Michel Kaiman ir Corine Lesnes interviu, *Le Monde* (Paris), 1991, spalio 22, p. 44.

⁷ Vidinė citata citatoje iš Anatole France, *Le Crime de Sylvestre Bonnard, membre de l'Institut*, Paris, Calamn-Lévy, 1881, p. 149.

Iš anglų kalbos vertė

Vytautas O. VIRKAU

LAIŠKAI AUŠRAI MARIJAI SLUCKAITEI

IŠ JUDITOS VAIČIŪNAITĖS LAIŠKŲ,
rašytų A. M. Sluckaitei-Jurašienei į Miuncheną
(1991–1995) ir Niujorką (1996–2003)

1993. IX. 7

Aušreli,

... Popiežius sujaudino Vilniuj, Aušros Vartuose (buvau su Kamile) ir Dominikonų (dėdės kunigo bažnyčioje) – mūsų namas skendo (radiofonizuotam) giedojime, litanijose, pro balkoną mačiau tamsoj, kaip važiavo apšviestam automobiliu pro Sal. Nėries mokyklą, šiukšlynus, alkanas kates. Dalyvavau Katedroj (sausakimša žmonių) religinės poezijos vakare (dėl Vilniaus bažnyčių eilėraščiuose), ir tai mane sujaudino. Ta proga vasarį nusiunčiau paštu eilėraščių „Naujajam Židiniui“, ir jie žada spausdinti. Siūlau ir Tau ten parašyti, ką nors prozos duoti. Lyg ir kultūringas, nepolitizuotas žurnalas. Šiaip, žinoma – kliūtys, mafija, skurdas. Mano knyga (ir jau beveik kita) niekur nebus išleista, bet kažkaip nurimau – periodikoj visur spausdina, nors ir ne rožėm klota. Vyksta arši kova už būvį (neapsigauk, kad tai tik politika), aš stumiama link „socializmo menininkų“, link senienų, ką padarysi. Nutariau nesijaudinti – tyliai rašinėti eilėraščius, recenzijas, gal mažyčius prozos gabaliukus, švariai perrašyti ir laikyti namie. „Nemunas“ vėl eina, išėjo 7–8 numeriai vienam leidiny, Donaldas Kajokas paskambino ir paprašė eilėraščių. Tavo proza greit išeis. O šiaip – toks kūrybos nuoskaudų, pykčio, godumo, tuštybės. Ką padarysi. Tu buvai emigrantė, aš – vidinė emigrantė, o dabar išlindo gyvenimo tikrovė, kuri ir Tau, ir man svetima. Bet vis tiek tėvynė, šalta, visų vėjų išpustyta, kaip sakai, kalba, kultūra, šaknys, prisiminimai.

Manau, kad yra pavienių artimų žmonių – visur, ir tarp rašančių, ir įvairaus amžiaus. Paskaityk „Litmeny“, kokią nuoskaudą pajuto Gintautas Iešmantas, išvadintas grafomanu, chamizmo triumfe (nors dideliu poetu jo nelaikau). Tiesiog, kadangi viskas galima, ribų nebėra. Kamilės mokykloj (Sal. Nėries) beveik nebeliko anglų k. mokytojų, ieškoma naujų, išbėgiojo dėl skurdo. Mokytoja paklausė: „Vaikai, kokia skulptūra Vokiečių gatvėj, kas ten (Vlado Vildžiūno „Barbora Radvilaitė“)?“ Mergytė pakėlė ranką ir atsakė: „Komunistas“.

Daug linkėjimų Jonui ir Joriui, ir nuo „vaikelių“. Nors žinau Jūsų gimimo dienas, bet nežinau savaitės dienų (tik Tavo – pirmadienis) ir valandų – Vega padarytų horoskopą, ji gana moksliskai pasikausčius astrologijoj, mokosi ar mokėsi kažkokiuose kursuose Sankt Peterburge.

Bučiuoju Tave, Aušreli –

Dita

1996. XII.10

Aušreli,

ilgai Tau nerašiau. Daug apie Tave galvojau, mintyse pasikalbėdavau, o parašyti sunku. Ryt išsiųsiu Tau „Metus“ su gražiom Tavo „Noveletėm“. Rašau iškart, kad neužmirščiau: Tau labai šilti linkėjimai (nors jau senokai) nuo Leopoldo Digrio („Jeigu susieisite, būtinai man paskambinkit.“) Skambinti jo brolio (mirusio) buto telefonu, kur jis gyvena, savo prabangų butą nuomoja, kad užmokėtų už brolio sūnaus studijas Zalcburge. [...] Labai sunku rašyti laiškus.

Toks kažkoks tirštas ruduo. Gavau Vilniaus premiją (nedidelę) su Jurgiu Kunčinu ir didelę – Baltijos Asamblėjos, kurią įteikė Rygoj. Kiek supratau, už mane mūru stojo latviai – Knutas, Uldis, labai šiltai viešoj kalboj prisiminęs tą mūsų seną kelionę į Trakus pas karaimų šventiką Firkovičių. Tuoj po tos premijos su Marcium (Marcelijum Martinaičiu – adresatės past.), Nijole Miliauskaite, dainininke Veronika Povilioniene ir M. K. Čiurlionio muziejaus direktorium Osvaldu Daugeliu važiavom į Paryžių

(kvietė Švedų kultūros centras Paryžiuje, apmokėjo Švedų ambasada), ten buvo du literatūros vakarai – tam kultūros centre ir Monmartre. Marcius man Orsay muziejuje prie Renuaro tamsiaplaukės moters portreto pasakė: „Žiūrėk, juk tikra Aušra.“ Visa tai (dar ir Amerikos knygos, nors ir nutylėtos) išėjimas, ir „Vaikystės veidrodys“ įnešė sumaištį. Turiu pasiūlymą iš to Rom. Neimanto „Oriento“, Kaune leidyklėlei ir labai vėluoju, niekaip nebaigiu – mano eilė: rinkinio Oriento tema – visokie totoriai, karaimai, čigonai, sen. egiptiečiai ir pan. Nenoriu, kad būtų vien seni eilėraščiai, tai bandau daug skaityti ta tema, bet trukdo buitis. [...]

Kviečia mane į Gotlandą, bet noro keliauti beveik nėra. Nuoširdžiausiai Jus abu su Jonu apkabinu, ir Jorį, ir Ula su manim, ir Kamilę –
 bučiuoju Dita

1998. I. 16

Aušreli,

esu tikra depresuota kiaulė – niekam neparašiau kalėdinių sveikinimų. Tiesą sakant, ir dirbau. Paskutinę metų dieną nunešiau eilėraščių rinkinį (pusę sudaro paimtas iš Katalikų leidyklos, žodžiu, 3 paskutinių metų eilėraščiai) SENO PAVEIKSLO ŠVIESA ir šiaip taip įgrūdau „Vagai“, Kornelijui Plateliui (net likau sugraudinta, kad jis paėmė, nes V.Sventickas griežtai atsisakė paimti į Rašyt.Sąj. leidyklą). **Nė viena knyga neišeina be rėmėjų** (pabraukta jv). Saulius Šalt. (bjaurybė) **nė vienos knygos neparėmė** (pabraukta jv) (o savo filmą taip). Gali būti iš dangaus nukritęs ir rėmėjas, bet nežinia. Suvoki, kaip reikia jaustis. Ką gi – mes buvom „baudžiauninkų baletas“ (taip dabar vadina ano liūdno laiko menininkus). Gaila, kad nebėra daug jėgų, lieka užsidarymas savo kiaute, visiškas, sunku prisiversti net pakelti telefono ragelį. Iš vasaros pabaigos likau Tau nepasakiusi, kad Tavim labai žavisi Aldona Veščiuonaitė iš Australijos, Vyt.Janavičiaus žmona, ir kažkokia jos draugė. „Kaip gražiai Jurašienė rašo!“ (Madrigalai).

Bučiuoju, Dita

IŠ JONO JUŠKAIČIO LAIŠKŲ, rašytų A. M. Sluckaitei-Jurašienei į Miuncheną (1991–1995) ir Niujorką (1996–2003)

Vilnius, 1991.VI.4

Miela Aušra M.,

ačiū už laiškėlį. Girdžiu kalbant per radiją, tad rašau. [...]

Jeigu dar mano „Anapus gaisro“ neatėjo, parašyk, nes tikriausiai ir neateis, nebent per kokį stebuklą [...] J.Tumelis važiuos į studijų savaitę, jam įduočiau ir savo rinkinį, nes turiu tik tris egz. Jeigu dingtų antrą kartą, būtų gaila. Be to, įduosiu arba atsiųsiu neseniai pasirodžiusią nedideliu tiražu išleistą „Rašytojas pokario metais“ – dokumentų, partinių susirinkimų, kalbų, atsiminimų ir kitokių dalykų rinkinį. Tai knyga, kurią smagu skaityti. Jeigu... nejaustum, kad tame kvailume maišosi rašalas, degtinė ir kraujas. Žinoma, čia tik maža dalelė paskelbta, bet mums reikia perskaityti. Jaunų dienų prisiminimui.

Klausi, kaip rašosi? Pakabinau lyrą ant gluosnio. Žinok, jeigu duoda premiją, tai mandagiai pamoko, kad nueitum nuo scenos. Džiaugiuosi, kad Lietuvoje dar kur prie upelio yra gluosnių – lyrai pakabinti. Jokiam literatūriniam gyvenime nedalyvauju, su poetais nebendrauju, nors esu kviečiamas, nueinu tik ten, kur kvietėjas toks įkyrus, jog palaužia valią. Ačiū Dievui, kad tokių nedaug: daugiausia patys nuo beprasmiškų bėgiojimų ir reikalų nusilpę. Bet, jei dar būsiu gyvas, atsisveikinimui dar vieną rinkinį išleisiu – pavadintą „Pilnas vakaras nutolusios dainos.“

O šiaip rašinėju straipsnelius apie žmones, kuriuos reikia priminti, kad nenusineštume į kapą. Turiu krūvą anketų – išeivijai ir mūsų spaudai, prašo atsakyti. Kai ką atsakau, o daugiausia – metu į kampą. Atsakysiu tik

liečiančias mane. Skaičiau Tavo autobiografiją, kur paminėjai, kad mano pirmą rinkinį redagavai. Į tokias atsakysiu. Be to, gal surasiu laiko paskelbti savo prozai. Surankioti vertimus.

Tik nemanyk, kad visi tokie kaip aš. Lietuvoje tiek rašoma. Tiek rinkinių išeina, kad Jonišio parapijos poetai nežino, ką rašo Onišio parapijos poetai. Esu „Metų“ redkolegijoje. Kai J.Aputis per posėdžius dejuoja, kad nėra ko iš grožinės dėti į žurnalą, gal žinot kas kokį romaną parašė arba bent gerą eilėraštį, gali suprasti, kokia literatūros padėtis. Nors knygų išeina gerų, viena kita ir mūsų, taip pat išeivijos. Galima pirkti knygynuose ko tik nori – nuo geriausių knygų iki paskutinio šlamšto. Laisvai.

Aš tragedijos iš to nedarau, nes visą gyvenimą nebuvo lepinamas, man tai normaliausia padėtis, literatūra pagaliau sugrįžo į tokią vietą, kokia jai ir pridera visuomenėje. Bet gali įsivaizduoti kitus. Visus bajorus. Žinoma, buvusius. Kadais ligonis Kudirka skambino Tėvynės varpais. Šiandien tiek virvių nuleido pats gyvenimas rašytojams skambinti varpais dėl daugybės dalykų. Bet kai tik mūsų rašytojai prieina prie virvės, tuojau žiūri, ką su ta virve karti. O jei neranda ko karti, nori kartis patys. Varpo jie nemato. Netikėjau, kad mūsų rašytojai tokie. Ne be reikalo knygoje „Rašytojai pokario metais“, kurią žadu atsiųsti, tam padėti geri pamatai.

Atsimeni, juokeisi, kai kalbėjome apie laikraščius pernai – „Jonai, bankrutuosiu“. Užsisakiau tik stebėti, nesitikėdamas gero, o dabar matai, kokia ta spauda: „Proskyna“, „Krantai“, „Naujasis židinys“, gal pora laikraščių... Kitaip ir negali būti. Jeigu išsiskirstytų pagal idėjines kryptis, burtųsi žmonės, užtektų ir kelių leidinių. O kai perstatinėjami tie patys, tai visa laikraštiena nukreipta protų sumaišymui ir piktybininkų džiaugsmui.

Atleisk, kad įsiplepėjau kaip laikraštis. Linkėjimai abiem –

Jonas

Vilnius, 2003.02.14

Mieloji Aušra Marija,

Ačiū už laišką ir „Metmenis“. [...]

Sulaukėm tokių laikų, kad vieniems apie kitus tenka rašyti atsiminimus (galima ir nerašyti, bet, kai susimąstau, tai man atrodo, kad bent šį tą būtinai reikėtų užrašyti, ar kas spausdins, ar nespausdins). [...]

Atsiminimus (rausiuosi ir po archyvus) rašau apie daugelį – nuo Vienuolio iki Juditos. Su ja kaip poetai esame turėję savo ypatingos kalbos. Kai Judita buvo pašarvota rašytojų sąjungoje, tai pirmininkas V.Sventickas paskutinei garbės sargybai pasirinko M. Martinaitį, K. Nastopką ir mane, o mums bestovint buvo perskaityta Tavo telegrama.

Niekada nė nepagalvojau, kad judvi, kaip dabar skaitau, kada nors galėjote būti mano Jurbarke. Man taip pat buvo skaudu dėl Juditos ignoravimo nepriklausomybę atkūrus. Esame su ja ne kartą apie tai pasikalbėję. Ką padarysi, atgavome laisvę, tačiau – nėra kam būti laisviems!

[...] Su Vasario 16-osios šventiškėmis nuotaikomis sveikinimai jums abiem.

Jonas

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

LIETUVANIS SUGRĮŽTA, ARBA TRYS LIUDVIKAI

IŽANGINIS ŽODIS, KURIAME ŠIEK TIEK MISTIKOS

Ganėtinai mįslinga šių eilučių autoriaus pažintis su garsaus knygnešio, Lietuvos spaudos darbuotojo, knygų ir kalendorių leidėjo, teatro režisieriaus ir aktoriaus, žurnalisto Liudviko Jakavičiaus (populiariausias slapyvardis – Lietuvanis) palikuonimis. Kai respublikiniame dienraštyje, kuriame dirbau nuo 1992-ųjų, papasakojau apie šią įdomią asmenybę, iš Argentinos sostinės atkeliavo jo sūnaus Liudviko laiškas. Tarpukaryje Lietuvoje plačiai garsėjęs pianistas, kompozitorius ir teatro režisierius, sunkiai rinkdamas lietuviškus žodžius, apgailestavo, kad, kai 1993-iais po pusės amžiaus pertraukos lankėsi tėvynėje, dar nebuvo pažįstami, dėkojo, kad domiuosi jo tėvo darbais, pažadėjo atsakyti į visus klausimus, kokie tik domins.

Mūsų susirašinėjimas tęsėsi nuo 1994-ųjų pavasario iki 1997-ųjų žiemos. Būdamas aštuoniasdešimt septynerių maestro mirė 1998 m. liepos 3 d. Buenos Airėse, kur prabėgo didžioji jo gyvenimo dalis.

Netrukus po mūsų neakivaizdinės pažinties pradžios išspausdinau nedidelį pasakojimą „Buvo tai pavasarį auksinį...“, tuo labai pradžiugindamas garbingąjį tautietį. Per tuos keletą metų į Šiaulius iš Buenos Airių kartu su laiškais atkeliavo pluoštas nuotraukų, pirmojo lietuviško tango „Sutemos“, kurį sukūrė L. Jakavičius, gaidos, pluoštas iškarpų iš įvairios spaudos, o svarbiausia – jo įkalbėta audiokasetė, kurioje – atsiminimai apie tėvą, save, kitus artimuosius, kūrybą ir su ja susijusias įdomiausias akimirkas tarpukaryje, tėvynės praradimą ir gyvenimą svetur, apie sutiktus gyvenimo kelyje menininkus ir t. t.

Tą audiokasetę ir kitą su Jakavičių šeima susijusią archyvinę medžiagą iš naujo susiradau praėjus beveik porai dešimtmečių. Šio postūmio kaltininkas

– dar vienas Liudvikas Jakavičius, parašęs elektroninį laišką iš Ispanijos. Kol kas lietuvių kalbos nemokantis garsiojo knygnešio proanūkis, iš profesijos teisininkas, panoręs susipažinti, nes senelis jam papasakojo apie šių eilučių autoriaus domėjimąsi Jakavičių šeima, apie mūsų susirašinėjimą. Šio jaunuolio tikslai – labai prasmingi: įkurti prosenelio gimtojoje Akmenėje jam skirtą muziejų, išmokti lietuvių kalbą ir apsigyventi Lietuvoje, protėvių tėvynei skiriant visus savo sugebėjimus.

Pradžią jau padaryta: 2014 m. rugsėjyje Liudvikas Jakavičius (g. 1984) visiems metams atvyko į Lietuvą kaip EST savanoris. Jo darbo vieta – Didždvario gimnazijos radijo klubas. Kodėl pasirinko Šiaulius, akivaizdu: čia prabėgo įspūdingiausi prosenelio gyvenimo metai.

Iš pirmo žvilgsnio jauniausias Jakavičius toks pat atkaklus žemaitis kaip ir žinomiausias giminės pradininkas. O ir stebėtina: į jį panašus. Nors atvyko į Lietuvą mokėdamas lietuviškai tik vieną žodį – *labas*, neabejotina, kad šalia ispanų ir kiek prasčiau mokamos anglų kalbos prisiglaus protėvių kalbą. Svarbiausia, jog yra dideli norai susieti savo ateitį su Lietuva.

Susipažinus su tokiu atkakliu jaunu žmogumi, negalima neišgirsti jo noro dabar gyvenantiems plačiau papasakoti apie Lietuvai daug nusipelnusį Liudviką Jakavičių-Lietuvanį. Tuo labiau, kad visai čia pat ir Nepriklausomybės, kuriai tiek daug atiduota, šimtmetis. Dėmesio verti ir jo atžalų talentai bei nuveikti darbai.

LIUDVIKAS PIRMASIS: ILGA KELIONĖ Į LIETUVĄ

Ilgiausia kelionės atkarpa susijusi su Ryga, pavojingiausia – su Tilže. Petrapilyje viską, ką materialaus buvo užgyvenęs, atėmė bolševikai.

O pradėti pažintį su Liudviku Jakavičium siūlau nuo geresnių laikų.

Į Lietuvą iš Petrapilio, kur gyveno trejus metus, L. Jakavičius persikėlė netrukus po Nepriklausomybės paskelbimo – 1918 m. rudenį, kai tik buvo leista karo pabėgėliams sugrįžti. Bandė kurtis žmonos Honoratos Grimalauskaitės tėviškėje Anykščiuose, net buvo bepradėjęs dirbti kaip teatro režisierius, bet teko visus sumanymus nutraukti, atėjus į valdžią palankumo jam nerodžiusiems vietos bolševikams.

Bandė laimę jaunystės mieste Rygoje, kur iškart po lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo 1904 m. buvo atidaręs knygyną „Lietuva“, įkūręs savo knygų ir kalendorių leidimo įmonę „Lietuvanis“, tačiau, ją pasiekus 1919 m.

Lietuvanio knygos viršelis.

pradžioje, situacija buvo panaši – ir čia karaliavo bolševikai. Tiesa, pažįstamas lietuvis komisaras siūlė darbą, bet L. Jakavičius atsisakė. Pasinaudojęs proga, kad iš Lietuvos atvyko samdytais arkliais, pasikrovė į vežimą tenykščiame knygyne užsilikusias anksčiau išleistas knygas, pasuko su jomis į Panevėžį, kur gyveno kitas žymus knyginkas Juozas Masiulis. Kolega jas nupirko.

Kurį laiką vis tik teko pasinaudoti bolševikų pasiūlymu – užimti teatro inspektoriaus pareigas: rūpinosi jam įprastais teatro reikalais, režisavo, pats vaidino mėgėjų spektakliuose. Kol 1919 m. rugpjūtyje ilgam įsikūrė Šiauliuose.

*

Ypatingi L. Jakavičiaus, gimusio 1871 m. kovo 22 d. netoli Akmenės buvusiam Montariškės dvarelyje, nuopelnai susiję su knygnešyste, draustos lietuviškos

spaudos skleidimu, bendradarbiavimu joje, kova už lietuvių ir tautiečių teises.

Anksti, vos dvylikos metų, pradėjo suvokti spaudos draudimo reikšmę. O penkiolikos pradėjo „per atlaidus miesteliuose pas „škaplierninkus“ bei „karabelninkus“ patylomis klausinėti lietuviškų knygelių“¹. Čia ir paaiškinimas, kodėl knyga knygele vadinama: „nes tuomet tokios tik ir tebuvo. Maldaknygių ir elementorių buvo daug, bet pasaulinio turinio knygelių nebuvo“.

Situacija pasikeitė 1888 m., kai L. Jakavičius buvo jau septyniolikos ir pradėjo raštininko tarnystę Papilėje: susipažinęs su knygnešiu Boleslovu Šiuše (1860–1924), iš jo gaudavo ir draudžiamos lietuviškos spaudos, ir knygelių, kurias ne tik pats skaitė, bet ir platino. Iš pastarųjų ilgam įsiminė „Kražių skerdynės“, „Genovaitė“, „Ūkiškasis kalendorius“ ir kt. Daug skaitė tuomet Tilžėje ir

¹Lietuvanis (L. Jakavičius). Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų, Šiauliai, 1939, p. 10–11.

Autografas.

Amerikoje išleidžiamų laikraščių, slapstydamasis ir nuo svetimų, ir nuo savų, o perskaitęs duodavo tik artimiausiems draugams. Deja, tos įsimintinos dienos užsibaigė, kai žandarai areštavo B. Šiušę.

Gana patogi situacija susiklostė 1890 m., tarnaujant Papilėje pas pristavą raštininko padėjėju. Jam, kaip policijos tarnautojui, tapo aišku, kaip persekiojamos lietuviškos knygos. Tiesa, L. Jakavičius elgėsi pernelyg drąsiai, tikindamas save, jog žandarai jo neįtars, kad skaito *žmudskija knygi* (taip žandarai savo oficialiuose raštuose vadino lietuviškas knygas). Tapo atsargesniu, kai sulaukė kratos, visa laimė, kad nieko nerado.

Nors pristavas Sulkovskij buvo gana žmogiškas, visgi tais pat metais jaunajam knygnešiui teko išvykti iš Lietuvos: po žandarų slapto rašto pristavui, kad platinantis *žmudskas* knygas, buvo atleistas iš tarnybos.

*

Taip 1891 m. prasidėjo ilgametė pažintis su Ryga, kuri anuomet, anot prof. Alvydo Butkaus, buvo pats lietuviškiausias miestas pasaulyje, skaičiuojant absoliučiais skaičiais. Tiek daug lietuvių jokiam kitame pasaulio krašte nebuvo.²

Netikėta likimo dovana – vieną sekmadienį nuėjus į senosios Sopulingosios Dievo Motinos bažnyčią, susitikimas su knygnešiu B. Šiuše, kuris tos šventovės prieigose viešai pardavinėjo lietuviškas knygas. Pasirodo, tokia veikla čia nei leidžiama, nei draudžiama, nes Rygos policininkai – vokiečiai, ir jie įsitikinę, jog tai lenkiškos knygos. Tai ir „įbrido“ L. Jakavičius į tas knygas. Tarp įvairiausių knygelių surado čia ir visą 1884 m. „Aušros“ komplektą, kurį per visas gyvenimo audras ir kratas išsaugojo.

Dirbo raštininku miesto valdyboje (1891–1895), Rygos VI nuovados taikos teisme (1895–1896), Rygos, Oriolo geležinkelio valdyboje (nuo 1896). Akivaizdu, kad buvo iš prigimties gabus: atsidurdamas Rygoje buvo baigęs vos Akmenės pradžios mokyklą, tik Latvijos sostinėje dirbdamas baigė penkias realinės gimnazijos klases.

Pasinaudodamas situacija, kad Ryga anuomet buvo miestas, į kurį, kaip ir į Liepoją, Mintaują, Jelgavą, važiavo daugelis lietuvių, nes čia buvo išplėta

²TV publika, „Vakaro žinių“ leidinys, Nr.38 (691), 2014.09.20–27.

Liudvikas Jakavičius – Rygos uosto valdybos jaunesnysis raštininkas. 1892 m.

pramonė, L. Jakavičius vėl ėmėsi lietuviškos spaudos platinimo, parsisiųsdamas ją iš Prūsijos, nes turėjo tokią galimybę per savo tarnybą.

Tiesa, Rygos lietuviams tokios laimingos dienos greit baigėsi. Ir čia prasidėjo knygnešių persekiojimas – kratos, areštai. B. Šiušę ir kitus aktyviausius ištremė į Rusijos gilumą. L. Jakavičius buvo tarp nepatekusių į „pirmąją ugnį“, todėl liko dirbuotis toliau.

Tie reikalai ypač pagerėjo 1892 m. tapus Rygos miesto valdybos jaunesniuoju raštininku ir įgijus neblogą vyresnybės pasitikėjimą. Čia dirbdamas ne tik sėkmingai platino lietuvišką spaudą ir knygeles, bet ir pats pradėjo rašinėti į „Ūkininką“, „Varpą“, „Naujienas“ – laikraščius, leidžiamus Tilžėje. Ir nuo tol liko pastoviu jų autoriumi.

Iš tų dienų ir *Lietuvanio* slapyvardis, kurį surado beskaitydamas istoriją

apie Lietuvos dievaičius. Lietuvių lietaus dievaičio vardas jam labai patiko, ir jis atsiskė savo pirmojo slapyvardžio *Lietuvos jaunikaitis*. Įdomu, kad tas slapyvardis turėjo kažkokių stebuklingų galių – spaudos draudimo laikais žandarams taip ir nepavyko išsiaiškinti, kas gi tas Lietuvianis.

O literatūra iš Tilžės pasiekdavo tokiu būdu: kadangi kaip Uosto valdybos tarnautojas L. Jakavičius turėjo reikalų su prekių garlaivio, kursuojančio maršrutu Štetinas-Ryga, jūrininkais, šie parveždavo ir siuntinėli su knygomis bei laikraščiais. Pakakdavo tik parašyti į Tilžę laikraščių administratorei Mortai Zauniūtei arba redaktoriui Jurgiui Lapinui.

Iš tų dienų – daug įdomių atsitikimų, kurių ne vienas galėjo baigtis tragiškai: rizika, pavojus buvo nuolatiniai knygnešystės palydovai. O po poros metų žandarai vis tik „suuodė“ L. Jakavičiaus slaptus darbus. Teko atsistatydinti iš tarnybos. Visa laimė, kad tai neužsibaigė areštu, o Uosto valdybos viršininkas išdavė neblogą charakteristiką.

Bėda, kad tuometinėje Rygoje net ir su gera rekomendacija ne taip paprasta buvo įsidarbinti... katalikui. Pasirodo, buvo netgi norma, kiek katalikų tarnautojų

vienoje įstaigoje gali būti, - tik 10 proc. Visgi L. Jakavičiui pasisekė ir 1895 m. jis jau tarnavo Rygos VI nuovados Taikos teisme raštvedžiu. Na ir vėl, žinoma, platino knygas.

Žinoma, reikėjo būti labai atsargiam. Nepasisekė 1895 m., kai žandarai aptiko jo tarnybos vietoje – teisme „Varpo“ numerį. Teko susipažinti su Rygos citadelės kalėjimu, tiesa, tai truko neilgai. Tačiau po to visus metus buvo sekamas. Naujojo amžiaus sandūroje – vėl krata, šįkart iš buto, kuriame gyveno, buvo paimta nemažai rankraščių, laiškų. Rezultatas – poros savaitių kardomasis areštas.

Rygos kalėjime bent kelis kartus teko atsidurti. Gerų žmonių ir laimingų atsitiktinumų dėka viskas baigdavosi gana sėkmingai, tik sykį buvo vieneriems metams uždėta slapta policijos priežiūra ir L. Jakavičius apie pusę metų lietuviškos literatūros nė į rankas nebeėmė.

*

Įdomi istorija susijusi su L. Jakavičiaus vedybomis. Jo išrinktoji H. Grimalauskaitė taipogi susijusi su lietuviškos spaudos platinimu ir slėpimu, per tai jie ir susipažino, be to, abu dainavo Lietuvių pašalpos draugijos chore. Atsidėkodamas choristams, atėjusiems į vestuves pasveikinti, L. Jakavičius vietiniame rusų laikraštyje „Ryžskij viestnik“ įdėjo skelbimą-padėką... lietuvių kalba. Kilo didelis triukšmas: autorių tardė ir gąsdino, laikraščio redaktorių nubaudė septyniomis paromis arešto, cenzorių perkėlė į žemesnę tarnybą, prasidėjo žandarų persekiojimas ir kratos.

Į dar didesnes nemalones pateko lietuvių artistai mėgėjai, 1898 m. vasario 14 d. suvaidinę Rygoje pirmąją viešą lietuvių spektaklį ir atspausdinę programas pusiau rusiškai, pusiau lietuviškai. Pastarosios labiausiai ir užkliuvo. Vaidintojus tardė, fotografavo kaip didžiausius nusikaltėlius, kai kuriuos areštavo. Kuriam laikui nutrūko ryšiai su Tilže.

O režisavo pirmąją lietuvišką spektaklį, Rygos lietuviams skirtoje Pašalpos draugijoje suorganizavęs scenos mėgėjų būrelį, L. Jakavičius. Ir vėliau jis buvo pastovus spektaklių režisierius bei

Liudvikas Jakavičius – Rygos uosto valdybos vyresnysis raštininkas. 1894 m.

Honorata Grimalauskaitė, būsimoji Jakavičienė. 1896 m.

aktorius. Kiek anksčiau prisidėjo ir prie tos draugijos steigimo, dainavo chore. 1900 m. jo rūpesčiu pradėtos pamaldos lietuvių kalba, gauti leidimai viešiemis lietuviškiems vakarams rengti. 1901 m. paženklini bendradarbiavimu „Varpe“ ir „Ūkininke“, tais metais įkūrė ir nelegalią spaudos rėmimo bei platinimo draugiją „Šviesa“. 1902-1903 m. labiausiai įsimintini kelionėmis į Tilžę ir Rygos lietuvių surinktų pinigų perdavimu lietuviškiems leidiniams leisti. Ir pirmąjį, ir antrąjį kartą grįždamas parsivežė draudžiamos spaudos. Visa laimė, kad 1903 m. įvykdyta krata baigėsi nesuradus rimtų įkalčių – Liudvikas, ne sykį įtartas ryšiais su spaudos platintojais, tapo atsargesniu.

Kurį laiką nebeimdavo į rankas lietuviškų knygų ir po kratų, tardymų, kurie sugadindavo daug sveikatos. Apie vieną tokį žandarų vizitą jo nuomojamame bute L. Jakavičius aprašo savo atsiminimų knygoje su visomis smulkmenomis (p. 38–47). Nors tąsyk ir buvo areštuotas, tačiau vėlgi išgelbėjo atsargumas ir laimingi atsitiktinumai. Tame tekste pasakojama ir kaip jis vos neįkliuvo dėl ant sienos kabančių paveikslų, kuriuose – Didysis Lietuvos kunigaikštis Kęstutis, jo žmona Birutė, Vytautas Didysis, Vytis. Nedidelio išsilavinimo žandarai patys pasufleravo, jog Kęstutis tai „kniaz Igor“³, o Vytis – „eto u nich ikona sviatogo Jegora“⁴ ir t. t.

L. Jakavičius pasakoja, jog, „aprimus žandarų šėlsmui“, vėl susikurdavo veikimo planą ir pradėdavo su „žmudskomis“ knygomis ir „prūsiniais“ laikraščiais draugauti. Tačiau persekiojimas ne tik nesiliovė, bet ir augo. Įvairiausių gudrybių tekdavo imtis: keisdavosi knygomis ir literatūra bažnyčioje, miške, net kapinėse. O slėpti draudžiamą spaudą yra tekę net savo viršininko kabinete. Gi 1901 m. įsteigus Rygoje nelegalią literatūros rėmimo ir platinimo draugiją „Šviesa“, kurios valdybą sudarė būsimasis generolas Vladas Nagevičius, vaitininkas Adomas Mačius ir L. Jakavičius, pastarajam teko pasirūpinti lietuviška literatūra iš Tilžės. Kokių tik jos gavimo būdų neprigalvota; vienas jų – gauti laikraščius, pasinaudojant laikinai Geležinkelių vagonų dirbtuvėse (kur tuomet dirbo L. Jakavičius) tarnaujančių studentų-praktikantų rusiškais pavardėmis.

³ Kunigaikštis Igoris (rus.).

⁴ Tai – jų šventojo Jegoro ikona (rus.).

Pirmoji Rygos lietuvių artistų-mėgėjų kuopelė, 1898 m. vasario 14 d. suvaidinusi pirmąjį viešą lietuvių spektaklį. Stovi (iš kairės): M. Paškauskas, L. Jakavičius, M. Davi-davičiūtė, J. Smolskis, A. Dručas; sėdi: E. Kulikauskytė, A. Macevičius, M. Giedraitis (vakaro rengėjas).

Kadangi tų praktikantų Rygoje dar net nebuvo, jiems adresuotuose vokuose kurį laiką ateidavo lietuviški laikraščiai. Kol nenutiko taip, kad vienas jų netikėtai atsirado, ir jam sargas įteikė laišką iš Tilžės; visa laimė, kad tąkart voke buvo tik M. Zauniūtės laiškas L. Jakavičiui. Teko Liudvikui jį išversti į rusų kalbą ir suvaidinti, jog kažkokia lietuvaitė jam parašiusi meilės laišką. Šis gi prisiminė neseną įvykį Karaliaučiuje, kur, gerokai „padauginęs“, savo vizitinę kortelę įteikęs padavėjai, „gal ir vardu Morta?“ (p. 58). Viskas baigėsi laimingai, bet tuo laikraščių gavimo keliu naudotis jau nebuvo galima.

Intriguojantis L. Jakavičiaus pasakojimas (p. 93-113) apie pirmąją kelionę į Tilžę 1902 m. vasarą – „mūsų laikraščių leidėjams nuvežti bent kiek pinigų jų „badui nuslopinti“, o taip pat ir pačiam užsienį pamatyti, labiausiai tą „lietuviškąjį rojų“, kur dygsta ir žaliuoja mūsų brangioji literatūra“. Kiek čia visko yra: ir baimės, ir ekspromto, kaip prieiti prie vieno ar kito žandaro, ką kalbėti, kad ne tik nepasirodyti įtartinu, bet ir šį tą laimėti. Istorija apie žandarams surengtas vaišes ir pažintį su vachmistru Bazanovu, kurio dėka atsidūrė Tilžėje, verta beletristo plunksnos, na ir, žinoma, tai dar vienas patvirtinimas, kad L. Jakavičius

Liudvikas Jakavičius savo darbo kabinete, kuriame rusų žandarai ne sykį ieškojo lietuviškų raštų.

apie tą kelionę papasakoti, taip pat ir apie susitikimus su M. Zauniūte, Vydūnu, Martynu Jankumi.

*

Ne mažiau įsimintinas L. Jakavičius jaunystės bičiulių atsiminimuose, kurie užrašyti po daugelio metų jo paties prašymu.

Štai kokią įdomų faktą, sujaudinusį jų jaunas dienas, prabėgus daugiau kaip trims dešimtmečiams, papasakojo generolas Vl. Nagevičius. Bronius Prapuolenis, tuomet dar studentas, kažkokioje laikraštyje rado žinutę, kad Taline, Olajaus liuteronų bažnyčios palėpėje yra paslėpta Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio vėliava. Jaunieji entuziastai nutarė žūt būt ją iš ten parvežti, bet koku būdu išgauti ar išpirkti. Nutarta, jog į Taliną vyks L. Jakavičius. Su didžiausiu nekantrumu laukta jo pargrįžtant. Deja, Liudvikas nieko neparvežė, nes, pasirodo, toji žinutė apie vėliavą buvo paskelbta praėjusiame amžiuje, o po to bažnyčia pergyveno gaisrą.

Anot Rygos vaistinėje tarnavusio A. Mačiaus, nors L. Jakavičius už lietuviškos spaudos platinimą yra daug nukentėjęs, niekada šito nesureikšmino. Net ir

buvo visapusiškų gabumų žmogus. Taip ir matau jį apraibusiomis akimis bestovintį prieš knygyną „Buchdruckerei J. Schönke“, kurio languose daugybė sudėliotų lietuviškų knygų, ir tyliai bemažstantį: „Ar čia tik sapnas, ar tikruma?.. Kiek čia toli ir kiek čia seniai, kad už kiekvieną menką lietuvišką knygelę žandarai buvo pasiruošę mane suplėšyti, o čia visas langas įvairių lietuviškų knygų prikrautas ir niekas jų neidrasko... Kas čia darosi? Ar čia kitas Dievas? Ar čia jau kitas pasaulis?“ Ir nors sugrįžus laukė krata ir tardymas žandarmerijos raštinėje (kur buvo pakviestas, nors kratos metu ir nieko, išskyrus dr. Jono Basanavičiaus adresą, nebuvo rasta), neišsigando. O savo bičiuliams daug ką turėjo

neseniai patyręs žandarų kratas, vos gavęs iš Tilžės literatūros, nepatingėdavo vėl vakarą ja pradžiuginti bičiulį. Ypač jį mylėjo Rygoje studijuojantis jaunimas – už tai, kad „prūsienės“ literatūros pagalba įskiepijo lietuvišką dvasią.

Iš inžinieriumi tapusio Br. Prapuolenio atsiminimų (p.75–76): „Ateina vieną kartą į mane nušvitęs Jakavičius, tarsi geležėlę radęs, savo sumanymu džiūgaudamas: paduosias, girdi, tuomet savo viloj Majorenhofe viešėjusiam kunigaikščiui Bagdonui Oginskiui prašymą pagelbėti mums spaudą atgauti. Jis, mat, lietuvis, kunigaikštis, turįs Petrapilyje daug pažinčių bei ryšių su įtakingais didikais, lengvai spaudos draudimą išgausias. Į mano tikinimus, kad jokie kunigaikščiai bei didikai nieko ligšiol mums gero nėr padarę, nepadarys nei Oginskis, kad jis ir geriausių norų žmogus būtų, kad, pagaliau, tūli petrapiliečiai juokaudami pasakoja, esą, atvažiavęs rusų sostinėn, pats Oginskis eina Antano Smilgos (žinomo lietuvių pramonininko, vėliau „Lietuvių laikraščio“ leidėjo) teirautis, ar greit bus spauda gražinta, – tačiau Jakavičius nesidavė mano įtikinamas, kad šito žygio nesiimtų“. Bičiulis buvo teisus: į porą savačių rašytą ir redaguotą raštą kunigaikštis net nežvilgterėjo, tik patarė kreiptis su juo į... *Glavnoje upravljenije po dielam piečiati*⁵.

Br. Prapuolenis visgi nesijuokia ir iš tokių L. Jakavičiaus pastangų, kurios nežadėjo rezultatų. Liudvikas nepraleisdavo jokios progos, jei tai buvo susiję su lietuvybe. Pavyzdžiui, įvairių pažinčių dėka ne sykį jam pavyko perspėti studentus apie grėšiančias kratas. Paskutinį kartą savo jaunystės bičiulį jis matė 1916 m. Petrapilyje, kur šis surengė su savo artistais-mėgėjais vakarėlį, skirtą karo tremtiniais. Rašydamas šiuos atsiminimus 1932 m. jis prisipažino, jog po Didžiojo karo nė karto nebuvo *garbinguose Žemaičių Atėnuose* (taip gražiai Šiaulius įvardijant dar nebuvo tekę girdėti), kur plačią veiklą išvystęs L. Jakavičius.

Uolaus lietuvių literatūros platintojo Antano Janušonio liudijimu (p. 122), „L. Jakavičius gerai mokėjo slėpti lietuviškus raštus, namie ir tarnyboje. Dėl to pas jį žandarai negalėjo nieko rasti. Jis mus, savo bendradarbius, mokė, kaip

Liudvikas Jakavičius 1901 m.

⁵Į Vyrniausiąją spaudos valdybą (rus.).

reikia lietuviškus raštus ir knygas slėpti nuo rusų žandarų. Tų jo pamokymų dėka tik labai retai kas (...) pakliūdavo į žandarų nagus“.

*

Ne mažiau pavojinga buvo ir antroji kelionė į Tilžę, kurią L. Jakavičius aprašo savo atsiminimuose vėl su visomis smulkmenomis. Kelias į Sibirą grėsė kiekvieną akimirka, tačiau ir šįkart viskas baigėsi laimingai. O sugrįžus jo pargabentos knygos ir laikraščiai ėjo iš rankų į rankas. Ta kelione pasirūpinę naujieji pažįstami ir toliau padėjo. Be to, tai buvo ypatinga žiema, paskutinė prieš išauštant lemtingajai 1904 m. gegužės 7-ajai – lietuvių spaudos išsilaisvinimo iš caro žandarų nagų – diena.

Tą dieną L. Jakavičius prisiminė iki menkiausių smulkmenų, juk tiek dėl jos stengtasi, pergyventa. Rytą atėjęs į tarnybą, raštinėje ant stalo pamatė laikraštį „Peterburgskij listok“, į kurį žiūrėdami kažkaip keistai šypsojosi bendradarbiai. Atvertęs jį pamatė raudonu pieštuku apvestą informaciją, kurioje buvo maždaug toks sakiny: „Senatas leido lietuviams spaudą lotynų raidėmis“.

Tekstas buvo trumpas, bet jo pagrindinė mintis taip sujaudino, kad Liudvikas net nebesuvokė, ką turėtų atsakyti į tarnybos draugų, kurie ne tik žinojo apie jo kovą už lietuvišką spaudą, bet ir patys ne sykį yra padėję ją slėpti, sveikinimus. Viskas baigėsi tuo, kad apsisverkė, paspaudė bendradarbiams rankas ir išėjo, nes suprato, kad šiandien dirbti negalės.

Pirmieji, su kuriais L. Jakavičius pasidalino tokia brangia naujiena, buvo gimnazistai Merkys ir Nagevičius, būsimieji gydytojas ir generolas. O vakare visus bendražygius sukvietė bažnyčioje į pamaldas, po kurių „į iškilmingą istorinį knygnešių ir spaudos kovotojų posėdį“ visi susirinko ant žolyno į šalia esančias kapines. Įdomu, kad pirmąsyk jie visi suėjo draugėn, dauguma jų čia ir susipažino, nes pagal ratelio taisyklės anksčiau šito padaryti negalėjo. Čia kai kurie pasakė reikšmingas prakalbas, atsistojimu buvo pagerbti žuvusieji, išstremti į Sibirą, įmesti į kalėjimus, be to, vienas kitam pasižadėjo „taip brangiai iškovotą spaudą ugdyti, plėsti ir ginti“ (p. 135).

L. Jakavičiui buvo keista, kad daugiau Rygoje šitokia ypatinga proga jokių iškilmių ar paminėjimų nebuvo. Jokių. Nei bažnyčiose, nei draugijose, nei tarp inteligentų, nei tarp darbininkų. Užtat Liudvikas su savo bendradarbiu A. Macevičium tos garbingos lietuvių spaudos išsilaisvinimo dienos proga surengė iškilmių puotą, kuri sutapo ir su draugo tarnybos dvidešimt penkerių metų sukaktimi. Kadangi tos kompanijos daugumą sudarė rusai, neapsieita ir be incidentų, pats įsimintiniausias – su popu, kuris atvirai pasisakė prieš spaudos išsilaisvinimą. L. Jakavičius taip suorganizavo, kad tas popas su savo djačioku susimuštų, bent taip atsilygino *batiuškai* už įžeidžiamas kalbas. Po daugelio metų prisipažino, jog kitaip negalėjęs pasielgti.

Tų pat metų rugpjūtyje L. Jakavičius Rygoje, Katalikų g. 16 atidarė knygyną „Lietuva“ ir jau ne slapta, o viešai pradėjo skleisti lietuvišką žodį po Lietuvą. Ir ne tik iš Tilžės ar Amerikos pargabentomis knygomis, bet ir paties parengtomis ir išspausdintomis. Po kurio laiko to knygyno filialai pradėjo savo gyvenimą ir Lietuvoje – Skuode, Mosėdyje, Žemaičių Kalvarijoje, Kelmėje. Ypač dideli darbai nuveikti nuosavoje knygų ir kalendorių leidimo įmonėje „Lietuvanis“: nuo 1905 m. leido kalendorius, maldaknyges, katekizmus, elementorius, praktinio pobūdžio knygeles, sapnininkus, paskui atėjo eilė periodiniams leidiniams – pirmajam lietuviškam literatūros, politikos ir satyros humoristiniam mėnesiniam laikračiui su iliustracijomis „Juokdariui“ (1906–1907), „Juokų kalendoriui“ (nuo 1907), liberalų savaitraščiui „Rygos naujienos“ (1909–1915), mėnesiniam humoristiniam žurnalui „Botagas“ (1914–1915).

Įdomu, kad dar iki spaudos atgavimo dėl lietuviškos literatūros į L. Jakavičių buvo kreipęsis net pats Vaižgantas. Na, o pasibaigus knygnešių ir veikėjų su rusų žandais kovai, „prasidėjo nauja kova, su „savaisiais“ (p. 198). Pavyzdžiui, 1904 m. spalio 1 d. A. Smilga išleido savaitinį žurnalą „Lietuvių laikraštis“. Kadangi viršelį puošė Vytauto Didžiojo atvaizdas, cenzorius nepraleido leidinio ir teko viršeliui gaminti kitą klišę, žurnalas išėjo pavėlavęs. Tiesa, vėliau cenzorius buvo įpareigotas draudimą atšaukti. Su Petrapilio lietuvių spaudos cenzorium teko pakovoti ir pačiam L. Jakavičiui, pradėjus leisti kalendorius. Buvo nurodyta atspausdinti kalendoriujė caro šeimą. Po metų, pasitaręs su advokatais, L. Jakavičius atsisakė keturis kalendoriaus lapus skirti carui, pareikalavo užmokėti. Cenzorius buvo labai nepatenkintas, bet grasinimai teismu taip ir baigėsi, nes, matyt, tai buvo jo paties sumanymas.

Būta visko, net lietuvių spaudos cenzoriaus sustabdytų maldaknygių iš Tilžės įvežimo.

1905-aisiais įsigijęs savo

Liudvikas Jakavičius Tilžėje 1902 m. Slaptais lietuvių spaudos reikalais nuvykęs dar ir nusifotografavo.

Honorata Jakavičienė 1904 m.

spaustuvę ir susidūręs su didele problema kiekvieną menkniekį siųsti į Petrapilį cenzūruoti, o po to apie savaitę laukti, pradėjo rūpintis, kad lietuvių cenzorius būtų Rygoje, ir jam tai laimingų atsitiktinumų dėka pavyko.

Turint „savą“ cenzorių (juo pats L. Jakavičius rekomendavo latvių literatą Laivina, mokėjusį šiek tiek žemaitiškai), atsirado galimybė ir pirmąjį lietuvių kalba mėnesinį žurnalą „Juokdarys“ išleisti. Įdomu, kad to leidinio pirmuoju kalbos prižiūrėtoju buvo būsimasis Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, o tuomet studentas. Jam baigus studijas, paskutiniojo žurnalo numerio (ėjo tik vienerius metus) kalbą koregavo Marcelinas Šikšnys, tuomet mokytojavęs Rygos realinėje mokykloje.

Nutarė L. Jakavičius, jog pats laikas rygiečiams turėti *rimtą* lietuvišką laikraštį. Taip pradėtos leisti „Rygos naujienos“, turėjusios pasisekimą ne tik Latvijoje, bet ir Lietuvoje. Ilgiausiai jį redagavo Kastis Stiklius.

Likimas šių eilučių autorių buvo suvedęs su K. Stikliaus atžala, gyvenančia JAV, Klyvlende. Štai ką Ona Stikliūtė-Šilėnienė pasakojo apie savo dėdę, kurį pažino, žinoma, jau gerokai vyresnį, sugrįžusį iš Rygos Lietuvon: „Mano tėtis Pranas labai didžiavosi savo broliu. Kastis buvo vyriausias, o jis – jauniausias iš devynių vaikų Liepalotų mažžemio Antano Stikliaus šeimoje. Aštuoni hektarai žemės sunkiai maitino vienuolikos žmonių šeimą, tad vaikai turėjo ieškoti sau gyvenimo kitur. Senelis visus savo vaikus pramokė skaityti ir rašyti lietuviškai, taip pakreipdamas jų gyvenimus spaudos link. Dėdė Kastis ne tik pats daug rašė, bet ir „plutelę“ sau užsidirbdavo spaustuvėse. Ir savo penkiolika metų jaunesnį brolių tuo pačiu keliu pasuko. Mano tėčio pasakojimu, jau nuo devynių metų amžiaus brolis Kastis pasiėmė jį į Vilnių, ketindamas išmokyti raidžių rinkėjo darbo. Šitai brolius suartino. Gyvenimas juos išskyrė, bet mano tėtis liko spaustuvininkas ir savo didįjį brolių mylėjo ir gerbė iki gyvenimo galo... Po karo rašiau per dėdę į Lietuvą, ieškodama kontakto su tėvais. Gavau iš jo porą laiškų, kuriuose skundėsi, kad rašas į Vakarus ir siunčias laikraščius, bet jam niekas neatsakęs. Taip laiškas nenuėinant, mūsų ryšys ir nutrūko“.

Šešerius metus L. Jakavičius leido „Rygos naujienas“. Gan populiarius savaitraštis yra atnešęs jo leidėjui ir nemažai keblumų, net nemalonumų. Įskundus

konkurentams, pradėjusiems leisti „Rygos garsą“, dėl slapto skundo teko net Petrapilį pasiekti. Buvo proga dar sykį įsitikinti, kad anuometiniai žandarai ir valdininkai tapdavo bejėgiais prieš degtinėle ir panašius malonumus. Per tą laiką teko atlaikyti ir dešimt baudžiamųjų bylų. Tiesa, beveik visas laimėjo, ir ne bet kur, o Petrapilio Teismo Palatoje, t. y. antroje instancijoje.

Tačiau viena baudžiamoji byla, iškelta už straipsnio „Netoli mirties“ išspausdinimą, baigėsi blogai: Rygos apygardos teismas paskyrė porą metų „tvirtovės“, o Petrapilyje sprendimą sumažino perpus. Visa laimė, kad trijų šimtų metų caro Romanovo giminės viešpatavimo sukurti proga nuo bausmės buvo atleistas.

Apie ką gi buvo rašoma tame nelemtame 1912 m. gruodžio 15 (28) d. išspausdintame straipsnyje? Apie daug ką ir ganėtinai drąsiai – „apie mirštantį gyvį, kuris seniau didis ir nuožmus buvo“, apie tai, kad „dabar visų šalių valdžios nuoširdžiai bernauja piniguočiams“, kad „žlugs pasaulinė šių dienų tvarka“. Na, o užbaigiama ir visai efektingai: „Pasaulinis darbininkų judėjimas parodė, jog valdančios Europos valstybių dinastijos viena koja jau grabe“ (p. 220-221).

Dėmesio vertos ir kitos „Rygos naujienų“ leidėjui iškeltos bylos, tam tikra prasme užgrūdinusios L. Jakavičių.

L. Jakavičius liudija: „Kai pradėjo išeiti Rygoje lietuvių laikraščiai, pradėjo ir mūsų inteligentai atbusti iš letargo miego. Jie įsisteigė sau Muzikos ir Dainų draugiją „Kanklės“. Pradėjo vaidinti viešus vakarus. (...) Kiek vėliau tie patys inteligentai įsteigė švietimo draugiją „Žvaigždė“ ir atidarė net keletą grynai lietuviškų mokyklų“ (p. 208). Na, o grynai paties L. Jakavičiaus rūpesčiu buvo įsteigta artistų mėgėjų draugija (dar vadinta Rygos lietuvių teatru) „Žaislas“ bei lietuvių taupomoji-skolinamoji kasa, pavadinta „Lietuvių banku“. Pastariesiems dariniams jis ir vadovavo.

*

Norint suprasti, iš kur tas L. Jakavičiaus troškimas prikelti iš tamsumos to meto paprastų žmonių lietuvišką dvasią, derėtų kuriam laikui nusikelti kiek atgal. Į tas dienas, kai meilę tėvynei Liudvikui skiepijo jo mama, Akmenės miestelio

L. Jakavičius su savo uošviu
J. Grimalausku Anykščiuose.

„Rygų naujienų“ antraštė.

„daraktorka“. Toji drąsi moteris lietuviško rašto slaptą mokė ir kaimynų bei pažįstamų vaikus. Neišgąsdino jos nei caro žandarai, nei kratos. Motinos dėka ir su knygnešiais susipažino.

Gana vaizdingai L. Jakavičius prisiminė spaudos ir tėvynės meilę jam įkvėpusią motiną: „Ji mokėjo tą savo šviesos darbą gudriai maskuoti ir lietuviškus „lomentorius“ nuo žandarų gerai slėpti“ (p. 9). Žandarui su uriadninku užklupus, „daraktorka“ aiškino, jog mokanti poterių pirmajai išpažinėčiai atlikti.

Tilžėje ir užatlantėje leidžiami laikraščiai bei lietuviškos knygelės darė didelį poveikį. Perskaitęs dalindavosi su artimaisiais, pažįstamais, tais, kuriems tai buvo svarbu ir kurie mokėjo išlaikyti paslaptį.

L. Jakavičius ne tik paliko išskirtinius pėdsakus kaip draustos lietuviškos spaudos skleidėjas, kovotojas už lietuvių, kaip režisierius, artistas, leidėjas, net bankininkas, jis neblogo valdė ir plunksną. Pradėjęs nedidelių straipsnelių, žinučių rašymu į lietuvių spaudą, sukūrė nemažai satyrinių (daugiausia) kūrinių proza ir eilėmis, kai kuriuos jų pritaikė scenai, dalis publikuota periodikoje, dalis išleista atskiromis knygelėmis.

*

Leidyba, žurnalistika nors ir užėmė daug laiko, L. Jakavičiaus meilė teatrui buvo stipresnė. Tokia stipri, jog dabar, praėjus šimtmečiui, sunku patikėti, kad tiek veikta ir nuveikta. Pradžią nukelia į XIX a. pabaigą – 1898 m., kai su režisieriumi E. Flaksbergu, labai nelengvai gavę valdžios leidimą, pastatė J. Pšibilskio vieno veiksmo komediją „Žentas iškilmei“.

1908-aisiais gavęs valdžios leidimą, savarankiškai organizavo lietuviškus

vakarų. Išskirtiniai 1911–1915 m., kai vadovavo „Žaislo“ draugijai.

Nors pagal 1912 m. rugpjūčio 1 d. prašymą iš miesto valdybos subsidijos negauta, iškiliųjų ponai nesiteikė ir į iškilingą vakarą-spektaklį atvykti, „Žaislo“ draugijos puoselėtojai nenusiminė, dirbo išsijuosę.

Per tą penkmetį gražiai išplėtotą mėgėjų teatro veiklą – pastatyti Aleksandro Fromo-Gužučio „Gedimino sapnas“ ir „Gudri našlė“ bei Mato Grigonio „Alkanas Jonukas“ (1911), Broniaus Laucevičiaus-Vargšo „Žmonės“ (1913). L. Jakavičius ne tik vadovavo, bet ir pats betarpiškai visur dalyvavo

„Rygų naujienų“ redaktorius-leidėjas Liudvikas Jakavičius 1914 m.

– dainavo, vaidino, vis dažniau reikėsi kaip režisierius. Ir „Žaislo“ draugija įkurta, siekiant atsieti grynai teatrui. Patirtį turėjo jau nemažą, o dabar atsirado galimybė plačiau pritaikyti prigimtinius gabumus, taipogi ir organizacinius. Iš pradžių (1911) buvo išnuomotas dviejų aukštų namas Rygos centre, kur galėjo tilpti iki 400 žiūrovų, o dar po trejų metų „Žaislo“ draugija gavo Rygos magistrato paramą (3000 rublių) ir užsimojo miesto centre pasistatyti teatrą. Iki tol artistų darbas buvo dažniausiai neapmokamas, paremtas entuziazmu ir altruistiniais norais, o dabar beveik realia svajone švietė naujos galimybės. Deja, tokius planus sugriovė prasidėjęs Didysis karas, į kurio mėsmales įsuko ir „Žaislo“ artistus.

Archyvinė medžiaga byloja, kad toje srityje nuveikta ganėtinai daug – per septyniolika metų iki karo pradžios L. Jakavičius su įvairiais kolektyvais dalyvavo net 140 spektaklių.

Beje, su „Žaislo“ susiję įdomiausios situacijos. Įkūrus draugiją ir pradėjus pastoviai, net porą kartų per savaitę vaidinti lietuviškus spektaklius, greitai pritrūko kūrinių. Situaciją blogino ir tai, kad vaidinti buvo galima tik Petrapilyje cenzoriaus patvirtintus veikalus. O toji procedūra užtrukdavo ilgai, net iki trijų mėnesių. Ir čia L. Jakavičius ėmėsi gudrybės.

Kadangi jau turėjo savo spaustuve, kurioje spausdino ir savojo teatro afišas bei programas, be to, kurios jau buvo gavusios cenzoriaus leidimą, išspausdindavo ir kitas, kuriose buvo informuojama apie necenzūruotus veikalus. Pastaruosius ir lipdydavo ant stulpų. Cenzorius tą kombinaciją žinojo, už tai jam vis tekdavo duoti kyšį ir pavaišinti, bet rizikavo tik pats L. Jakavičius.

Tačiau ir cenzorius ne visada būdavo sukalbamas. Didžiausia problema kilo

Liudvikas Jakavičius su šeima, grįžęs į Lietuvą. Anykščiai, 1918 m.

1914 m. pavasarį rengiantis paminėti lietuvių spaudos draudimo panaikinimo dešimtmetį. Ne dėl paskaitos, kurią skaitė pats L. Jakavičius, ir ne dėl choristų dainų bei vaidinimo, o dėl Lietuvos himno sugiedojimo. „Ne ir ne“, - sakė cenzorius, net pasiūlius riebų kyšį ir geras vaišes. O L. Jakavičiui taip norėjosi, kad nors kartą viešai Lietuvos himnas būtų sugiedotas.

Kai jau, rodės, viskas prarasta, ir cenzorius, nepatvirtinęs afišų bei programų, pasiėmęs portfelį, išėjo iš savo įstaigos, L. Jakavičius patraukė drauge. Einant pro restoraną, pabandė dar sykį – pakvietė priešpiečių. Šiaip taip pavyko įkalbinti užsukti, o įpusėjus grafina, vėl grįžo prie ankstesnės kalbos. Šikart baigėsi geriau – cenzorius pieštuku išbraukė Lietuvos himną, užrašė *Nacionalnaja piesnia* „Lietuva tėvynė mūsų...“ ir įspėjo, kad, jei giedant publika atsistos, budintis pristavo padėjėjas gali ne tik vakarą užbaigti, bet ir protokolą surašyti.

Cenzorių, jau gavusį 25 rublius už *prielankumą*, teko dar sykį prašyti pagalbos – jį pakvietė į vakarą ir paprašė, kad tuo metu, kai choras giedos himną, jis su pristavo padėjėju paviešėtų bufete, aišku, vakaro rengėjų sąskaita.

Susiklostė ne visai taip, tačiau sėkmingai. Kol salėje buvo tik du rusai policininkai, teko keisti vakaro programos tvarką. Laukiamieji „svečiai“ atsirado gerokai pavėlavę ir savo vizitą pradėjo nuo bufeto. Pakviestiems į atskirą kabinetą, jiems buvo užsakyta *stipri* vakarienė, atsiklausus pristavo padėjėjo, į bufetą persikėlė ir policininkai. Štai tada ir atėjo toji lemtinga valanda, kurią L. Jakavičius taip aprašė: „Paliečiau mūsų chorvedžiui p. J. Lukavičiui, kad tuoj duotų skambutį atidaryti sceną ir giedotų Lietuvos himną. Kadangi jau

visas choras stovėjo scenoje ir laukė tik mano įsakymo pradėti, netrukus pakilo uždanga, ir choras pradėjo išdidžiai giedoti. Tai buvo pirmą kartą Rygoje viešai sugiedotas Lietuvos himnas. Bet tai buvo ir paskutinis, nes, kol rusų caro valdžia 1917 metais nežlugo, niekas daugiau nebeišdrįso Lietuvos himno viešai giedoti“ (p. 237).

*

Kaip laikraščio „Rygos naujienos“ leidėjas ir nuosavos spaustuvės savininkas, karo pradžioje L. Jakavičius buvo gavęs leidimą pasilikti Rygoje. Deja, netrukus situacija pasikeitė – apskundus konkurentams, kurie tikino, jog jo laikraštis kursto revoliucinės pakraipos darbininkus, skleidžia antivalstybinę propagandą, teko su skubiai išmontuota spaustuvės įranga išvažiuoti į Petrapilį, kur prabėgo 1915-1918 metai.

Užsibaigė šis gyvenimo tarpsnis liūdnei – po 1917 m. perversmo didelės vertės spaustuvės įrangą teko atiduoti bolševikams.

Tačiau tie metai Petrapilyje nenuėjo veltui. Tautiečiai, sužinoję naują L. Jakavičiaus adresą, susirado jį ir vėl kartu pradėjo dirbuoti. Rusijos sostinėje, kur pastaraisiais metais buvo atsidūrę daug lietuvių pabėgėlių, L. Jakavičius daugiausia užsiėmė teatine veikla – „dabavosi įvairiuose pabėgėlių artistų-mėgėjų rateliuose ir įvairiuose Petrapilio kampuose, režisuodamas, grimuodamas ir pats scenoje vaidindamas“.⁶ Per trejus metus parodyta per 30 spektaklių, tiesa, kai kuriuos režisavo Konstantinas Glinkis. Vaidinta Lietuvos karo pabėgėlių naudai, Petrapilio beturčių draugijai ir kt. Tarp įdomesnių jo paties režisuotų pastatymų – Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio „Blinda“.

*

1918 m. rugsėjo 10 d., palikęs bolševikams spaustuvę ir visą kitą turtą, L. Jakavičius išvyko Lietuvon ir po savaitės atsidūrė žmonos tėviškėje Anykščiuose.

Čia vėl būta visko: vokiečiams pradėjus trauktis iš Lietuvos ir į Anykščius

Liudvikas Jakavičius, Rygoje pažymintis savo 25 metų scenos darbuotę. 1924 m.

⁶ *Mūsų momentas*, 60 metų sukaktuvės, 1931 m., nr. 9(50), p. 2.

Liudvikas Jakavičius (kairėje) ir Kastys Stiklius labdaros vakare Marijampolėje. 1924 m.

atėjus bolševikams, kaimynas komisaras įsakė suimti L. Jakavičių ir, nuvežus jį į Latviją, sušaudyti. Pasisekė pasprukti, tačiau areštavo žmoną. Visa laimė, kad netrukus valdžią perėmė iš kitur atvykęs bolševikų garnizonas, kurio vadas vietinio komisaro areštuotus žmones paleido.

Kol Lietuvoje šeimininkavo bolševikai, teko visko patirti, į pabaigą net teatro vyresniuojų inspektorium Panevėžyje tapti. Na, o 1919-ųjų rudenį atvyko į Šiaulius.

*

Vėl sugrįžtame į Šiaulius. Čia prabėgo devyniolika L. Jakavičiaus gyvenimo metų, kurie paženklinoti ypatingomis žymėmis – knygų ir kalendorių leidybos verslininko gabumų atsiskleidimu, nauja veikla scenoje – režisavo, vaidino, grimavo, visose šventėse jautėsi L. Jakavičiaus ranka ir gabumai.

Turgaus aikštėje buvo įkurtas knygynas tokiu pat vardu kaip ir Rygoje – „Lietuva“. Po metų jis perkeliamas į Kuršėnų g. 9, kiek vėliau atidaromas dar vienas – Tilžės g. 161. „Lietuva“ buvo vienas didžiausių knygynų Šiauliuose, o L. Jakavičius tapo žymiausiu Šiaulių knygyninku, pelnydamas ir stambiausio privataus leidėjo tarpukario Lietuvoje vardą pagal išleistų leidinių tiražų dydį – per porą dešimtmečių išleido apie 2 mln. egz. įvairiausių kalendorių, sapnininkų, humoristinių ir scenos, visuomenės mokymui skirtų leidinių, atvirukų ir kt. Kalendoriai – bene populiariausi, dauguma – su humoristiniu užtaisu. Na, o apskritai „Lietuvos“ knygos buvo puikiausios pasaulyje, bent taip teigė reklama.

Tuomet išleista ypač daug įvairių praktinio pobūdžio knygelių, kurios, žinoma, buvo skirtos mažaraščiams, siekiantiems patiems kiek galima prasilavinti: kaip būti savo paties advokatu, kaip išmokti fotografuoti, kaip apdirbti medį, kaip sakyti gražias prakalbas, kaip rašyti laiškus ir panašiai. Ne vienas toks leidinys nėra vertas didelių pagyrimų, visgi jie lavino savo skaitytoją, nes nemažos dalies visuomenės mentalitetas buvo gana žemas – net 1938 m. duomenimis tik 76,5 proc. šiauliečių buvo raštingi. Šiaučių, kriaučių ir tarnaičių prusintojas (kaip ne sykį yra pavadintas L. Jakavičius), Mikaldos pranašysčių, sapnininkų leidejas

gerai žinojo situaciją, į kurią tauta buvo patekusi, kęsdama lietuviškos spaudos draudimą, žinojo ir tai, kad nepriklausomose Latvijos ir Estijos valstybėse išleidžiama daugiau leidinių, o ir jų tiražai didesni. Tautiečių švietimas, pratinimas prie laikraščio, knygos jam visada buvo svarbiau už materialinę naudą, nors jo leidiniai ir nešė nemenką pelną.

Ypač ilgai išlaikytas kalendorių leidybos monopolis: nuo caro laikų „Juokų kalendoriaus“ iki „Lietuvos keleivio“ nepriklausomoje Lietuvoje. Paprastumas, pašmaikštavimai, minties aiškumas – tai, kas patenkindavo mažai raštingą skaitytoją.

Ne itin aukšto meninio ir mokslinio lygio produkcija, pirmiausia masinės kultūros poreikiams tenkinti skirti leidiniai visgi suvaidino savo vaidmenį ugdydami skaitytojus. Tai buvo laikmetis, kai profesionalaus meno suvokėjų nebuvo daug, ir L. Jakavičius, nepretenduodamas į didįjį meną, darė daugiau nei bet kas, kad tauta lavintųsi, tobulėtų, kad įpratintas skaityti žmogus pradėtų galvoti ir apie rimtesnius leidinius.

*

Išskirtinė L. Jakavičiaus gyvenime 1929 m. gegužės 9 d. Tą dieną Šiaulių centre, tuomet buvusioje judrioje turgavietės teritorijoje, minint Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną, buvo sodinami ąžuolai, pavadinti *spaudos medžiais*. Pirmąjį ąžuolą sodino senieji spaudos darbuotojai – savaitraščio „Momentas“ redaktorius Jurgis Janulaitis ir žinomas kultūros ir spaudos darbuotojas (vienas iš „Kultūros“ bendrovės ir žurnalo „Kultūra“ steigėjų, leidinių „Šiaulių metraštis“ ir „Gimtasai kraštas“ redaktorius), teisininkas Peliksas Bugailiškis. Kitą ąžuolą sodino poetas aušrininkas, 1863 m. sukilimo dalyvis Juozas Miliauskas-Miglovara, L. Jakavičius-Lietuvanis bei poetas ir knygnešys Jonas Krikščiūnas-Jovaras. Trečiąjį ąžuolą sodino tuometinis burmistras Jackus Sondeckis, buvęs pirmasis miesto burmistras Kazimieras Venclauskis ir Šiaulių apskrities viršininkas Antanas Pranculis. Ketvirtąjį ąžuolą sodino mokyklų atstovai – Šiaulių mokytojų seminarijos direktorius Juozas Orlauskas, Berniukų gimnazijos direktorius Vaclovas Šliogeris ir apskrities mokyklų inspektorius Kazimieras Ubeika.

Visi keturi ąžuolai išliko. Dabar prie kiekvieno iš jų marmurinėse lentelėse pažymėta, kas juos sodino.

*

Nei trys sūnūs, nei dukra knygų leidyba ir prekyba užsiimti nepanoro. Silpstant jėgoms 1938 m. L. Jakavičius savo knygyną, knygų bei penkių kalendorių leidybą perleido Feliksui Maksvyčiui, kuris nuo 1933-ųjų, kai Šiauliuose įkūrė „Žiedo“ knygyną, buvo jam didžiausias konkurentas. Jaunajam

Liudvikui Jakavičiui-Lietuvaniui – 60.
Šiauliai, 1931 m.

kolegai sekėsi, todėl ir pasirinko jį, o ne ką kita, vildamasis, jog šis bus ir jo daugelio pradėtų darbų tęsėju.

O 1939-ieji paženklinoti dviem dideliais įvykiais: išleisti „Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų“ (su paantrašte „Lietuvos dievai! Dėkoju jums, kad padėjote man sėkmingai su caro žandais už lietuvių spaudą kovoti“) ir Prezidentūroje įteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinas. Prezidentui Antanui Smetonai dar spėjo įteikti savo atsiminimų knygą, skirtą Lietuvos nepriklausomybės 20-mečiui, tačiau didžioji jos tiražo dalis nepasiekė skaitytojų. Užėjus sovietams,

neparduotus egzempliorius teko

slėpti, tikintis geresnių laikų. Deja, 1948-ųjų birželyje jie buvo sudeginti ant Salduvės kalno kartu su kitu „Žiedo“ knygyno turtu. Atsiminimų knyga sudeginta kartu su dviem šimtais tūkstančių kitų knygų. F. Maksvyčiui pabėgus iš namų, rusų kareiviai bandytas išsaugoti knygas vertė į sunkvežimius, vežė į Salduvę ir, apipylę benzinu, degino. Žmonių arti neprileido. Degančias knygas saugojo kareiviai. Tarp tų leidinių nemažai buvo itin vertingų. Ypač tie, kurie buvo iš L. Jakavičiaus kolekcijos: „Aušros“, „Varpo“, „Tėvynės sargo“ komplektai, vienuolikos metų „Rygos naujienos“, M. Valančiaus, S. Daukanto knygos. Su Lietuvania atsiminimų knyga degė ir dailiais odos viršeliais įrištos maldaknygės, knygos vaikams, nemažai leidinių apie spaudos draudimo laikotarpį, knygos, turėjusios didelės reikšmės lietuvių kultūros istorijai ir tautinei savimonei. Ugnyje žuvęs ir Lietuvania atsiminimų knygos rankraštis.

Tai šitų eilučių autoriui papasakojo⁷ pats buvęs to knygyno savininkas F. Maksvytis.

Tenka pažymėti, kad šitoje istorijoje yra kai kurių netikslumų.

Tvirtinimas, kad Lietuvania atsiminimų knygą išleido ne pats jos autorius, o F. Maksvytis, kelia abejonių. Pastarosios pavardės nėra nei tituliname puslapyje, nei autoriaus padėkos žodyje „kuo nors prisidėjusiems“ prie knygos išleidimo. Be to, pašnekovas minėjo, jog knyga išleista 1940 m. birželį.

⁷ Leonas Peleckis-Kaktavičius. *SUSTABDYTAS LAIKAS. – Esė apie kultūros įžymybes. Šiauliai: Varpai, 2001.*

Tarpukario spauda suteikia galimybę patikslinti kai kuriuos faktus.

Kad atsiminimų knyga buvo išleista dar 1939 m., akivaizdu iš publikacijų „Pagerbė Liudą Jakavičių“⁸, „Lietuvos Respublikos prezidentas priėmė L. Jakavičių“⁹ bei „Seno knygnešio atsiminimai: Šiauliai“¹⁰. Spauldoje minima ir kad, atsidėkodamas už Gedimino ordiną, kurį įteikė Šiaulių apskrities viršininkas Alfonsas Pimpė, L. Jakavičius nuvyko į Prezidentūrą ir A. Smetonai įteikė savo atsiminimų knygą. Yra ir daugiau informacijos, susijusios su 1939 m. išleista atsiminimų knyga – po vieną jos egzempliorių autorius su įrašu „Vilniaus atgavimo dienos paminėjimui“ dovanojo visoms Lietuvos šaulių sąjungos rinktinių skaitykloms¹¹.

Ta proga tenka paneigti ir dar keistesnius tvirtinimus. Štai Anykštėnų biografijos žinyne pažymima¹² neva L. Jakavičiaus „atsiminimų rankraštis sovietinės valdžios buvo konfiskuotas ir sudegintas 1948 m. birželį kartu su visu kitu „Žiedo“ knygyno turtu, *nepėjus jo išleisti*“ (išskirta mano – L. P.-K.). Pastarasis tvirtinimas, be abejo, klaidingas. Tikra nebent tai, kad tarp deginamų knygų galėjo atsidurti atsiminimų rankraštis.

*

Atsiminimų „Žodis skaitytojams“, išspausdintas 3–4 puslapiuose, pristato L. Jakavičių geriau nei tai padarytų bet kas kitas. „Kas tas Jakavičius?“ – pats savęs klausia autorius ir su lengva ironija, šypsena lūpose bando atsakyti: „Aa... Tai kalendorininkas, tai šposininkas-juokdarys, tai bedievis, kupletistas, tai Saliamono galvų leidėjas... Žodžiu, žmogus nedidžios vertės, viską daręs ir daręs dėl biznelio...“ Ir čia pat prideda: „Šių dienų žmogus išsižeistų, jei jį kas panašiai pajuoktų. O mes, senieji darbininkai, dėl tos pačios atgimusios ir jau laisvos Lietuvos, ir dėl kurių-ne-kurių šiandien jau tik turtėti besistengiančių lietuvių, nebeturime jokios ambicijos, bent tokios, kokią turi šių dienų veikėjai. Didelės, asmeniškos ambicijos mes niekad neturėjome, nes mums visad rūpėjo daugiau dirbti Lietuvai, mažiau – sau“.

Ir dar: „Šių dienų veikėjams neįdomu, kad per tuos Jakavičiaus leidžiamus ir platinamus kalendorius ir pasakas kaimo liaudis išmoko skaityti, suartėjo su knyga ir laikraščiais; šiandien daug lengviau į kaimo žmonių rankas patekti ir rimtesniems už Jakavičiaus leidinius, nes šie Jakavičiaus leidiniai padarė kelią į kaimą, - įpratino skaityti“.

⁸ *Įdomus mūsų momentas, 1939 m. vasario 26 d.*

⁹ *Įdomus mūsų momentas, 1939 m. kovo 19 d.*

¹⁰ *Lietuvos aidas, 1939 m. kovo 13 d.*

¹¹ *L. Jakavičiaus dovana, Įdomus mūsų momentas, 1939 m. spalio 15 d.*

¹² <http://www.anykstenai.lt/asmenys>. Žiūrėta 2014.09.19.

Iškilmingo vakaro skelbimas. 1928 m.

Tie pora dešimtmečių Šiauliuose paliko ir daugiau L. Jakavičiaus pėdsakų. Jis buvo žinomas ir kaip komikas, kupletistas, artistas, režisierius. Tai – tarsi antrasis šios įdomios asmenybės gyvenimas, lydėjęs jį ir mieste, kuriame prabėgo bene gražiausi metai. Juos mena ir išlikusios fotografijos – atsiminimų knygoje, Šiaulių „Aušros“ muziejuje.

Režisuota, vaidinta, grimuota policijos, gaisrininkų, šaulių, komendantūros, pėstininkų pulko ir kitose šventėse. Vien su šaulių rinktinės artistais-mėgėjais (pats buvo Šaulių sąjungos narys) 1927-1933 m. parengė apie 60 spektaklių ir humoristinių vakarų. O minėdamas savo sceninio darbo 30-metį, Šiaulių liaudies namuose 1928 m. lapkričio 3 d. pirmąkart Lietuvoje pastatė istorinę F. Gužučio 5 veiksmų dramą „Gedimino sapnas“, pats suvaidindamas pagrindinį – Krivių Krivaičio – vaidmenį. Pastarajai premjerai L. Jakavičius teikė ypatingą reikšmę – metų pradžioje per miesto laikraštį kreipdamasis į būsimus dramos atlikėjus, pažymėjo: „Kadangi mano scenos darbuotės sukaktuvės yra taipgi ir sukaktuvės Pabaltijoj lietuvių teatro, aš noriu visuomenei parodyti, jog mūsų teatras nebe vaiko lopšelyje, o virš 30 metų senas, todėl rengiu iškilmingai tas savo ir mūsų teatro sukaktuves paminėti“.¹³

¹³Šiaulių naujienos, Atviras laiškas scenos draugams, 1928 m. sausio 22 d., p. 3.

Čia ir vienintelis atsiminimų autoriaus noras: „Kad bent kiek jūs pasimokytute iš mano darbų, tėvynės meilės ir noro dirbti jai taip pat, kaip mes kadaise dirbome, nebodami savo asmeniškios naudos nei gerovės“.

Beje, L. Jakavičiui buvo labai svarbu, sulaukus Lietuvos nepriklausomybės 20-mečio, užrašyti savo prisiminimus. O sugrįžus mintimis į anuos tolimus laikus, rodėsi, kad ir pats atjaunėjo. „Ir iš kažkur atsiranda tiek energijos, – prisipažino autorius, – kad, rodos, pulčiau ir pasmaugčiau tuos rusų žandarus, kam jie mus be reikalo draskė už mūsų kokią nors nekalta knygelę ar laikraštėlį“ (p. 5).

*

Tie pora dešimtmečių Šiauliuose

Nors ir nebuvo tuščiaagarbis, bet turėjo silpnąbę paminėti panašias sukaktis. Pavyzdžiui, 1908 m. vasario 2 d. Rygoje, minėdamas savo sceninės veiklos dešimtmetį, su pirmojo spektaklio dalyviais A. Druču, A. Macevičiumi ir M. Paškausku pirmą sykį lietuvių scenoje pastatė Nikolajaus Gogolio komediją „Revizorius“.

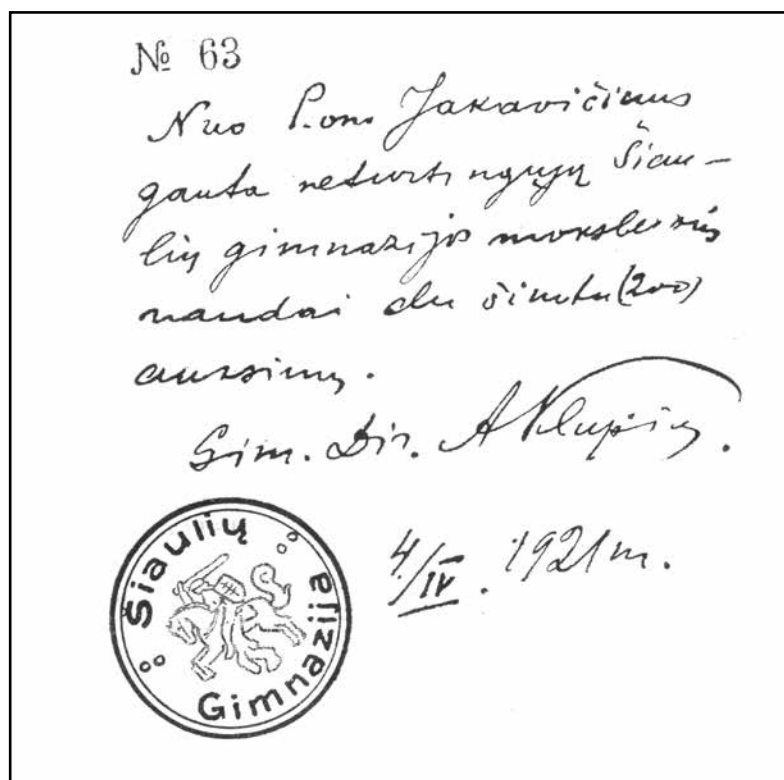
O 1924 m. sausio 19 d., sukakus dvidešimt penkeriems metams nuo lietuvių scenos darbuotės pradžios, sukaktuves pažymėjo Rygoje. Tąsyk suvaidintoje Kazio Puidos 4 veiksmų dramoje „Mirga“ pasirodė ne tik kai kurie seni bičiuliai iš artistų-mėgėjų trupės, bet ir dukra Gražina Jakavičiūtė (1907-1995), kuriai buvo lemta tapti profesionalia lietuvių aktore (nuo 1931 m. Gražina vaidino Valstybės teatre ir jo Šiaulių bei Klaipėdos skyriuose, Vilniaus miesto ir Vaidilos teatruose, o ilgiausiai (1945-1967) – Vilniaus valstybiniame dramos teatre). Pats L. Jakavičius režisavo spektaklį bei jame suvaidino pilies prižiūrėtoją, be to, atliko kupletus. Įdomu ir tai, kad tąsyk L. Jakavičių pasveikino poetas Janis Rainis, tuomet ėjęs Latvijos nacionalinio teatro direktoriaus pareigas, taip pat kiti abiejų tautų kultūros žmonės, tai primena ir laikraštyje „Jaunakas sinias“ išspausdinta palanki recenzija (1924, nr. 17).

Su Šiauliais susijęs ir dar vienas svarbus L. Jakavičiaus gyvenimo įvykis: laisvamanių etinės kultūros draugijos įsteigimas 1924-aisiais. Prie šito prisidėjo ir dr. Jonas Šliūpas, su kuriuo buvo gana artimi bičiuliai.

Tai toli gražu neatsitiktinis sprendimas. Į jį eita daug metų. Dar amžiaus pradžioje, leisdamas liberalų savaitraštį „Rygos naujienos“, ne sykį ne tik kaip konkurentas susirėmė su aštraus katalikiško laikraščio „Rygos garsas“ platintoju Antanu Macijausku, kitoje Katalikų gatvės pusėje turėjusiu knygyną. Pasakojama, kad nūsikimui nuo bažnyčios turėjo įtakos susidūrimas jaunystėje su kunigu, įvykdžiusiu kriminalinį nusikaltimą. Kai kuriuose savo leidiniuose,

Jubiliejinio spektaklio programa.

Šiaulių gimnazijos direktoriaus A. Klupšo kvitas, patvirtinantis, jog L. Jakavičius parėmė neturtingus gimnazistus. 1921 m.

o ir scenoje nevengdavo pasišaipyti iš klerikalų. Tačiau yra ir kita šito reikalo pusė: kažin ar dar kuris nors kitas tuometinis leidėjas buvo išspausdinęs tiek maldaknygių, kaip L. Jakavičius. Savo atsiminimų knygos įžanginiame žodyje skaitytojams jos autorius taip pasiaiškina: „Šių dienų veikėjams nerūpi tai, kad Jakavičius kadaise todėl pardavinėdavo maldaknyges, kad, ant jų uždirbęs, galėtų veltui dalyti žmonėms švietimuisi lietuvių laikraščius ir pasaulinio turinio knygas. Tais, maldaknygėmis uždirbtais pinigais, buvo remiama draudžiamoji lietuvių spauda“ (p. 3).

Pažymintį 60-metį L. Jakavičių pagerbė šiauliškis laikraštis „Įdomus mūsų momentas“ (1931 m., nr. 9).

Neliko nepažymėtas ir scenos darbuotės 40-metis 1938 m. vasario 4 d. Tiesa, tas jubiliejus pažymėtas kukliai – Šaulių klube tarp scenos draugų ir artimųjų bei gerų pažįstamų, be specialiai tam skirtos premjeros. Apie L. Jakavičiaus nuopelnus lietuvių kultūrai kalbėjo teisėjas (jis ir dramaturgas) T. Vaitekūnas, kolegos, o pats Liudvikas, „atrišęs“ savo „juokų maišelį“, deklamavo, dainavo.

*

Ketvirtoji L. Jakavičiaus atsiminimų dalis pavadinta „Autoriaus nusiskundimai ir padėkos“. Priminęs, jog visais laikais visiems į akis teisybę sakęs, autorius pažymi, jog ir dabar negalįs kitaip elgtis. Jam ypač skaudu, kad po to, ką yra iškentėjęs ir patyręs kovodamas dėl savo spaudos ir tautos atgimimo, sugrįžęs tėvynėn, deja, ne tik nebuvo tinkamai įvertintas, bet ir neretai neturėjo lygių teisių „su tais piliečiais, kurie net piršto nėra pajudinę Lietuvai išlaisvinti ar spaudai iškovoti“ (p. 300).

Kai kurie tokio pobūdžio atsiminimai dabar sukelia tik šypsena. Deja, anuomet taip neatrodė. Pavyzdžiui, kad ir šis: 1920 m. labdaringame spektaklyje L. Jakavičius scenoje dainavo kupletus, kurių vienas „reik vis tept, reik vis tept“ taip nepatiko miesto policijos viršininkui, kad rytojaus dieną buvo surašytas protokolas. Didesnių pasekmių kupletų autorius išvengė tik įrodęs, kad jie parašyti dar 1906 m. ir atspausdinti Rygoje, „Juokų kalendoriuje“.

O kai 1925–1926 metais Šiauliuose nemokamai buvo dalijami žemės sklypai, nuosavos pastogės neturinčio L. Jakavičiaus prašymas „be jokių motyvų liko atmestas“ (p. 304).

Tačiau vieną dieną ir L. Jakavičius buvo prisimintas – Šiaulių apskrities viršininkas 1933 m. pabaigoje jį pristatė apdovanojimui Gedimino ordinu. Tam oficialiu raštu pritarė ir generolas Vl. Nagevičius: „Laikau savo morale pareiga šį pristatymą paremti kaip liudininkas, nes ir aš šį tą žinau, dėl ko apdovanoti tikrai reikėtų“ (p. 305).

*

L. Jakavičiaus atsiminimai užbaigiami padėka tiems, kurie kuo nors prisidėjo – dokumentus rankiojant ir pan. Tarp žinomų žmonių pavardžių paminėtas ir žurnalistas Bronius Naudžiūnas, su kuriuo šių eilučių autorių likimas buvo suvedęs 8-9-ajame dešimtmeciuose. Tarpukaryje žinomas spaudos darbuotojas, atėjęs sovietų valdžiai, save nubaudė pavyzdžio neturinčia bausme – ketvirčių amžiaus prasėdėjo savo namų rūsyje. Kai išėjo iš jo, didelių nemalonumų nebeturėjo – dirbo Medžio apdirbimo kombinate, net miesto laikraštyje buvo spausdinamas. Be abejo, ne be tam tikrų organų leidimo. Viena iš tuometinių rašinių, kuris vadinosi „Apsukriųjų išmonė“¹⁴, prisiminė ir L. Jakavičių bei jo garsiuosius sapnininkus.

Žinoma, jei Br. Naudžiūnas būtų sulaukęs šių dienų, pasakojimas apie L. Jakavičių neabejotinai būtų kitoks. O tąsyk straipsnelio tikslą apsprendė jau pati jo paantraštė „Tiesos ieškančiam“, todėl ir išvados atitinkamos: „Sapnininkas –

¹⁴ Raudonoji vėliava, 1985, rugsėjo 26.

ne šventraštis, ne išminties knyga, o tik apsuksčių žmonių išmonė, pasipelnymo priemonė. Kas šiandien dar iš prieškarinių išlikusių sapnininkų nori ką nors išpešti – gaudo vėją laukuose“.

Apie tai, kad L. Jakavičius buvo knygnešys, kokie jo nuopelnai atgaunant lietuvišką spausdintą žodį – nė žodžio. Ir tai suprantama – sovietų valdžiai rūpėjo kitos „tiesos“. O juk apie viską, kas išgyventa, be abejo, išsikalbėdavo susitikę anuomet Šiauliuose populiarioje Milšteino kavinėje, kur „pasidalinti miesto naujienomis rinkdavosi vietos savaitraščių darbuotojai, mokytojai, tarnautojai“.

*

Daugelis esame girdėję apie Mikaldos pranašystes, o vyresnės kartos žmonės ir knygelę tokiu pavadinimu skaitė. Atgimimo metais kažkoks gudruolis anonimas ją net perspausdinęs buvo, pusiau slapta, lyg koks šiuolaikinis knygnešys, pardavinėjo. Tai taip pat L. Jakavičiaus-Lietuvanio leidinys. Regis, kuo toliau, tuo labiau tikima, kas ten parašyta. O kodėl netikėt, jei nemažai joje papasakotų dalykų jau išsipildė?

Lyg tyčia, tą tikėjimą šiek tiek sujaukė garbingo amžiaus šiauliečio teatrolo papasakota legenda: Mikaldos pranašystes per savaitę parašę su keliais vyno buteliukais rūsini uždaryti žurnalistai. Knygininkas juos uždaręs.

Sunku dabar pasakyti, kaip buvo iš tikrųjų. Šito patvirtinti nesiryžo net jo bendravardis sūnus. Tačiau, kad tie sapnininkai pratino skaityti knygas labiausiai atsilikusius tautiečius, neabejotina.

LIUDVIKAS ANTRASIS: PIRMASIS LIETUVIŠKAS TANGO

Praėjus porai dešimtmečių po to, kai L. Jakavičius antrasis *įkalbėjo* šiuos žodžius, iš naujo jų klausantis pirmiausia nustebina jaunatviškas balsas ir optimizmas. Kai buvau jaunesnis, šito lyg ir nepastebėjau. Nežinodamas nepasakytum, kad girdi daug visokių negandų patyrusį devintąjį dešimtį įpusėjusį tautietį, kuriam šioje Žemėje liko vos treji metai.

Nustebina ir kalba – aiški, taisyklinga, beveik be jokių priemaišų. Tiesa, vienas kitas žodis vis dėlto prasikiša, išlenda iš argentinietiško „maišo“, bet tai tik pagyvina maestro pasakojimą.

Na, kad ir šis:

– Leonai, atleisk man, kad aš tiek laiko tylėjau, negalėjau tau pasiųsti *gromatio*.

Pastarojo žodžio tikrai nereikia išversti, jis visai priimtinas abiem pusėm. O

pats L. Jakavičius atsiprašydamas prašo nesistebėti jo keista lietuviška kalba. Atseit, beveik pamiršęs ir rašyti (dėl šito dalinai galima sutikti), ir kalbėti, nes Argentinoje lietuviai susitikę tik pasisveikina lietuviškai, o jau kalba vietine kalba – ispaniškai.

Liudas (vadinsiu šiuo vardu, nes Liudvikas antrasis juo pasirašinėjo į Lietuvą siunčiamus laiškus) pasakoja, kad buvęs labai užimtas – sirgo žmona, o paskui teko vykti į Meksiką, padėti dukrai persikraustyti iš Ispanijos. Buvo ir dar vienas rūpestis ir labai, anot jo, svarbus: nuosavas fabrikas. Nors jame dirba tik septyni žmonės, jis už juos jaučiasi atsakingas. Privalu pasirūpinti, kad tavo darbininkai ir darbo turėtų, ir dėl užmokesčio nesiskųstų. „Nežinau, kaip yra Lietuvoj, – atkreipė dėmesį, – bet čia tai labai svarbu. Antraip nueis darbininkas į Darbo ministeriją ir nukirs visą tavo galybę“. Pasidžiaugia, kad turi pusininką, jauną vyrą, kuris jam labai daug padeda.

Įkalbėdamas į audiokasetę L. Jakavičius prieš save turėjo jam atsiųstus klausimus. Žinoma, vienas pirmųjų buvo apie tėvą.

– Už nuopelnus Lietuvai trisdešimt devintaisiais pats Smetona tėvui įteikė Gedimino ordiną. O jis jam – savo knygą „Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų“.

Prisipažino: kažko ypatingai naujo atskleisti negalėsiąs. Tik galįs patvirtinti, jog svarbiausia tėvo gyvenime buvo lietuviška knyga, laikraštis, teatras. O Šiauliuose be populiaraus knygyno dar turėjęs ir įvairių prekių krautuvę originaliu pavadinimu „Ko klaus, tą gausi“. (Šių eilučių autoriui advokatė Gražbylė Venclauskaitė yra pasakojusi, jog tie keturi lange besipuikuojantys žodžiai ypač kaitino jaunų žmonių kraują. „Laba diena, galima porą kilogramų blusų?“ – net praėjus keliems dešimtmečiams, šitą gimnazijos laikų nuodėmę prisimindavo iki smulkmenų. Prisimindavo ir tai, kad šis klausimėlis visai sumaišydavo knygyno savininkui protą: jis griebdavosi lazdos. O už savaitės vėl kažkuriam iš jų prireikdavo blusų).

– Tačiau aš Šiauliuose mažai būdavau, – pasakoja ponas Liudas, – nes iš ketvirtos gimnazijos klasės išvažiavau į Klaipėdos konservatoriją. O gimnaziją prisimenu labai gerai.

Ir papasakoja, jog turėjęs gimnazijoje labai nemalonų incidentą su ta pačia bendraklase Gražbyle, vėliau tapusia teisininke. Tai buvo tuomet, kai dar kartu mokėsi mergaitės ir berniukai.

Istorija tokia. Pertraukos metu berniukai žaidė indėnus, t. y. plunksnakotį laidė į klasės lentą. Reikėdavo pataikyti taip, kad plunksna įsmigtų. Pasitaikė taip, kad, metant plunksnakotį Liudui, pro šalį pralėkė visada vikri kaip vijurkas G. Venclauskaitė. Bebėgančiai plunksna kliudė vos vos aukščiau akies. Dar truputis ir mergaitė būtų likusi viena akimi akla.

– Kilo didelis triukšmas: pašaukė į gimnaziją tėvą, atėjo Stanislava Venclauskienė. Manęs vos neišmetė iš gimnazijos. Kažkoku būdu tėvas su Venclauskiene sutvarkė šį reikalą.

O netrukus mergaitės ir berniukai pradėjo mokytis skirtingose gimnazijose: mergaitės iškėlė į Didždvarį, berniukai liko Tilžės gatvėje. Tačiau lankytis garsiojoje Venclauskių šeimoje, kur augo daug beglobių, našlaičių, pamestinukų, ir kur būdavo taip smagu, Liudas nebedrįsdavo. Toks liūdniausias paauglystės prisiminimas.

*

Klaipėdos konservatorijoje studijavo fortepijoną pas profesorę S. Palečėk. Neilgai, nes ten įvyko *revoliucija*, kurios pagrindinis tikslas buvo nuversti Stasį Šimkų. Daugiausia, anot L. Jakavičiaus, prie tų įvykių prisidėjo garsus dirigentas Vytautas Marijošius, po karo apsigyvenęs JAV.

Šitų aplinkybių dėka atsidūrė Kauno konservatorijoje ir dėl šito niekada nesigailėjo. Čia jam labiausiai patiko rašyti kompozicijas. Į tai atkreipė dėmesį direktorius Juozas Gruodis, pasiūlęs iš A. Rožicko klasės pereiti pas jį. Tačiau po metų studijavo jau Jurgio Karnavičiaus kompozicijos klasėje, šito paprašė pats J. Gruodis, supratęs, kad būdamas labai užsiėmęs, neduos tiek naudos būsimam kompozitoriui, kaip kolega.

Kaip tik tuo metu L. Jakavičius baigė rašyti muzikinę pasaką „Saulės vaikai“ ir reikėjo, kad kas nors padėtų suorkestruoti – veikalas didelis, apie poros šimtų puslapių. Kasdien Liudas ėjo pas J. Karnavičių į namus, sėsdavo abu prie fortepijono, gilinosi į kompoziciją, kas tinka vienam instrumentui, kas kitam. Jaunajam autoriui tai buvo didelė pagalba, nes jo dėstytojas turėjo kur kas daugiau patirties nei jis.

– Nu ir suredagavom. Ir labai gražiai suredagavom...

Ta pačia proga L. Jakavičius prisiminė ir J. Karnavičiaus operos „Gražina“ pavadinimo smulkmenas:

– Karnavičius buvo mano sesers *simpatizantas*. Jam labai patiko Gražina. Kai parašė operą, pavadino jos vardu. Kai devyniasdešimt trečiaisiais buvau Vilniuje, aplankiau Karnavičiaus sūnų, taip pat Jurgį. Jis pasakė, jog prisimenąs mane, anuomet ateinantį pas jo tėvą. Jurgis patvirtino ir kad tėvas neslėpė nuo namiškių savo simpatijos Gražinai Jakavičiūtei ir kad jos garbei pavadino operą.

O koks gi tos muzikinės pasakos likimas? Prieš atsakydamas L. Jakavičius prisiminė jos gimimo istoriją. Tai – bendras darbas su sesers vyru Juru Šalteniu: jis parašė libretą „Saulės vaikams“, o Liudas – muziką. Paskui Vytautas Palaima sukūrė dekoracijas, Juozas Stanulis ėmėsi režisuoti. Nemažai priklausė nuo orkestro. Jį sudarė Šiauliuose stovėjusio aštuntojo pulko kapelmeisteris Bronius Jonušas. Dalis muzikantų buvo atrinkta iš pulko, kitą dalį sudarė civiliai, iš viso

Net trys šio ansamblio muzikantai – Jakavičiai: Liudvikas (fortepijonas), Donatas (smuikas) ir Artūras (violončelė). Šiauliai, 1930 m.

orkestre buvo 18 muzikantų.

– Darbas su ta pasaka užtruko apie metus. Tai tas negerai, tai ten pakeitimą reikia daryti, tai čia chorą reikia įdėti, o čia – baletą. Buvo daug ginčų, tačiau viskas baigėsi sėkmingai, – pasakojo L. Jakavičius.

Pirmą kartą žiūrovams muzikinė pasaka parodyta 1934 m. kino teatro „Kapitol“ scenoje.

Kai buvo repetuojama, Liudas gyveno Klaipėdoje. Tekdavo vis sugrįžti į Šiaulius. Kaip šiandien prisimena *tą dieną*: paskambino telefonu J. Šaltenis ir pasakė: „Viskas išėjo gerai. Atvažiuok į premjerą“.

Į premjerą suvažiavo daug garsenybių iš Kauno, o ir kitų miestų bei parapijų. Dalyvavo, žinoma, ir visa Šiaulių „grietinė“. Publika priėmė pastatymą labai nuoširdžiai. O po premjeros buvo balius „Piliečių klube“. Nors praėjo daug metų, L. Jakavičius prisiminė, jog toji populiari Šiauliuose užėiga buvo beveik prieš „Kapitol“, tik kitoje gatvės pusėje, antrajame aukšte. „Labai gražiai praleidom laiką“, – praėjus šešiams dešimtmečiams, konstatavo debutantas.

*

Klaipėdoje Liudas ne tik mokėsi, bet ir grojo „Sommer Cafe“. Tais tolimesiais 1931 m. kartu su juo viename ansamblyje buvo brolis Donatas ir dar du draugai, kurių vardai atmintyje neišliko. Liko tik nuotrauka, kurioje jis su akordeonu, brolis – su

smuiku, vieno kolegės rankose – saksofonas, kito – smuikas, o šalia – mušamieji.

Beje, Donatas pokaryje atsidūrė Venesueloje. Toje tolimoje šalyje buvo žinomas ne tik kaip smuikininkas virtuozas, bet ir kaip muzikos profesorius.

O pats Liudas pirmiausia žinomas kaip pirmojo lietuviško tango „Sutemos“ autorius. Žodžius jam parašė J. Šaltenis. Tarpukaryje jį dainavo Antanas Šabaniauskas, šiais laikais – Aleksas Lemanas.

*Buvo tai pavasarį auksinį,
Bučiavo rytas mus.
Ir tada prisieki tu tik duoti
Man širdy vien meilės plakimus.
Buvo tuomet naktis mėnesienos
Vis su meilės pasakom šviesiom,
Tavo bučiavau blakstienas
Ir maniau, kad aš tik vienas
Tegalėsiu būti tau brangus.*

*Ir tik dabar pamačiau,
Tik dabar supratau,
Kad tik sapnas viskas buvo,
Meilės viltis jau pražuvo
Ir tiktai skausmas štai
Liko man amžinai.*

*Ir kai rytą gražų saulė kelias,
Prisimenu tave,
Prakeikiu tave ir savo dalią
Ir tuos nuodus, duotus man sapne.
Bet norėčiau vėl tave mylėti
Ir gyventi, melstis tau vienai,
Sapną šviesų vėl grąžinti,
Gražių pasaką priminti
Ir gyventi meilės svaigime.*

*Ir tik dabar pamačiau,
Tik dabar supratau
Kad negrįš jau tas svaigimas
Ir belieka prakeikimas,
Ir sutemose jis tiktai
Liko man amžinai, -*

nepaprasto pasisekimo sulaukė šis L. Jakavičiaus kūrinys, sukurtas 1933 m.

Klaipėdos „Sommer Cafe“ muzikantai. Akordeonistas – Liudvikas Jakavičius, smuikininkas – Donatas Jakavičius. 1931 m.

Tarpukario Lietuva gerai žinojo L. Jakavičių kaip muzikantą, su šaunia kompanija grojusį garsiojoje laikinosios sostinės Konrado kavinėje bei su Michaelio (Moišės) Hofmeklerio orkestru – „Metropolyje“. Jų klausėsi pats Respublikos Prezidentas, ministrai, generolai, menininkai, kitos įžymybės ir jų ponios.

Liudas grojo akordeonu, jo brolis saksofonu. Šių eilučių autoriui maestro padovanojo žymaus dailininko Juozo Olinardo Penčylos „Konrado“ kavinės orkestrantų draugišką šaržą. Kitoje piešinio pusėje užrašyta: „Garčiauskas – baterija, Supelis – piano, smuikininkas – Daniel Pomeranc“. Ten ir jų su broliu, mirusiu Čikagoje, jauni veidai.

– Tą atvirutę veltui dalindavo visiems „Konrado“ kavinės lankytojams, – pasakojo L. Jakavičius. Jis taip pat pažymėjo: – Danielius Pomerancas, kurio orkestre grojau, buvo smuikininkas, dar geresnis ir už Hofmeklerį, pripažintą virtuozą. Labai charakteringas mažajai scenai smuikininkas. Gordas Supelis – puikus pianistas, Garčiauskas – patyręs kselofonistas, o mano brolis Artūras – saksofonistas ir violončelininkas. Tenai turėjom didelį pasisekimą.

Grojimas M. Hofmeklerio orkestre „Metropolyje“ L. Jakavičiui bene labiausiai įsiminė tenykščiais lankytojais – žymiausiais tarpukario Kauno, o ir Lietuvos asmenybėmis. O Vasario 16-ąją jų orkestras grodavo pas tuometinį Užsienio

Pirmojo lietuviško tango „Sutemos“ bukletas. Kaunas, 1933 m.

Kauną, Švietimo ministerijon, Liudas taip ir nesužinojo, tačiau rezultatas buvo akivaizdus: ministerijos rašte, skirtame miesto Valdybai, buvo nurodyta, kad iš pareigų atleidžiamas direktorius J. Stanulis.

Laikinuoju vadovu tapo administratorius L. Jakavičius. Ponas Liudas aiškina, kad jis tokių pareigų niekada netroškęs, taigi ir jokio moralinio pasitenkinimo dėl šito neturėjęs. Tačiau tuos kelis mėnesius, kol buvo paskirtas naujas direktorius, stengėsi, kad teatro žmonės nesijaustų tapę našlaičiais.

– Vieną dieną gaunu telegramą, kad tokią ir tokią valandą iš Kauno atvyks Kirša, paskirtas direktorium. – Sutikau, perdaviau reikalus, – prisiminė L. Jakavičius.

Buvo ir dar kai kas: naujajam teatro vadovui ir šaunų balių surengė. Jo akimirka, užfiksuotą nuotraukoje, ir šių eilučių autoriui atsiuntė. *Visas teatras* už vaišėm apkrautų stalų. Poeto-direktoriaus kairėje – Liudas, dešinėje – teatro buhalteris Pagirys, „po karo pabėgęs į Šiaurės Ameriką“.

Išliko ir dar viena nuotrauka – Panevėžio geležinkelio stoties perone darytoji. Pastarojoje – vietos artistai po gastrolių išlydi šiauliškius kolegas. Vagono lange

reikalų ministerijos Politikos departamento direktorių, vėliau užsienio reikalų ministrą Stasį Lozoraitį, kurio svečių tarpe visada būdavo Prezidentas Antanas Smetona su poniu. Be kitų kūrinių ten būtinai turėdavo nuskambėti „Prezidento maršas“.

*

Įdomūs L. Jakavičiaus atsiminimai apie tarpukaryje sutiktus žinomus menininkus. Su kai kuriais jų artimai bičiuliavosi. Vienas tokių – poetas Faustas Kirša. Tie metai susiję su Šiaulių miesto teatru.

1942-aisiais teatre buvo revoliucinė situacija, kurią sukėlė tuometinis vyriausiasis režisierius ir meno vadovas aktorius Ipolitas Tvirbutas.

Ką jis prikaltė nuvažiavęs į

Danieliaus Pomeranco orkestras, džiuginęs laikinosios sostinės populiariosios „Konrado“ kavinės svečius. Autorius – dail. Juozas Olinardas Penčyla.

– susimąstęs F. Kirša ir dar septyniolika linksimų veidų, o tarp jų – katinas. Pats Liudas – smagus su balta gėle atlape, į ranką pakibęs tada panevėzietei, o vėliau vilnietei Konstancijai Kučinskaitei, Lietuvos televizijos žiūrovams pažįstamai iš garsiosios „Petraičių šeimos“.

Tačiau L. Jakavičiaus džiaugsmas atsikračius jam nemielų pareigų truko neilgai. F. Kiršos vadovavimo stilius buvo gana savotiškas. Dvi-tris dienas pabuvęs Šiauliuose, sakydavo: „Jakavičiaus, aš turiu važiuoti į Kauną, grįšiu po savaitės, o gal pusantros. Tu čia viską žinai, esi pripratęs, pavadovauk“. Ir taip iki kito karto, ir taip visą laiką, kol užėjo rusai. Porą dienų teatre, pasirašo reikalingus dokumentus, sužino naujienas ir vėl į Kauną.

Vienas prisiminimas susijęs su Anykščiais, iš kur buvo kilusi Liudo mama ir kur Jakavičiai turėjo tris vasarnamius. F. Kirša prasitarė norįs aplankyti savo draugą Antaną Vienuolį, be to, esą ir kitų su Anykščiais susijusių reikalų, paprašė pusmėnesiui pagelbėti su pastoge. Į Anykščius nuvažiavo kartu, apgyvendino Faustą pas savo tetą. O tas reikalas buvo susijęs su Puntuku. Vokiečiams karas nesisekė. Kad atėję rusai ant Anykščių ir Lietuvos įžymybės neiškaltų Lenino ar Stalino galvų, grupelė inteligentų nutarė pasirūpinti, jog akmenyje būtų įamžintas Darius ir Girėnas. Tam komitetui priklausė ir F. Kirša. L. Jakavičius talkino iniciatoriams.

*

Gan artimi santykiai L. Jakavičių siejo su Kipru Petrausku. Pažinties pradžia – „Metropolis“. Tiesa, tuomet tai buvo visai kitokio pobūdžio pažintis. Restorane

Pirmoji Liudviko Jakavičiaus žmona Vladislava Sielskaitė, sušaudyta bolševikų.

dažnai buvdavęs žymusis tenoras beveik nekreipė dėmesio į muzikantus – pasisveikindavo, ranka pamojuodavo, ir tiek. O susidraugavo, kai L. Jakavičius tapo Šiaulių miesto teatro administratorium. Dabar jau nebeprisimena, kokia proga, su kokiais reikalais pirmąsyk maestro atvyko į Šiaulius, tačiau kad jam suruoštos vaišės padarė įspūdį, įsiminė. Ir palydos į stotį aktorių draugėje buvo įsimintinos.

Po to buvo dar keletas vizitų.

Tačiau labiausiai į atmintį įstrigo paskutinis susitikimas.

– Iš Lietuvos bėgome trise, – pasakojo L. Jakavičius. – Aš, Šiaulių viceburmistras Pauža ir atsargos leitenantas, ūkininkų, iš kurių Pauža gavo arklių su vežimu, sūnus. Pasiūliau važiuoti į Telšius, pas Kiprą.

Rainių dvare buvo susirinkusi jau nemaža kompanija, koks dešimt žinomų žmonių, tarp jų – dailininkai Adomas

Varnas, J. O. Penčyla, operos solistas Jonas Būtėnas. Gražiai priėmė, davė nakvynę. Keturias ar penkias paras ten išbuvo, laukdami *pabaigos*, lošdami pokerį. Besitraukianti kariuomenė ragino skubėti ir juos. Vieną naktį į dvarą sugužėjus vokiečiams, sužinojo, jog rusai jau Šiauliuose. „Būtėnai, mes bėgsim“, – pasakė L. Jakavičius. Baritonas paprašė jį paimti kartu. K. Petrauskas, tai sužinojęs, pasiūlė: „Tu, Jakavičiaus, nebėk, pasilik. Pamatysi – audra praeis, ir aš tave paskirsiu Kauno teatro administratorium“. Tai girdėjęs J. Būtėnas pasakė: „Jakavičiaus, nebūk durnas. Užeis rusai, tave pastatys prie sienos ir sušaudys, o Kipras žiūrės pro langą ir sakys: „Kaip gaila, kad Jakavičių sušaudė. Aš nieko negalėjau padaryt“.

J. Būtėnas taip pat prisidėjo prie jų. Keturiese išvažiavo Plungės link. Tiesa, dvaro darbininkai buvo pavogę vadeles ir Kipras vos surado kitas, labiau primenančias šniūrus. Šiaip taip pakinkė arklių ir atsisveikino, o Plungėje gavo iš vokiečių leidimą sėsti į paskutinį traukinį, važiuosį Vokietijon.

*

Pirmąją žmoną sušaudė bolševikai. Vos prasidėjus karui, netoli Šiaulių.

– Apkaltino, kad šnipinėjom vokiečių naudai, – sakė L. Jakavičius, prisimindamas tas baisias aplinkybes. – Kadangi mūsų pasuose buvo vokiečių

konsulo antspaudas – visa išvykti Vokietijon bei prancūzų atžymos. Kaip ir kada tai atsirado? Po vedybų medaus mėnesį praleidom Vokietijoje ir Prancūzijoje. O rusai, tai pamatę, pasakė: „Aišku, kad šnipai“ ir suėmė. Suėmė jau patys bėgdami nuo vokiečių. Aštuonis mus vežė į mišką.

Pakeliui Liudui laimingo atsitiktinumo dėka pavyko pabėgti. Deja, jam vienam. Gražuolę žmoną ir kitus sušaudė miške, maždaug šeši kilometrai nuo Kuršėnkelio, Noreikiuose. Baisiausia, jog tai įvyko jaunosios Vladislavos Sielskaitės-Jakavičienės tėvų miške.

Praėjus kelioms dienoms, kai į Šiaulius atėjo vokiečiai, L. Jakavičius surado nelaimėlių kūnus ir, parvežęs juos į miestą, palaidojo.

*

Su antrąja žmona – lietuvaitė iš Suvalkijos – susipažino ir ją vedė Italijoje.

Ir čia būta laimingų aplinkybių.

Pasibaigus karui, Italijoje pakliuvo į nelaisvę. Pavyko pabėgti ir, nuvykus į Romą, susirasti S. Lozoraitį, pažįstamą iš Kauno laikų. Užsienyje likusios Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas parūpino naujus, jau civilius rūbus, ir pasirūpino, kad L. Jakavičius patektų į amerikiečių globojamą pabėgėlių lagerį.

Čia Liudas suorganizavo orkestrą, kuris savaitgaliais grodavo šokiams. Nors įėjimas kainavo tik pora lirų, taip muzikantai užsidirbdavo popirosams. O paskui sukūrė tautinių šokių ansamblį. Pasisiuvę tautinius rūbus, prie lietuvių prisijungė estai, ukrainiečiai, gruzinai, rusai ir kitų tautybių, kokių tik buvo lageryje, pabėgėliai. Pasisekimas buvo didžiulis. Lagerio komendantas nutarė ansambličius nuvežti į Romą ir parodyti Amerikos kariuomenei.

– Ir čia manęs laukė įdomiausias dalykas, – prisiminė L. Jakavičius. – Su ansambličiais nuvykus į Romą, amerikiečiai mums davė kelis palydovus ekskursijai po miestą. Vienas jų, vyresnysis puskarininkis, priėjo prie manęs ir sako: „Čia tu, Jakavičiaus?“ Pasirodė, kad tai Hofmeklerio brolis Trufka, saksofonistas.

Tarpuokalyje gerai pažinotas talentingas muzikantas iš Lietuvos į Ameriką išvažiavo dar prieš karą. Apsidžiaugė sutikęs pažįstamą, apkabino, pradėjo klausinėti, gal ką žinąs apie brolį Michaelį. Deja, Liudas galėjo apie jį papasakoti tik tiek, kad, kaip ir visus žydus, „Metropolio“ orkestro vadovą patalpino į getą. Apie tolimesnį jo likimą nieko negirdėjo.

O prie D. Pomeranco išgelbėjimo pats prisidėjo. Išslapstė teatre, kol atėjo rusai. Gaidas perrašinėjo.

– Atvažiavęs į Lietuvą, sužinojau, kad Danielius dar gyvas, tačiau išvykęs į Berlyną. Buvo labai gaila, kad nesusipėjau su juo pasimatyt, – apgailestavo L. Jakavičius.

*

Į Argentiną L. Jakavičius atvažiavo kaip stovi. Net švarko neturėjo. Jį pardavė Brazilijoje, o paltą – Ispanijoje, Tenerifės saloje.

Laivu iš Italijos plaukė septyniolika parų. Neprailgo, nes vėl teko paimti į rankas akordeoną: laivo orkestro akordeonistas iki išvykimo nespėjo sugrįžti iš viešnagės pas gimines ir, per garsiakalbį pranešus apie muziko profesionalo paieškas, Liudas nedelsdamas susirado kapitoną, o šis supažindino su orkestro direktoriumi – italų smuikininku. Žinoma, egzaminavo, tačiau profesionalui tai jokia problema. Nedelsiant iš trečios klasės buvo perkeltas į pirmąją. Ir valgyt nuo tos dienos taipogi ėjo su „pirmaklasiais“.

– Taip kad važiavau karališkai, – prisimindamas tas tolimas dienas, sakė L. Jakavičius.

Vandenyne sutiko ir Kalėdas bei Naujuosius metus. Kai kapitonui pasakė, jog šventes norėtų praleisti su trimis draugais, su kuriais leidosi į kelionę trečioje klasėje, laivo vadas paprieštaravo: „Esi reikalingas čia. Surašyk draugų pavardes, mes juos pakviesim į pirmos klasės saloną“. „Dėkui Jakavičiui, kaip ponai važiuojam“, – sakė Italijos laikų bičiuliai, šventes sutikę su turtingiausiais laivo keleiviais.

Galutinis kelionės tikslas buvo Paragvajus. Plaukdamas Liudas susipažino su vienu vokiečiu, išsikalbėjo. Naujasis pažįstamas patarė: „Nevažiuok į Paragvajų. Ten muzikui sunku bus susirasti darbą, mirsi badu. Išlipk Argentinoj“.

L. Jakavičius pradėjo galvoti, kaip pabėgti. Todėl, kad, atvykus į Buenos Aires, visus, kurie turi tranzitinę vizą, perkels į kitą laivą, kuris veš į Paragvajų. Papasakojo savo istoriją laivo virėjui, pas kurį dažnokai užsukdavo. Tas italas pasirodė labai geras vyras. „O, nebijok, – jam pasakė. – Kai atplauksim į Montevidėją, ateik pas mane su visu bagažu“.

Montevidėjo uoste per garsiakalbį pradėjo šaukti, kad L. Jakavičius prisistatytų. „Girdi, tavęs jau ieško, bet tu nebijok, paieškos ir nutils“, – nuramino virėjas. Taip ir atsitiko. O kai prisišvartavo Buenos Aires uoste, iš virtuvės atsidarė didelės durys ir įvažiavo sunkvežimis su maistu, skirtu laivo įgulai ir keleiviams. Mašinos vairuotojas ir laivo kokas apsikaitė paketais (kontrabanda?). Pastarasis paprašė: „Tu paimk tą vyruką, išvežk“. Įsodino Liudą į kabiną ir be jokių keblumų pravežė pro muitinę. „Olia-olia!“ – vieni kitiems pamojavo, ir viskas. Išvažiavus iš uosto teritorijos, vairuotojas pasakė: „Dabar jau niekas neprikibs. Lipk ir *eik, kur nori*“.

Taip L. Jakavičius atsidūrė Argentinoje.

*

Liūdna toji pradžia svetimoje žemėje.

Buvo šeštadienis, penkta valanda po pietų. Šalia miesto esančiame parke prasėdėjo iki ryto.

Anksti pradėjo rinktis žmonės. Daug jų prisirinko. Įdomiausia, kad aplink vaikščiojo įvairiausių tautybių žmonės. Kokių tik kalbų neišgirdo. O netrukus sužinojo, kad labai pataikė čia užklydęs: pasirodo, visi jie atvykėliai iš kitų kraštų ir į tą aikštę parke renkasi kiekvieną sekmadienį. Tikslas – vienas kitam padėti. Vienas praneša, kad jo fabrike reikalingas darbininkas, jei reikia, – ateik. Kitas – kad ieško žmogaus, kuris norėtų gyventi kartu, nes butas didelis ir vienam sunku jį išlaikyti.

– Ir staiga pamatau du kažkaip tyliai einančius ir lietuviškai kalbančius tipelius, – prisimena L. Jakavičius. „Čia mano išganymas“, – pagalvoja.

Pripuolęs prie tų vyrų, Liudas pasisveikina. Pasako, kad didelis džiaugsmas čia sutikti tautiečius. Tačiau šie kažkodėl net nenusišypso, tik, kreivai žvilgterėję, paklausia: „Kas tu toks ir iš kur?“. „Vakar iš laivo išlipau, atvažiavau iš Europos“, – atsako. „Tai ko tu čia atvažiavai? Gal manai, kad čia aukso pribarstyta?“. „Ne, – atsako L. Jakavičius, – ne aukso ieškau, o darbo. Ieškau ir kur apsigyventi“. „O kodėl pabėgai iš Lietuvos?“. „Ten – komunizmas. Mano žmoną sušaudė. Ir aš vos pabėgau“, – paaiškina.

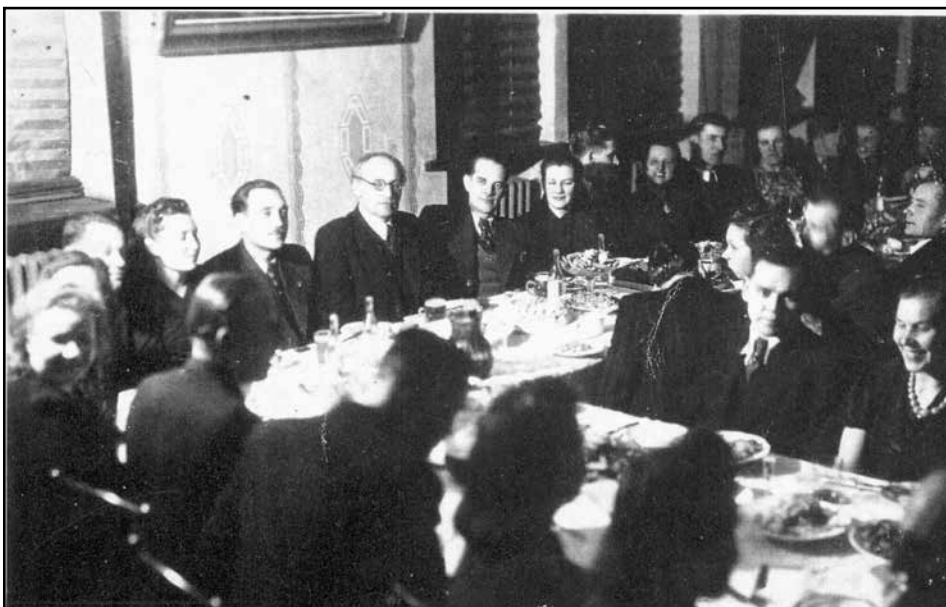
Žodis po žodžio ir Liudui pasidaro akivaizdu, kad turi reikalą su komunistais. Iškart pasakė, jog jam tai svetimi dalykai ir dar sykį pasiteiravo: „Jei jūs, kaip tautiečiai, norit padėti, pasakykit, kur surasti lietuvių sąjungą ar klubą“. Išgirdo apie laikraščio „Argentinios lietuvių balsas“ redakciją ir patarimą ten nuvykti, sustabdžius taksį. Kai Liudas prisipažino neturįs tiek pinigų, išgirdo apie penkiasdešimt penktąjį tramvajų, kuris gali nuvežti už dešimt centavų. Tačiau L. Jakavičius neturėjo jokių pinigų. Tuomet sutiktieji tautiečiai įdavė po vieną pesą. Padėkojęs paprašė jų adresų, pasakė, jog, kai pradės dirbti, tuos pinigėlius atiduosiąs. Vyrų numojo ranka ir nuėjo šalin.

Redakcijoje sutiktas žmogus, o tai buvo pats redaktorius Konstantinas Norkus, pasiteiravo, ar seniai iš Lietuvos. „Senokai, – atsakė Liudas. – Buvau Italijoje, vokiečių armijoje“. O sužinojęs pavardę iškart pasikeitė: „Sūnus to Jakavičiaus, šiauliečio?“. Išgirdęs patvirtinimą pristatė buvusiam šiauliečiui, o dabar Argentinios lietuvių centro vadovui ir laikraščio leidėjui Pranui Ožinskui, kuris ne tik apnakvyndino, bet ir davė pianisto Josifo Banko, su kuriuo Liudas Lietuvoje buvo kartu dirbęs, adresą. Josifas Lietuvoje išgarsėjo, laimėjęs konkursą „Spaudos baltasis valsas“ sukurti.

– Jis man Argentinoje nepaprastai daug padėjo, – pažymėjo L. Jakavičius ir papasakojo, kaip sekėsi įsijungti į tenykštį muzikinį gyvenimą.

Į kategorinę kavinę pirmą sykį nuvažiavo net be švarko, ne tik be kaklaraiščio, kuris jos lankytojams būtinas. Durininkas nė į kalbas neina, nenori įleisti. Šiaip taip pavyko išaiškinti, kad jis čia atėjo norėdamas susitikti su orkestro vadovu. Kai galų gale Josifą pašaukė, šis ne tik pažino, bet ir labai draugiškai apkabino, pabučiavo ir atsiprašė, kad dabar daugiau laiko skirti negalįs, turįs dirbti. Užrašė savo namų adresą ir liepė atvažiuoti pas jį, davė kelionei porą pesų.

Kitą rytą jiedu vėl susitiko. J. Bankas aprenge L. Jakavičių nuo galvos iki kojų ir

Šiaulių miesto teatro bendruomenė, susirinkusi į naujojo direktoriaus poeto Fausto Kiršos (šeštas iš kairės, su akiniais) „krikštynas“. Liudvikas Jakavičius – jo kairėje. 1942 m.

pasakė, kad reikėtų kažkokiu būdu įsigyti akordeoną, tada įtaisysias pas save dirbti.

Apie tą pokalbį papasakojo laikraščio redaktoriui K. Norkui. Šis pasufleravo vietinio turtuolio Urbono ar Urbonavičiaus adresą, atseit, jis buvęs tavo tėvo draugas, o dabar fabrikantas, turėtų paskolinti pinigų akordeonui pirkti.

Apsidžiaugė Liudas ir tuoj pat nuvažiavo pas tą turtuolį. Rado jį puikiuose namuose bežaidžiantį su vaikais. „A, Jakavičius. Taip, taip, aš tavo tėvą gerai pažinojau“, – pasakė L. Jakavičius paaiškino: gavęs darbą, bet neturįs instrumento. Reikia paskolos. Pinigus atiduosias per tris mėnesius, nes akordeonas kainuoja 1600 pesų, o algos jis gausias 700 pesų per mėnesį.

Fabrikantas pasiklausė, pasiklausė ir pasakė: „Žinai, pastačiau naują cechą, dabar man atėjo geležies vagonas, reikia išpirkti. Tuo momentu padėti negalėsiu“.

Tyliai pagalvojo L. Jakavičius: „Už geležį mokėsi 15-20 000 pesų, o man negali paskolinti 1600?“ O garsiai padėjo ir atsisveikino. „Jei ką nors tokio... ateik, ateik“, – pasakė išlydėdamas tautietis. „Dėkui, dėkui“, – Liudas iki galo buvo mandagus.

O paskolino Pr. Ožinskas, išgirdęs pasakojimą apie susitikimą su vietos turtuoliu.

Taip tapo didelio, žinomo orkestro „Daišbele“ akordeonistu.

Beje, su tuo fabrikantu sykį dar suvedė gyvenimas. Kartą jis atėjo į kavinę. Liudas tuomet jau buvo gerai apsirengęs, naujųjų bičiulių orkestrantų ir kavinės lankytojų vertinamas. Priėjęs prie L. Jakavičiaus paprašė: „Žinai, Liudai,

sekmadienį pas mane bus didelis balius, ateis daug komersantų, reikalingų žmonių. Tu kaip buvęs šiaulietis galėtum pas buvusį šiaulietį ateiti su akordeonu. Ir pavalgyti bus, ir išgerti“. „Taip, galiu ateiti, – atsakė L. Jakavičius, – bet be akordeono“. „Nu ne, aš noriu, kad su akordeonu...“ – paprieštaravo. „Taip, bet mano akordeonas negeria ir nevalgo“. „Bet aš noriu, kad tu pagrotum“. „Nou“, – toks buvo nelietuviškas, bet galutinis atsakymas tam, kuris dar bandė įtikinėti, kokia gera reklama jam būtų, atseit, va, čia mūsiškis, lietuvis. O kad tam lietuviui nepadėjo tuomet, kai mirtinai reikėjo, regis, tas žmogelis jau buvo pamiršęs.

O su tuo orkestru ne tik Buenos Airėse grojo, bet ir visą Argentiną aplankė. Koncertavo ir jų kurortvietėje, labai primenančioje Palangą. Tuos trejetą mėnesių, grodamas žymiausiame anglų restorane „Bristol Hotel“, ypač pajuto, kaip pasiilgo Lietuvos.

Skolą Pr. Ožinskui atidavęs, ateidavo į jo klubą pagroti šokiams. Visada grojo nemokamai. Už tai, kad šis ištiesė pagalbos ranką, kai jos labiausiai reikėjo.

*

Lietuvybės, anot L. Jakavičiaus, Argentinoje nedaug. Visa laimė, kad žmona lietuvi. Taip, yra lietuvių klubas, yra lietuvių susivienijimas, dar – „Židiny“, kur apsigyvena tie, kurie nebeturi artimųjų ir giminių. O su lietuviškais laikraščiais jau bėda.

– Kol buvo gyvas Ožinskas, laikraštis ėjo kas savaitę. Labai gražiai ėjo. O jam mirus, kai šias pareigas perėmė našlė, labai gerai, jei laikraštis išeina kartą per du mėnesius. Dabartės laukiau jau trečią mėnesį ir dar neatėjo, – su liūdesiu balse pasakoja ponas Liudas. – Yra dar vienas laikraštis – „Laikas“, kurį leidžia kunigai, tačiau ir jis išeina tik kartą per mėnesį ar dar rečiau. Nėra pas mus literatų, rašytojų. Į Argentiną suvažiavo beveik vien darbininkai, tik vienas kitas inteligentas. Tas pats Ožinskas buvo iš darbininkų šeimos, be didelių mokslų, bet labai gabus vyras.

Užtat gerą vardą lietuviai Argentinoje turi nuo seno. L. Jakavičiaus manymu, taip yra todėl, kad mūsų tauta yra darbšti. Ir darbšti, ir labai *unurava*.

– Argentinos spaudoje per pusę amžiaus neteko matyti pranešimų, kad lietuvis užmušė, apvogė, kad suimtas lietuvis. Apie rusus, lenkus, ispanus, italus tokių žinių daug. O nei apie lietuvius, nei apie japonus – ne. Jie turi labai gerą vardą, – tvirtina L. Jakavičius. – Taip, būna, kad pobūviuose susiginčija ar net susimuša, tačiau niekada nenuėina per toli. Apie lietuvius labai gerai atsiliepia ir miesto valdžia. Kai atėjęs ieškoti darbo pasisako, jog lietuvis, jam atsakoma: „O, labai gerai“.

Dar sykį pasidžiaugia, kad ir jo žmona lietuvi. Gražina – labai puiki moteris, didelė šeimninė, gera vaikų motina. Keturiasdešimt septyneri metai drauge. Pergyveno viską kartu – ir geras, ir blogas dienas.

Apsivedė Italijoje, o į Argentiną ji vėliau atvažiavo, kai Liudas įsikūrė, susitvarkė. Kaip muzikantui jam nemažai laiko tekdavo skirti gastrolėms.

*Liudvikas
Jakavičius su
žmona Gražina
1990 m.*

Gražina likdavo namuose, neprieštaravo, nereikšė pretenzijų, žinojo, jog teka už menininko. Grojo ir prestižiniuose Argentinos orkestruose – „Splendid“ radijo simfoniniame, „El Mundo“ radijo filharmonijos ir „Rivadavia“ radijo filharmonijos orkestruose.

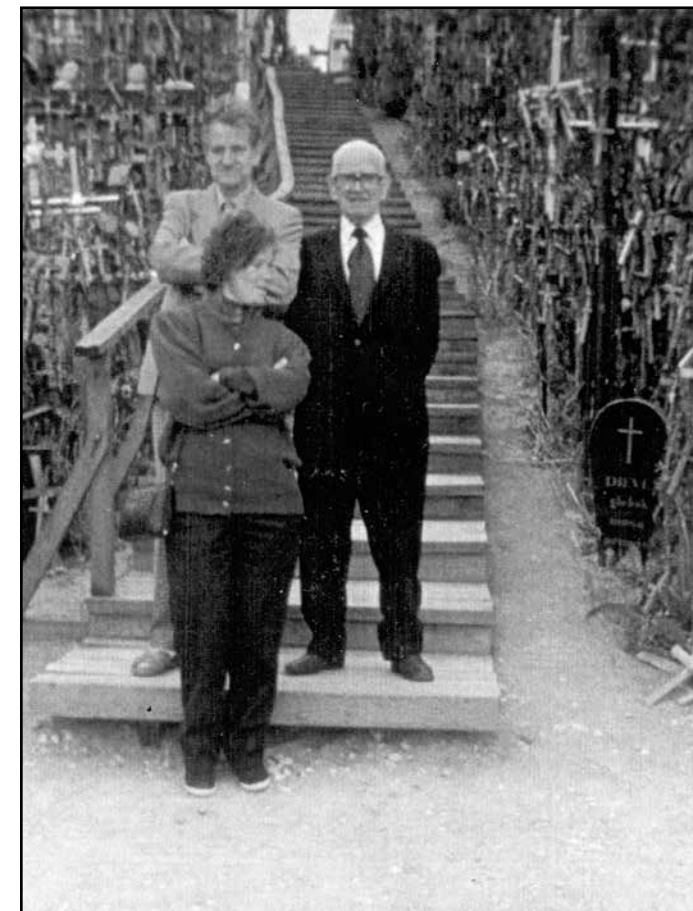
– Dabar apimau jau, – juokiasi. – Dabar jau sėdžiu namuose.

Kai buvo nuvykęs Lietuvon, aplankė visas keturias Gražinos seseris. Buvo proga įsitikinti, iš kokios geros, darbščios šeimos kilusi žmona. O iš viso tą 1993 m. gegužį Lietuvoje išbuvo dvidešimt dienų. Pabuvojo Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Anykščiuose. Lankė gimines, pažįstamus, parymojo prie tėvo kapo Anykščiuose. Bene labiausiai širdis suspurdėjo, einant Šiaulių gatvėmis. Sesers dukros vyras savo automobiliu visur vežiojo, kur tik ponas Liudas pageidavo, ten ir vežė. Niekada tokio džiaugsmo nebuvo patyręs. Ir abejoja, ar dar kada patirs: sveikata prastoka – kankina chroniškas bronchitas, be to, vis sunkiau vaikščioti. Tačiau norėtų dar nors sykį sugrįžti į tėvynę.

Ir kai kurį nors tautietį Buenos Airėse aplanko giminės, stengiasi nepraleisti progos pabendrauti. Visi kartu priima, gražiai, su dideliu noru. O neseniai tokį džiaugsmą padarė iš Šiaulių atvykęs choras. Klausėsi jo atliekamų dainų ir verkė.

*

Su širdgėla balse L. Jakavičius konstatuoja, jog *iš muzikos jau pasitraukęs*. Santaupas panaudojęs fabriko įkūrimui. Dviese su gerai pažįstamu argentiniečiu nutarė samdyti žmones ir iš kartono, medžio, plastiko gaminti įvairias dėžes. Iki šiol viskas ejo gerai. Naujosios veiklos dėka ne tik galėjo su žmona nuvažiuoti į Lietuvą, bet ir viešėdamas giminėms išdalinti penkis tūkstančius dolerių.

Liudvikas Jakavičius Kryžių kalne su sesers dukra Gražina ir sūnumi Liudu Šalteniu. 1993 m.

– O tie, kurie čia, Argentinoje, renka Lietuvai skirtus pinigus, tik pusę ar trečdalį jų atiduoda, – liūdna patirtimi dalinasi ponas Liudas. – Pavyzdžiui, rinko pinigus kryžiaus Šventajame kalne pastatymui. Bet taip ir nepastatė. Tuo ir pats turėjau progą įsitikinti. Dabar vėl renka. Pinigas yra slidus ir traukia visus...

*

Užaugino dvi dukras. Abi – menininkės. Tiesa, dabar jų vardai kiti, nepanašūs į tuos, kuriuos suteikė gimdytojai.

– Nieko nepadarysi, teko keisti vardą. Graciela Jakavičiūtė – pernelyg sudėtinga kombinacija, – tėvas visai nereikia pretenzijų dukrai.

Graciela Jakavičiūtė (g. 1951) tapo Marcia Bell, ir tuo vardu yra labai plačiai žinoma kaip kino aktorė, kompozitorė, dainininkė. Pastarasis sceninis vardas

ypač populiarius Ispanijoje, kur jau seniai gyvena, ir Pietų Amerikoje. Žino ją ir Holivude. Be abejo, žino ir Argentinoje, kur gimė ir augo. Šiuo metu turi dvi pilietybes – Ispanijos ir Argentinos.

Tėvas aiškina, jog dukra būtinai turėjo pasikeisti vardą ir pavardę, nes užsieniečiai lietuviškų pavardžių nesugeba ištarti. Pirmiausia tai susiję su populiariumu. Vardą būsimai kino žvaigždei ir dainininkei sugalvojo jos prodiuseris. Yra vaidinusi daugelyje filmų pagrindiniuose vaidmenyse. Net gėrimai jos vardu pavadinti, pavyzdžiui, geros kokybės vynas.

Dainavimo Graciela mokėsi dar Argentinoje. Ji truputį kalba ir lietuviškai, nes, kai augo, kai ėjo į mokyklą, tėvas su motina dar patys nelabai mokėjo argentinietišškai, todėl ir dukra namuose girdėjo protėvių kalbą.

Graciela labai didžiuojasi esanti lietuvaite, ieško kontaktų su tautiečiais. Tėvas siūlo žvilgtelti į porą spalvotų nuotraukų, kuriose kino žvaigždė nusifotografavusi su krepšinio žvaigžde.

Didelis džiaugsmas Gracielai-Marciai buvo pažintis su Arvydu Saboniu. Kai mūsų žymusis sportininkas apsigyveno Ispanijoje, neilgtrukus aplankė tautietę menininkę, o vėliau susidraugavo. Daug kartų svečiavosi vieni pas kitus. Graciela ypač džiaugiasi dovanomis iš Lietuvos, kurias atvežė Arvydas, - drobiniu rankšluosčiu, emblema su Vyčiu ir kt. Apie šią pažintį rašė Ispanijos laikraščiai. Įdomiausia tose publikacijose nuotraukos, kuriose – milžinas ir coliukė: kino žvaigždė nedidelio ūgio, ir tai ypač akivaizdu šalia aukštaūgio.

Graciela tėvui primena jo jaunystės dienas, kai kūrė tango, kai gimė muzikinė pasaka, kai pas „Konradą“ ir „Metropolį“ rinkosi įdomiausioji Kauno publika, kai J. Karnavičius pranašavo jam didelę ateitį. Gal per daug išsibarstė pavėjui...

Kita dukra – Karmen Aida (g. 1961), tėvas dar ją vadina Karmesita. Ji – garsi modeliuotoja, drabužių kūrėja, labai populiaraus madų salono savininkė. Lietuviškai supranta, bet kalbėti nemoka. Kai ji augo, šeimoje jau buvo kalbama argentinietišškai. Ištekėjo už žinomo Meksikos politiko ir įsikūrė Mechiko mieste. Ten ir karjerą padarė.

Gražiai tėvas kalba apie dukras, didžiuojasi jomis. O kad jos netapo tikromis lietuvaiteimis, ir pačiam liūdna. Lietuviškos mokyklos šalia nebuvo. Tiesa, kunigai parapijoje buvo suorganizavę kursus, tačiau nuo Jakavičių namų tos patalpos buvo labai toli. Todėl paprašo nesistebėti:

– Juk tiek metų praėjo, kai tarp svetimų. O ir su saviškiais kur nors susitikę, pavyzdžiui, pobūvyje, dabar jau tik pasisveikinam lietuviškai: „Labas. Kaip einasi? Kaip gyvenimi?“ O paskui pradėdam kalbėti argentinietišškai...

*

– O dabar noriu įgroti savo tango, – sako L. Jakavičius, baigdamas prisiminimus apie tėvą, praėjusį gyvenimą, artimųjų likimus.

Lankydamasis Lietuvoje užsuko ir į Lietuvos radiją. Ten jam ir padovanojo „Sutemų“ įrašą. Tačiau ne tą, kurį jų gerbėjai buvo įpratę girdėti tarpukaryje, ne su A. Šabaniausku ir M. Hofmekleriu, o su A. Lemanu ir šiuolaikiniu Vilniaus orkestru.

– Taip kad paklausyk, dabar aš tau pagrajysiu... – dar sykį įspėja ponas Liudas.

Belieka įsivaizduoti, kaip šauniai, skambant šiai už širdies griebiančiai melodijai, atrodė šokantys prezidentas ir prezidentienė, ministrai ir ministerienės, dailios panelės ir elegantiški kavalieriai.

A. Lemanas, aišku, gerai, tačiau būtų kur kas įdomiau, jei pats L. Jakavičius būtų prisėdęs prie pianino ar paėmęs į rankas akordeoną ir užtraukęs „Buvo tai pavasari auksini...“. Jei dar būtų tokia galimybė, be abejo, šito paprašytų. Deja...

Vėl pono Liudo balsas:

– O dabar pasistengsiu surasti ir įgroti Josifo Banko „Spaudos valsą“...

Baigiantis audiokasetei, L. Jakavičius perduoda šitų eilučių autoriui stiprų stiprų *abraso*, vildamasis greito pasimatymo Lietuvoje. Dar pasako, jog su dideliu malonumu perskaitęs atsiųstas iš tėvynės knygas („sekmadieniais turiu laiko, sėdžiu prie gero vyno taurės ir skaitau“) ir jas paaukojęs Lietuvių centrui, kad ir kiti tokį malonumą patirtų.

LIUDVIKAS TREČIASIS: ATEITIS – TIK LIETUVOJE

Pirmą sykį su Liudviku trečiuoju susitikome Šiaulių Didždvario gimnazijoje, kur jis vos prieš savaitę radijo klube buvo pradėjęs savuosius savanoriavimo darbus. Gimnazijos direktorius Vitalis Balsevičius įspėjo, kad susikalbėti bus sudėtinga, nes vaikinai lietuviškai moka tik vieną žodį – labas, o angliškai kalba taip pat nepergeriausiai. Talkino jo kolegė. Ispaniškas-lietuviškas dialogas, žinoma, ne tas pats kaip bendravimas be pagalbininkų, tačiau kol jaunas L. Jakavičius nepramoks protėvių kalbos, kitos išeities nėra.

Patiko jo požiūris į veiklą, dėl kurios atvyko į Lietuvą: el. paštu paprašė susitikti tokiu metu, kai nesitrukdytų darbas. Labai gerai nuteikė naujojo pažįstamo šypsena. Gero, nesugadinto žmogaus šypsena. Nuostabu buvo patirti ir kad jis toks panašus į savo garbingąjį prosenelį.

Liudvikas antrasis jau buvo pasakojęs apie savo anūką, kurį šeimoje vadino Liolka („Tai – Karmesitos sūnus. Gaila, kad jis lietuviškai nekalba, - visą laiką gyveno užsienyje. Pas mane gyveno tik tada, kai buvo mažas. Jis čia ėjo į Argentinos mokyklą“). Nuo tol prabėgo gabalas laiko, šiandien jam

jau trisdešimt. Meksikoje gimęs, Ispanijoje gyvenęs jaunuolis į protėvių žemę atvyko su lietuvišku pasu, kuriuo labai didžiuojasi. Pastarasis faktas daug ką pasako. Taip, patvirtina Liudvikas, kai reikėjo rinktis Ispanijos ar Lietuvos pilietybę, neabejodamas pasirinko pastarąją.

Yra dar vienas noras – prie savo pavardės pridėti ir prosenelės, kilusios iš kilmingų Lietuvos-Lenkijos didikų, pavardę. Beje, jau dabar jo elektroninis adresas toks. Taip pasirašinėja ir savo straipsnius. Taip užrašyta ir ant nešiojamojo kompiuterio. Taigi – būkim pažįstami: Liudvikas Jakavičius-Grimalauskas.

Kol gyveno svetur, daug kam, pradėdant bendramoksliais, „užkliūdavo“ jo pavardė, kurią kitataučiai sunku ištarti. O Lietuvoje nustembama, supratus, kad žmogus lietuviška pavarde nekalba lietuviškai. Dabar pagrindinis tikslas – išmokyti kalbą, baigti dar vienas studijas, šįkart Šiaulių universitete, o paskui atidaryti spaustuvę ir įkurti proseneliui skirtą muziejų. Savo ateitį įsivaizduoja tik Lietuvoje.

Liudvikas Ispanijoje studijavo teisę, tačiau nugalėjo genai – potraukis rašyti. Per ateinančius metus pramokęs lietuviškai ir pagilinęs anglų kalbos žinias, norėtų studijuoti istoriją. Ir – atsidėti žurnalistikai, panašiai veiklai, kaip prosenelis. Dabar dažniausiai rašo internetiniams portalams.

Šiauliuose L. Jakavičius jaučiasi ypatingai. Gyvenimo pavyzdys jam – prosenelis, žymiausias Šiaulių knyginkas ir leidejas, todėl viskas, kas susiję su juo, labai brangu. Ir ažuolas, kurį jis prieš aštuoniasdešimt penkerius metus pasodino, ir tos vietos, kuriose stovėjo Jakavičių namas, kur veikė populiariusis knygynas.

Į Lietuvą atsivežė nemažai dokumentų bei nuotraukų, kurias išsaugojo mama. Kol pats įkurs muziejų, praeis, be abejo, daug laiko, todėl jų kopijas padovanojo „Aušros“ muziejui.

Idomu, kad proanūkis savo prosenelio jamžinimu rūpinosi ir Ispanijoje. 2013 m. lapkričio 28 d. autonominio Mursijos regiono kultūros paveldo generaliniam direktoriui Francisco Giménez'ui įteikė L. Jakavičiaus-Lietuvanio literatūros kūrinių kopijas, pristatė ispanams jo asmenybę ir veiklą. Generalinis archyvas ir pagrindinė autonominio Mursijos regiono biblioteka tapo pirmąją užsienio institucija, gavusia tokį kultūrinį paveldą.

Liudviko senelis šių eilučių autoriui jau buvo pasakojęs apie savo dukras. Viena jų – Liudviko trečiojo mama, šiuo metu gyvenanti Ispanijoje. Plačiai pagarsėjusi rūbų dizainerė Karmen Aida Jakavičiūtė, žinoma Carlos Rigg vardu, viešojoje erdvėje pristatoma taip: gimė Buenos Airėse (Argentina), pilietybė – Lietuvos.

Ne iš karto surado save: būdama paauglė, bandė aktorės karjerą, dalyvavo populiariame televizijos šou, vaidino kartu su žymiu Argentinos aktoriumi Jorge Porcel. Bandė jėgas ir kaip dainininkė – kurį laiką dainavo viename iš labiausiai žinomų Buenos Airėse naktinių klubų. Tačiau didžiausias pasisėkimas laukė

Karmen Aida Jakavičiūtė ir Liudvikas Jakavičius-Grimalauskas, įteikę Lietuvanio literatūros kūrinių kopijas Mursijos regiono (Ispanija) kultūros paveldo generaliniam direktoriui Francisco Giménez'ui.

modeliavimo srityje: 1993 m. baigė Jannette Klein Fashion Design University – pačią žinomiausią aukštąją mokyklą modeliuotojams Lotynų Amerikoje ir 1994 m. atidarė savo Madų namus Mechike. Carlos Rigg kompanija rengė žymiausias Meksikos aktorės, dainininkės, salonų liūtes. Kai dėl ekonominės krizės patyrė bankrotą, moteris užsiėmė brangaus nekilnojamojo turto prekyba Amerikoje ir Europoje. Šiuo metu bando jėgas literatūrinėje kūryboje. 2012 m. išėjo jos pirmoji knyga, tai – vyresniosios sesers Marcios Bell biografija, kurioje pasakojama ne tik apie aktorės, dainininkės ir kompozitorės kūrybinį kelią bei pasiekimus, bet ir apie jos neeilinius romanus su tokiomis asmenybėmis, kaip Charles Aznavour, Camilo Sesto, hercogas Gonzalo Duke of Aquitaine, jos pažintį su karališkos šeimos nariais.

Liudvikas trečiasis neabejoja, kad gabumai, kuriais apdovanoti artimieji, – iš prosenelio genų.

Paskutinė naujiena: 2015 m. balandį Liudvikas užpildė prašymą atlikti Lietuvoje privalomąją karo tarnybą. Toks jaunuolio atsakas į geopolitinę situaciją protėvių žemėje. Jis neabejoja, jog tarnavimas kariuomenėje bus naudingas ne tik jam, bet ir tiems, su kuriais dalinsis kario dalia. Kariškas gyvenimas turėtų prasidėti užbaigus stažuotę ir išlaikius universitete Ispanijoje egzaminus.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

ALFAS PAKĖNAS

„VARPŲ“ LEIDĖJO DARBAS ĮVARDINTAS ŽYGDARBIU

Jau trečią dešimtmetį kiekvieną pavasarį Rašytojų sąjungos klubas pakviečia į „Varpų“ vakarą. Gegužės 12 d. čia savo savarankišką gyvenimą pradėjo trys naujos knygos – du literatūros almanacho „Varpai“ tomai ir Leono Peleckio-Kaktavičiaus biografinė monografija „Vytauto Osvaldo Virkau meno vizija“.

„Visada su jauduliu ruošiamės kelionei į Vilnių, – prisipažino gausiai susirinkusiems gerbėjams „Varpų“ vyriausiasis redaktorius L. Peleckis-Kaktavičius. – Tai ne tik šventė, bet ir ataskaita, ką pavyko atrasti, ką „Varpams“ patikėjo talentingi kolegos, kodėl ir naujausi puslapiai verti dėmesio. Šįkart jūsų dėmesiui du – rudeninis ir pavasarinis – „Varpų“ numeriai“.

Kol prasidės knygų aptarimas, redaktorius ne tik pasidžiaugė naujais vardais, bet ir papasakojo apie situaciją, kuri gali nulemti ateitį. Ji susijusi su rėmėjais. Ištikimiausias, vertas didžiausios padėkos – Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas. Nemaži nuopelnai priklauso Uždarajai akcinei bendrovei „Rūta“ ir jos direktoriui Algirdui Gluodui, kuris, deja, šių metų pradžioje įmonės vairą perdavė kitam. Algirdas liko

Iš kairės: Saulius Šaltenis, Leonas Peleckis-Kaktavičius, Vytautas Martinkus.

redakcijos kolegijos nariu, todėl „Varpų“ leidėjai viliasi, kad „pasaulio pabaiga dar neįvyks“. „Na, o jei įvyks (gali, žinoma, ir taip atsitikti), – pajuokavo redaktorius, – apie tai sužinosite pirmieji“. Skaitytojų ir autorių redaktorius atsiprašė, kad naujausio almanacho numerio tituliniam puslapyje skelbiama informacija apie rėmėjus ne visai atitinka tikrovę. Leidinys išspausdintas anksčiau nei savo verdiktą paskelbė Lietuvos kultūros taryba. Deja, jis, kaip ir praėjusiais metais, buvo neigiamas. Keičiantis Šiaulių valdžiai, nebeparėmė varpininkų ir miesto savivaldybė.

O užbaigė redaktorius savo įžanginį žodį optimistiškai: „Šiandien – ir naujos knygos sutiktuvės. Džiaugiamės įvykusių stebuklu – kai jau beveik nebetikėjome, jog rasime rėmėją biografinėi monografijai, skirtai jubiliejų pažyminti žymiam dailininkui, netikėtai sužinojome, jog savo pagalbą pasiryžusi pasiūlyti Viešoji įstaiga „Meno fondas“, jos svarbiausi žmonės Živilė ir Jonas Garbaravičiai. Ačiū už tą velykinį stebuklą. Didžiausios sėkmės jiems. Tokie šviesuoliai didelė išimtis. Per dvidešimt šešerius metus esame kreipęsi su prašymu padėti į keletą Lietuvos turtingiausių žmonių, tačiau iki šiol nė vienas nebuvo teikęsi tapti rėmėju, nors viešai daug ir gražiai kalba apie kultūrą“.

Literatūros kritikas Stasys Lipskis pasidalino savo įžvalgomis, kurios gimė perskaičius biografinę monografiją. Anot kalbėtojo, prieš parašydamas tą knygą jos autorius nemažai metų artimai bendravo su jos herojumi, kartu aplankė daug Lietuvos vietų, ypač mažų miestelių, kuriuose „tikroji Lietuvos širdis“, gilinosi į dienoraščius, laiškus, ieškojo retų archyvinių dokumentų ir su tikra beletristo aistra atkūrė įdomią asmenybę. „Meno pasaulyje gerai žinomas dailininkas, ko gero, ne vienam lietuvių skaitytojui bus pirmoji pažintis su įdomiu kūrėju. Galima tik pasidžiaugti, kad tokia pažintis – ne vienintelė šiauliečio rašytojo kūrybinėje biografijoje. L. Peleckis-Kaktavičius į mūsų skaitymo pasaulį įvedė dailininkus Juozą Bagdoną, Adolfą Vaičaitį, išsamiai ir savitai savo knygose papasakojo apie Kazimierą Barėną, Jurgį Jankų, Vytautą Alantą, Bernardą Brazdžionį. Kiekvienam šių kūrėjų skirta išsami biografinė monografija. Ir, svarbiausia, nė vienoje nerasi sauso „akademiniio“ dėstymo, bendrų frazių“, – pažymėjo kritikas.

Vakaro metu ne kartą buvo minimas „Varpų“ sumanytojo prof. Algirdo Juliaus Greimo vardas. Visų pirma, aptariant almanacho redaktoriaus pasikalbėjimą su jo mokiniu – JAV gyvenančiu prof. Thomu F. Brodeniu. Tą įsidėmėtiną tekstą pristatydamas prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka pažymėjo, jog T. F. Brodenas šiuo metu yra pats nuosekliausias žymiojo semiotiko intelektualinės biografijos kūrėjas. Jo rašoma monografija turėtų pasirodyti po poros metų, kai bus minimas A. J. Greimo šimtmetis. Kalbėtojas informavo, kad šis jubiliejus įtrauktas į UNESCO kalendorių, A. J. Greimas bus minimas tarp žymiausių 44 asmenybių, pradedant Aristoteliu. Profesorius taip pat atkreipė dėmesį į „Varpų“ įprotį ištraukti iš šešėlio talentingus, tačiau pastaraisiais metais retai besireiškiančius kūrėjus. Prieš keletą metų taip atsitiko su Henriku A. Čigriejum, kuris po to pelnė Nacionalinę premiją, o naujausiame numeryje plačiai pristatytas Saulius Šaltenis, kuriam taipogi palinkėta tokio įvertinimo. Anot K. Nastopkos, skaitydamas tą apysaką jis tikra to žodžio prasme pažiūrėjo filmą, profesorius neabejoja, kad tuo kūriniu turėtų susidomėti kino kūrėjai. O L. Peleckio-Kaktavičiaus monografiją pavadino įdomia ir dėl paties objekto, ir dėl profesionaliai pavaizduoto individualaus likimo.

„Džiaugiuosi tuo 32-uju „Varpų“ dūžiu, jis yra lyg ir mano paties šioks toks veidrodėlis, nes kai žiūrit į mane, tokį jauną, galit prisiminti, kiek metų „Varpams“ –

„Dar vienas paukštis parskrido“, – konstatavo Aloyzas Stasiulevičius.

kurioje – vaizdų vaizdai. „Bet čia ir Sauliaus stichija. Kiek aš jį prisimenu iš anų laikų, kuomet jis buvo mūsų visų dėmesio centre, jis mus pirmiausia žavėjo nepakartojamu gebėjimu kalbėti vaizdais. Šiuo atveju jis vėl grąžino prie lyg ir pažįstamo, žinomo ir kartu nematyto, neskaityto S. Šaltenio, ir aš labai pasidžiaugiau šitais tektais“, – sakė V. Martinkus. O grįždamas prie L. Peleckio-Kaktavičiaus monografijos, pažymėjo: „Leonas pirmiausia yra žodžių žmogus, literatūros meistras. Kai jis rašo apie rašytojus, man rodos, yra savoje stichijoje ir ten jaučiasi kaip žuvis vandeny. Bet šita jo knyga yra trečioji knyga apie dailininką. Rašyti apie dailininką literatui yra ne taip paprasta. Reikia perimti tam tikrus kamertonus, kitokius registrus vartoti, žodžių pasaulio žmogui persikūnyti, pagyventi spalvų, tapybos pasaulyje. Manau, kad Leonas šitą išbandymą neblogai išgyveno, įvykdė savo įsipareigojimą, nepaprastai sunkų uždavinį – tą dailininką įvesti į mūsų pasaulį. Mane, kaip skaitytoją, knygos autorius įtikino, kad V. O. Virkau yra įžymus mūsų dailininkas“.

Knygą skaitęs dar rankraštyje dailininkas ir dailės kritikas Aloyzas Stasiulevičius pasidžiaugė, kad yra tokia knyga, kad ji gerai parengta, padaryta meistriškai, kad net kalbant apie dailės kūrinius jokių profesinių prasilenkimų nėra. „Dar vienas paukštis parskrido“, – konstatavo. Tuo pačiu maestro kalbėjo, kad Lietuvoje gana sudėtinga situacija su dailės kritika – parodos nesusilaukia dėmesio, neretai ne dailininkas ir jo

mes su „Varpais“ vienmečiai, – sakė akademikas, prozininkas, „Varpų“ redakcijos kolegijos narys Vytautas Martinkus. – Teko pažinti pagrindinius almanacho kūrėjus – rašytoją Kazį Jankauską ir A. J. Greimą, o prieš 27 metus atgaivinus „Varpų“ leidybą, kažkaip šalia pradėjo mane matyti Leonas. Redaktorius pažymėjo, kad naujausi „Varpai“ jubiliejiniai – tai 30-asis atnaujintų „Varpų“ numeris. Aš, kol kiti iki manęs kalbėjo, nepatingėjau suskaičiuoti ir skelbiu įdomią informaciją: tai – 30-oji ir paties Leono knyga. Koks įdomus sutapimas. Ir „Varpai“, ir Leono knygos tarsi paraleliniai pasauliai. Beveik kartu išeina ir tiesiog negali nesistebėti“. Aptardamas naujausius almanacho tomus, akademikas ypač išskyrė pavavų interviu su S. Šalteniu, jo kino legendą,

menas, o pats kritikas svarbiausias. Be to, grįžtantys dažniausiai sutinkami su dideliu entuziazmu, o čia, Lietuvoje gyvenantys, kaip ir pamirštami.

„Varpų“ vakare pirmą kartą dalyvavo teatro režisierius Gytis Padegimas. Naujausiame almanacho numeryje turime progą skaityti apie jo suorganizuotą dramaturgijos festivalį, Atgimimo metais sukrėtusį ne tik Šiaulius, bet ir Lietuvą. Tos išskirtinės medžiagos autorius – JAV gyvenantis prof. Patrickas Chura. Anot G. Padegimo, publikacija „Varpuose“ sugriauna mitą, kad amerikiečiai žino tik apie tai, kas įvyko per pastarąją parą, o kas buvo prieš tai, žino tik vos vos. „Įvyko beprecedentinis atvejis. Minint mūsų valstybės atkūrimo jubiliejų, Šiauliuose 1988 m. įvykęs festivalis net neprisimintas. O amerikiečių mokslininkas susidomi šiuo fenomenu, remdamasis rimčiausiais metodais, praveda tyrimą, kas gi Lietuvai buvo tas festivalis, kuriame kalbas apie Lietuvos ateitį sakė Vytautas Landsbergis, Romualdas Ozolas, Vytautas Radžvilas ir kiti, kur buvo pristatytos uždraustos pjesės, kaip jis veikė politinį-socialinį mūsų išsivadavimo judėjimą jo priešaušryje, – pasakojo teatro režisierius. – Ir tai dar ne viskas. Patrickas rudenį ruošiasi atvažiuoti į Šiaulius ir pratęsti tyrinėjimus, papildyti nauja informacija savo gyvąjį archyvą“. G. Padegimas išsakė savo rūpestį dėl už ES pinigų naikinamo paveldo mažuose miesteliuose, dėl miestuose iškertamų ąžuolų alėjų, dėl uždarinėjamų mokyklų ir kitų kultūros židinių. „Mūsų kultūrą ir mus, kaip bendruomenę, kaip tiltuką iš praeities į ateitį išgelbės tokie varpininkai, kaip Leonas. Reikia džiaugtis, kad tokie žmonės yra. Duok Dieve, kad visą laiką tie „Varpai“ skambėtų, kad Leonui nepritrūktų jėgų. Tik dvasinė struktūra, kultūros infrastruktūra kuria tautą, valstybę. Jeigu to nėra, viskas eina velniop“, – emociškai kalbėjo maestro.

Vakaro metu 2015 m. literatūrinės „Varpų“ premijos laureatais tituluoti prozininkas S. Šaltenis, poetai Erika Drungytė, Juozas Nekrošius, prizą už geriausią debiutą pelnę Tomas Taškauskas.

„Keletą metų buvau užsiėmęs kitais darbais. Ir kai po pertraukos Leono dėka vėl turėjau progą atnaujinti pažintį su „Varpais“, pamačiau, koks tai vis dėlto yra žygdarbis. Tai yra gyvenimo žygdarbis. Man patinka žmonės, kurie dirba ne dėl greitos sėkmės“, – kalbėjo S. Šaltenis.

„Varpai“ labai daug pamato, – pratęsė mintį J. Nekrošius. – Pastebi ne tik Lietuvoje kas vertingiausio, įdomiausio, bet ir toliau. „Varpų“ leidėjų darbai tikrai unikalūs. Man atrodo, laikas įvertinti tų žmonių vaižgantišką tradiciją – šviesuliukų, unikumų ieškojimą. Tai yra savotiškos povandeninės upės, pačios svarbiausios, be kurių ir kitos, kurias mes apdainuojam, neturėtų tų vandenų, būtų šaltiniai. Kiek padaryta! Atrodo, kad ne Leonas su Silvija, o visas Literatūros ir meno institutas prie tų darbų triūsė. Panašiai galima būtų atsiliiepti apie „Santaros“ žurnalą. Rašytojų sąjunga turėtų pagalvoti, kaip įvertinti. Vyriausybė turi tam tikrus garbės ženklus už šitokius didelius darbus. Taigi, Leonai, labai ačiū, kad „Varpai“ skamba, juos mes visą laiką girdim ir daug daug kas juos išgirs ateityje“.

Apibendrinamas tai, kas vakaro metu buvo pasakyta, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas Antanas A. Jonynas pažymėjo: „Galiu tik pasidžiaugti, kad „Varpai“ ėjo, eina ir, tikimės, jog eis ir eis. Labai dėkoju L. Peleckiui-Kaktavičiui. Tai yra labai kūrybiškas darbas, tikras žygdarbis“.

www.lzdraugija.lt
Įrašas paskelbtas 2015.06.01

Varpai-2015 (33): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
 Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
 2015. – 152 p.: 36 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:

Ritos GUDĖNAITĖS-ŠPOKAUSKIENĖS (73),

iš Laimos PETRAUSKIENĖS asmeninio archyvo (16),

iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (131–143),

iš Jolantos SEREIKAITĖS asmeninio archyvo (29)

Prano VASILIAUSKO (148, 150).

Maketavo Rasa ŠEIKUVIENĖ.

Pirmajame viršelyje – Aloyzas STASIULEVIČIUS. Vilniaus gotika. Aliejus, drobė.
 510x645. 2010.

Ketvirtajame viršelyje – Aloyzas STASIULEVIČIUS. Erdvės motyvas. Aliejus, drobė.
 821x650. 1980-1996.

F. 70x100 1/16. 9,5 sp.l. T. 900. Išleido Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija.
 Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: Dainų g. 98-45, LT-78270
 Šiauliai. Tel. 8-41 45 41 71. El. p.: varpai@splius.lt Internetinis psl.: www.radikalai.lt/
 varpai Autorių nuomonė nebūtinai sutampa su redakcijos nuomone. Už savo teiginius
 atsako autoriaus. Spausdino UAB „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai. Už spausdinimo
 kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2015 (33). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943. Editor-in-
 chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.